

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
SZEGED**

A KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG SZEMÉLYISÉGTÉNYEZŐI

A környezeti attitűd – környezetterhelési mutatók

és a Big Five személyiségdimenziók

összefüggés vizsgálata

Készítette: Kotogán Róbert

EHA kód : KORJABB.SZE

Pszichológia szakos hallgató

Témavezető: Kőváry Zoltán

egyetemi tanársegéd

2011.

TARTALOMJEGYZÉK

ABSZTRAKT.....	1
1. BEVEZETÉS.....	2
2. A TÉMA IRODALMI ÁTTEKINTÉSE.....	2
3. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI.....	15
4. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK.....	16
4.1. A minta, vizsgálati személyek.....	17
4.2. A kérdőív alkotó tesztjei, skálái.....	18
5. A VIZSGÁLAT MENETE.....	27
6. ADATOK FELDOLGOZÁSÁNAK MÓDSZERE.....	28
7. AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA.....	30
7.1. Leíró statisztikák.....	30
7.2. Korrelációs vizsgálatok.....	32
7.3. Csoportok összehasonlítása.....	36
8. AZ EREDMÉNYEK ÉRTELMEZÉSE.....	37
8.1. Leíró statisztika eredményeinek értelmezése.....	37
8.2. Az egyes hipotézisek tesztelése, és értelmezése.....	39
9. KÖVETKEZTETÉSEK.....	45
9.1. Más kutatások eredményeivel való összevetés.....	45
9.2. A részleges hipotézisteljesülések lehetséges oka.....	50
9.2.1. A személyiségvizsgálat értékelése a kutatásban.....	50
9.2.2. A környezeti attitűd és magatartás (ÖL) vizsgálatának értékelése....	52
9.2.3. Mit mérnek a tesztek?.....	55
10. KITEKINTÉS.....	57
10.1. A kutatás gyakorlati jelentősége.....	57
10.2. Fejlesztési lehetőségek.....	59
11. ZÁRSZÓ.....	60
12. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	61
13. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	62
14. MELLÉKLETEK.....	63
15. IRODALOMJEGYZÉK.....	96

Absztrakt

Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a Big Five személyiségvonások, mint lehetséges személyi tényezők együttjárnak-e a környezeti tudatossággal, és azon belül konkrétan a környezeti attitűd és a környezetterhelés mértékével. 87 fős reprezentatív felnőtt mintát vizsgáltam. A személyiségvizsgálatához a kutatás folytathatósága érdekében, a Big Five személyiségfaktorokat is magába foglaló Kaliforniai Pszichológiai Tesztet (S-CPI), a környezeti attitűdök vizsgálatára négy fajta tesztet, a viselkedési mutató vizsgálatára ökológiai lábnyom-mérő kérdőívet használtam. Az adatokat Pearson-féle korrelációs és kétmintás t-próbával elemeztem.

Az attitűdök átlaga pozitív volt, viszont ellentmondásosan a környezetterhelési mutatók is relatíve szintúgy, ez az attitűdökben is fellelhető. Biztató viszont, hogy az ökológiai lábnyom fordítottan korrelál az attitűd értékeivel. A hipotézisek tárgyát tekintve az együttjárások mindegyikénél rendkívül differenciáltak voltak, azok a felvetett egységes módon nem teljesültek. Egyes vonások, csak egyes attitűd tesztekkel, vagy csak (al)skálákkal korreláltak. Az ökológiai lábnyom a személyiségvonásokkal nem korrelált. A speciális együttjárások jellegének mély elemzés után kiderült, hogy csak azt ismerhettük meg, hogy mely vonás, mely tesztbeli témamegközelítési móddal, stílussal korrelál. A megvitatásban ennek a jelentős sajátosságnak, jelenségnek a módszertanra és a környezeti kommunikáció gyakorlati területeire nézve alapjaiban meghatározó további következményét kezdtem kibontani.

Kulcsszavak:

Környezeti attitűd, ökológiai lábnyom, környezeti tudatosság, személyiségtényezők, személyiségvonások, Big Five személyiségfaktorok,

*„Aki nem tud csodálkozni és borzongani az élet titokzatos szentélyében,
az olyan, mint a halott, akinek a szemei becsukódtak.”*

Albert Einstein

I. BEVEZETÉS

Dolgozatom céljaként a Big Five személyiségvonások és a környezeti attitűdök és magatartás együttjárásának vizsgálatát tűztem ki. Kérdésem, hogy alaptényezőként meghatározó lehet-e a személyiség a vonásokon keresztül a környezettel kapcsolatos vélekedésekre és magatartásra? A környezetvédelem humán vonatkozásában már vannak bőven kutatások, de a mélyebb pszichológiai kutatások alacsony számúak, és azon belül a személyiség szerepét kutatás még kisebb hányadú, sőt ritka. Az irodalmi áttekintésben az előbbi szűkítéssel a környezeti tudatosság személyiségi tényezőivel valamilyen módon kapcsolatos kutatásokat, majd végül a személyiségvonásokkal korrelációt vizsgáló iránymutató kutatásokkal fejezem be. Kiegészítve néhány demográfiai dimenziót bemutató eredménnyel, mert vizsgálatomban praktikusán azt is vizsgáltam.

2. A TÉMA IRODALMI ÁTTEKINTÉSE

2.1. Kísérletek a környezeti tudatosság megragadására

Az emberiség a földi ökoszisztéma eltartó és megújuló képességének határát elérve, a XXI. században adaptív és fejlődési szükségként is teljes szemlélet és viselkedésmódosításra kényszerül. Korunk egyik legjelentősebb problémája az emberiség jelen helyzetét és jövőjét meghatározó globális környezeti problémák, amelyek összefüggnek a lokális problémákkal. Mégis az egyre növekvő számú környezeti nevelés programok ellenére a nevelő-, oktató-szemléletformáló programok a várt és szükséges eredményeket nem mutatják, alacsony hatékonyságúak. Ezért egyre időszerűbb megismernünk, hogy milyen pszichológiai tényezők határozzák meg a felnövekvő generációk környezeti magtartását, tudatosságát, a szocializáció során, hogy ezáltal megértsük viselkedésük okait és megtaláljuk a helyes viselkedésmintázatok kialakíthatóságának lehetséges útjait. A célt érintő humán, főként pszichológiai kutatások rendkívül megkésve csak az utóbbi két évtizedben indultak meg.

A tudatos környezeti magatartás meghatározására nem létezik egységes definíció, valójában maga környezeti tudatosság, mint tulajdonság miben léte is ismeretlen. Nem tisztázott, hogy ez a nem pszichológiai területen alkotott fogalom milyen értelemben jelent tudatosságot, mi köze a környezethez. Sőt a pszichológia sem egységes a tudatosság jelenségének megértésében, megragadásában, és az ezzel való környezeti aspektus még inkább fehér folt. Sokkal inkább csak a mutatóit próbálják meg kutatni, és abban definiálni (attitűd, magatartás) a környezeti tudatosság fogalmát. A környezettudatosságot 1970-es évek óta számtalan kutató vizsgálta. Ennek egyik formája, amikor a lakosság környezet barát vélekedésének és magatartásának mértékét vizsgálták, olykor az azt differenciáló mutatókkal, demográfiai adatokkal, attitűdökkel, és motivációs együtt járásokkal együtt. A másik kutatási vonal, amikor magának a környezeti tudatosság és magatartás miben létének, pszichológiai meghatározóinak, mélyebb kutatására irányulnak.

Próbálták a környezeti tudatosságot számos kutatásban a rá ható tényezők, egyes változók vizsgálatával meghatározni, mint az: attitűdök; tudás; értékek; érzelmek; társas környezet; kulturális környezet; egyéni - társadalmi - intézményi korlátozó tényezők; demográfiai tényezők; cselekvési képesség; környezet és kontroll észlelés, világnézet, természettel való kapcsolat, felelősségérzet; saját cselekvés fontosságába vetett hit; illetve ritkán mindezek összefüggései. Vizsgálatukra mérő eszközöket is kifejlesztettek, elsősorban strukturált kérdőíveket, önkitöltős teszteket. Azok száma már lényegesen kevesebb, amelyek a személyes tudatossággal, személyiségtényezőkkel, személyiségvonásokkal kerestek összefüggést, mint a környezeti attitűdök és a környezeti magatartás meghatározója. Most csak ezeket mutatom be, illetve megemlítem a demográfiai tényezőkkel kapcsolatos eredményeket is, mert egyúttal azt is mértem.

2.2. Demográfiai tényezők vizsgálata

Konyha (2009) a környezeti attitűdöket vizsgálta idősek és fiatalok körében, hogy a lakóhelynek van-e moderáló szerepe abban, hogy évek múltával nő, avagy csökken-e a pozitív környezeti attitűd. Nem sikerült ezt a szerepet kimutatni.

Shäfferné (2007) magyar mintán megismételte Dietz és Stern (1998) kutatását és ugyanazt az eredményt kapták, hogy a 40 év feletti emberek energiatakarékosabbak. A 40. életév táján rajzolódott ki a választóvonal. A nem hatását nézve a nőkre jellemzőbb volt a

környezetvédelmi beállítódás, mint a férfiakra. A vidéki lakosokat környezettudatosabbnak tapasztalta, mint a fővárosban élők.

2.3. Az „ökológiai lábnyom” alkalmazása a kutatásokban

Tóth (2008) a közelmúltban Schwartz (1992, 1994) és Stern (1999) komplex modelljei alapján végzett kutatást, amibe viselkedési mutatóhoz az ökológiai lábnyom mértékét is vizsgálta az értékek és paradigmák és a demográfia tekintetében. Eredményei szerint: A demográfiai tényezők (a jövedelem hatásait leszámítva) nincsenek hatással az ökológiai lábnyomának alakulására. Ugyanerre az ökológiai lábnyom (egyéni környezeti terhelés mértéke) és a környezetpusztítás negatív következményeinek ismert hatását vizsgálva nem volt egyértelmű a kapcsolat. Szintén nem sikerült megerősíteni és elvetni sem, hogy a kulturális elkötelezettség kategóriáján belül annak a hallgatónak, aki az egyenlőség elvű kategóriát tartja fontosnak, kisebb az ökológiai lábnyoma. A vizsgálat viszont megerősítette, hogy a magas jövedelemmel rendelkezők nagy ökológiai lábnyommal rendelkeznek. A NEP segítségével azt szintén láthatóvá vált, hogy az ökológiai lábnyom és a paradigmák kapcsolatban vannak. Azon hallgatók, akik egyetértenek a NEP ama állításával, miszerint „a modern tudomány megoldást jelent a környezeti problémákra, anélkül, hogy bármi másban változtatnunk kellene”, azaz magasabb ökológiai lábnyommal rendelkeznek. További együtt járás vizsgálat alapján, az ökológiai lábnyom mértékével az énközpontú értékkategória pozitívan korrelál, viszont az altruista értékkategóriával negatívan. Az ökológiai lábnyom és a felelősség viszonylatában megerősítésre került, hogy azon hallgatók, akik a környezettudatos felelősség kategóriáján belül a kisközösségek szerepét tartják fontosnak várhatóan kisebb ökológiai lábnyommal rendelkeznek. Végül sikerült megerősíteni azt is, hogy az ökológiai lábnyom alacsonyabb értéket mutat annál, aki megfelelő tudással rendelkezik a környezeti problémákkal kapcsolatban.

2.4. Környezeti attitűd az attitűd általános funkcióinak tükrében

Allport (1954) szerint az attitűd tapasztalat révén szerveződött mentális és idegi készenléti állapot, amely irányító vagy dinamikus hatást gyakorol az egyén reakcióira mindazon személyek, tárgyak és helyzetek irányában, amelyekre az attitűd vonatkozik.

Ebből következően az attitűdök pozitív és negatív viszonyulások, érzések meghatározzák, hogy az adott dologra hogyan reagálunk. Gyakran kapcsolódnak ismeretekhez, és ahhoz kapcsolódó vélekedésekhez.

Az attitűdök funkciói az értékalkotás, értelmezés, sémák segítségével rendezzük el tapasztalatainkat. Valamint a társadalmi közösségekhez és annak normáihoz igazodás. Az érték kifejező attitűdök a személy mögöttes értékeiből és énképéből származnak, ezért nem könnyen változnak. A funkciói meghatározzák, hogy mennyire konzisztensek a személy attitűdjei, illetve azt, hogy mennyire könnyen megváltoztathatóak.

Az attitűd három komponens együttese, amely tehát tartalmaz egy kognitív, egy affektív és egy viselkedéses összetevőt (Smith & Mackie, 2004; Rosenberg & Hovland 1960). Széplaki (2004) (2 old.) ezt az alábbi példával szemlélteti: „az attitűdjeinket általában vélekedésekként fogalmazzuk meg (pl. "Szeretek kirándulni"), ugyanakkor gyakran kapcsolódnak ismeretekhez, az attitűd tárgyára vonatkozó vélekedésekhez ("Kirándulni egészséges"). Ezen kívül az attitűd tárgyára vonatkozó cselekvésekhez is kapcsolódhatnak ("Minden hétvégén kirándulok").”

Havas és Varga (1998) definíciója szerint a környezeti attitűd az ember környezetéhez való viszonyulását hivatott megmutatni. Pozitív környezeti attitűd esetén törődést, felelősségvállalást, odafigyelést jelent a környezetre, a negatív környezeti hatások minimalizálására törekszik. Negatív attitűd pedig egyfajta nemtörődömséget, az érték megőrző cselekedetek hiányát jelenti

Valamint a környezettel és környezeti viselkedéssel kapcsolatos attitűdök részt vesznek véleményünk formálásában a mindennapi környezeti problémákról, befolyásolják számos mindennapi döntésünket is. Meghatározzák érzéseinket, elképzeléseinket és motivációnkat a természet és környezetvédelmi cselekvési lehetőségekben (Holahan, 1998).

Az attitűd tanulmányozásának egyik fő célja a várható viselkedés bejósolása, mivel azonban a viselkedést az attitűdön kívül számos tényező határozhatja meg, így ez módszertanilag korlátozott. Mivel az attitűdök mindig konkrétan egyetlen személyre, dologra, eseményre irányulnak, ezért nem feltétlenül lehet belőlük általánosítani. Esetleg az általános értékekre alapozódó attitűdök általánosabb érvényűek lehetnek. Fishbein (1973; idézi Holahan, 1998) szerint az attitűdök akkor jósolják be jobban a viselkedést, amikor a személy közvetlen tapasztalatán alapulnak és specifikusan kapcsolódnak az előre jelzett viselkedéshez, ezért

Bagozzi és Burnkrant (1979; idézi Holahan, 1998) szerint az attitűdöket és a viselkedést ugyanazon specificitás-szinten kell mérni Ezek alapján állítva az általános attitűd nem jósol be előre egy egyedi viselkedést, csak a hozzá kapcsolódó általános viselkedéscsoportot. A kérdés, hogy az egyes attitűdök mennyire pontosan jósolják be a tényleges viselkedést, még nyitva van (Hunyady, 1998).

Ezt a kérdést tovább nehezíti a szociális megfelelési igény. Gulyás (2004)(4.old.) szerint: „...ha környezeti attitűdöket akarunk mérni, és belőlük a viselkedésre szeretnénk következtetni, valamint olyan kérdőívet használunk, ami egyes szám első személyű állításokat tartalmaz, akkor számítanunk kell arra, hogy a szociális megfelelés igény torzítani fogja eredményeinket. Ilyen esetben tehát érdemes a kérdőívbe rejteni egy szociális kívánatosságot mérő skálát, s eredményeinket azzal korrigálni. A szociális megfelelés hatásait kiküszöbölhetjük azzal, hogy általános állításokat tartalmazó kérdőíveket használunk, így azonban nem biztos, hogy sokat megtudunk a vizsgálati személy viselkedéséről is (bár ez a kritérium a többi attitűd kérdőívénél is kérdéses).”

Tehát a környezetvédelmi viszonyulást, életmódot vizsgáló tesztekben konkrétan, a specifikus kapcsolódás szintjén kell rákérdezni a közvetlen tapasztalatra, a megközelítésre, a konkrét ismeretekre, gyakorlatra. A jelenlegi környezeti attitűd tesztek szerint ennek nem felelnek meg. Talán azért is, mert ezeket elég nehéz meghatározni! Mit jelent a környezetszennyezésről szerzett tapasztalat? Nehéz rákérdezni konkrétan dolgokra, úgy hogy az egy alapvető érzékenység, és motiváció hiányában, ne váltson ki háritást, vagy én-védelmi reakciókat, racionalizációt, vagy normakonform választ. Mit jelent? Viszont pont az a probléma, hogy a többség esetében ez nincs meg. Specifikus szintű méréssel pedig az a probléma, hogy a specifikus szint semmit sem mutat meg a konkrét cselekvések mögött lévő szemléleti, motivációs, oki szféráiról, azokról az attitűdökről. A specifikus szint, annyira specifikus, hogy csak részeket mutat meg specifikus helyzetekre vonatkozóan, ami egy differenciált, komplex viselkedés esetén, más helyzetekre is vonatkoztatva félrevezető.

2.5. Komplexebb modellek születése

Hines, Hungerford és Tomera (1990) kidolgozták a *Felelős környezeti magatartás modelljét*. A környezettudatos viselkedés – a metaanalízis eredményei szerint – egy olyan folyamat végeredménye, melyben három fő változócsoporthat játszik szerepet. A személyiség

felől való megközelítés egyike a HUNGERFORD-VOLK modell. Ez alapján környezeti magatartásdimenzió háttérében személyiségkép bontakozik ki. A modellben a környezettudatos viselkedés háttérében több személyiségjellemző is szerepel. Az egyik ilyen jellemző belső kontrollosság, aki olyannak észleli az eseményeket, hogy azok saját személyi kontrollja alatt állnak, a másik pedig az androgünitás, amely viselkedés rugalmasabb, a megküzdési stratégiák szélesebb skálájával rendelkezik, mint egy maskulin vagy feminin jellegű személy.

Szintén egy a környezeti kapcsolatra és személyiségre vonatkozó megállapítás, Naess-től (1989/2000; Fox 1995), szerinte az emberi egészség fogalmának magában kell foglalnia a természettel való kölcsönösen előnyös és fenntartható viszonyt is. Nem tekinthető egészségesnek egy olyan társadalom – így az azt alkotó emberek sem –, mely rombolja, pusztítja saját környezetét. Az ökopszichológia (nem az észlelésközpontú irányzat) szerint az egészséges emberi lét feltétele, hogy az ember azonosulni tudjon a természettel, képes legyen szelfjét kiterjeszteni az élő és élettelen természetre is.

Schwartz (1992, 1994) által kialakított értékfogalom az értékek öt formai sajátosságát tartalmazza. Az értékek is a személyiséggel vannak kapcsolatban, és az egyes értékek hatással vannak a környezeti magatartásra. „Eszerint az értékek fogalmak vagy hiedelmek, (...) a kívánatos viselkedésre vonatkoznak, túlnőnek a specifikus helyzeteken, vezetnek a viselkedések és az események szelekcióját és értékelését, és viszonylagos fontosságuk szerint rangsorolódnak. Elmondható, hogy az értékeknek erős személyiségvonatkozása is van, azaz nagyban függhet a személyiség profiltól, hogy az illető milyen értékeket, világgal való viszonyt preferál. Számos kutatás és elméletmodellek szerint az altruizmus, az empátia és proszociális magatartás szükséges a környezettudatos magatartás kialakulásához. A legismertebb ilyen modellek Schwartz „norma-aktiváció modellje”, valamint Stern és szerzőtársai „érték-meggyőződés-norma elmélete”. A Schwartz-féle értékstruktúra alkotja az alapját Stern, Dietz, Abel, Guagnano, és Kalof, (1999) vizsgálatának is. Schwartz feltérképezte az emberi értékeket, majd ezeket tíz értéktípusba (hatalomorientált, teljesítményre orientált, hedonista (örömszerző), ösztönzést kereső, önálló, egyetemesség/univerzalizmus, jóindulat, hagyomány, alkalmazkodás/konformitás, biztonság), továbbá négy érték kategóriába osztotta (én-átalakulás (self-transcendence), önmegvalósítás (self-enhancement), változás iránti nyitottság, hagyomány). Feltevése szerint, az emberek egyszerre több érték megvalósítására törekedhetnek, ezért az értékprioritások között ellentmondás, illetve összhang alakulhat ki.

Dietz és Stern (1998) azt találta, hogy az életkor előrehaladtával pozitívabb a környezetbarát attitűd, és az idősebbek tevékenyebben részt vesznek a környezet alakításában. A környezetvédelmi beállítódás a magasabb képzettségű, és városi emberekre inkább jellemző. Ugyanez a nem tekintetében a nőkre jellemzőbb, mint a férfiakra, és a nők hajlamosabbak arra, hogy az ember tevékenységének negatív következményeket tulajdonítsanak, a környezetet törékenynek tekintsék. Gyenge összefüggést találtak a vallásossággal is. Stern és munkatársai (1999) folyamatmodellje Schwartz modelljéből indul ki és a környezettudatos magatartás kialakulását egy hosszú folyamatnak látják, amelyben a sikeres, környezetvédelem érdekében tett cselekvések kapcsolatban vannak az egyes értékekkel, egyéni meggyőződéssel, személyes normákkal. A környezetileg szignifikáns magatartásnak három területét különíti el, amelyek az egyén magatartásának környezetre gyakorolt hatását mutatják be, nevezetesen a személyes, magatartási/viselkedési és kontextuális területet. Az alábbi öt változót, illetve a köztük lévő kapcsolatot vizsgálta: *értékek* (főként környezeti-altruista értékek), *új ökológiai paradigma* (New Ecological Paradigm – NEP), *következmények felismerése* (Awareness of consequences – AC), *felelősség* (Ascription of Responsibility – AR), illetve a *környezettudatos személyes normák*. Stern négy *értékkategóriát* különböztetett meg Schwartz munkássága alapján: altruista, egoista, tradicionális értékek, illetve a változás iránti nyitottság. Stern modelljében lévő egoista és altruista értékkategória megfelel Schwartz én-átalakulás, illetve önmegvalósítás kategóriájának. A NEP-skálán mért vizsgálatokból kiderült, hogy az altruista értékek pozitív, az egoista értékek negatív kapcsolatban állnak a környezettudatos meggyőződéssel, hiedelmekkel.

Kollmuss és Agyeman (2002) környezettudatos magatartás modelljében három nagy csoportot állapított meg, mint a környezettudatos magatartás változói, meghatározói: a demográfiai változókat, külső tényezőket (intézményi, gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők) és belső tényezőket (motiváció, környezeti tudás, tudatosság, értékek, attitűdök, érzelmi kötődés, kontrollészlelés helye felelősség és prioritások).

Oskamp és Schultz (1998) rendszere egy további ezen a területen alkotott személyiséget is vizsgáló elmélet. Egyik pillére: Környezettudatos viselkedést előrejelző változók összessége. Az általános *környezettudatosságról*, mint a környezeti problémákkal kapcsolatos általános érzékenységről kijelentik, hogy nem jó előrejelzője a konkrét környezettudatos viselkedésnek. Konkrétan kell megvizsgálni a tudatosságot is, konkrét

területhez kapcsolódóan. Oskamp és Schultz összegzése szerint mégsem sikerült az egyes környezettudatos cselekedetek mögött meghúzódó *személyiségképet* feltárni.

2.6. A környezeti attitűd metavizsgálata

Az hamar kiderült, hogy ellentmondás van a környezeti attitűd és a környezettudatos magatartás között, ami az eddigi környezetpedagógiai módszereket minősítette alkalmatlanná a környezettudatos magatartás kialakítására.

Kerekes és Kindler (1993) kijelentik, hogy a magyarországi környezeti attitűdméréseknél megfigyelhetők norma-konform válaszok, a szociális kívánatosság mértéke befolyásolta a környezeti attitűd mértékét vizsgálataink során is.

Varga (1997); Széplaki (2002) vizsgálataiban újra a már több vizsgálatban tapasztalt különbség mutatkozott meg a környezeti attitűd két összetevője, az érzelmi és a viselkedéses összetevő közt, nevezetesen, hogy a diákok érzelmi viszonyulása pozitívabb, mint viselkedéses viszonyulása.

A hazai felmérések során a környezeti attitűd és a környezeti ismeretek között enyhe, de szignifikáns összefüggés találtak (Havas és Varga, 1998; Varga, 2004). Ökoiskolákba és hagyományos iskolákba járó gyerekek vizsgálatával igazolta, hogy erős kapcsolat áll fenn a környezeti attitűd és a szociális kívánatosság mértéke között. Varga által 2003-2004-ben elvégzett longitudinális vizsgálat során negatív tendenciákat mutatott ki a környezeti attitűdök és ökológiai műveltség időbeli alakulásával kapcsolatban. Azonban kiderült, hogy nem a gyerekek környezeti attitűdjei romlottak az év során, hanem szociális megfelelési vágyuk csökkent (ez életkor előrehaladtával életkori sajátosság). A szociális kívánatosság skálán ugyanis hatéves kortól egészen a serdülőkorig, az életkor előrehaladtával egyre alacsonyabb pontszámokat érnek el a gyerekek (*Eysenck és Eysenck, 1969; idézi Varga & Gulyás, 2004*). A környezeti nevelésnek nagy problémája, hogy egyedül a tények ismerete és az attitűd nem jó előrejelzője a konkrét környezettudatos viselkedésnek, és nem változtatja meg az emberek természetéhez fűződő viszonyát. Varga szerint a változó környezeti problémák, és a személyiségjellemzőknek az általános szinten mért környezeti attitűdökre tett befolyása miatt, az eredményes környezeti nevelésnek nem specifikus viselkedések megváltoztatására kell törekednie. Ez alapján sokkal eredményesebb lenne a környezeti attitűd befolyásolását a személyiségfejlesztés részének tekinteni (Varga, 2004).

A lineáris környezeti tudatosság fejlődés modellek már rég megdőlték, miszerint a megnövekedett tudás és attitűd önmagában és közvetlenül nem vezet környezettudatos magatartás kialakulásához, ettől függetlenül sajnos a non-profit vagy hivatali szféra még továbbra is erre az elméletre alapozza a stratégiáit, kampányait.

2.7. A személyiség vonáselméleti megközelítése

Kutatásomban vonáselméleti személyiségmérő eljárást használok. Az elmélet idevonatkozó területeit Mirnic (2006) (31-100.old.) összefoglalója alapján bemutatom be.

A diszpozicionális nézőpont szerint az emberek cselekedetei, gondolatai és érzései bizonyos időbeli állandósággal és folyamatossággal rendelkeznek. Ezek a készségeként, hajlamokként olyan jellemzők, melyek a részünket képzik. Összességük határozhatja meg a személyiséget. **A vonás fogalom** olyan viselkedési hajlamot jelöl, amely egy sor szituációban konzisztens funkcionális mintákban jut kifejezésre – ily módon tehát a definíció alapvető elemei a hajlam (diszpozíció) és a konzisztencia. A vonások nem a szituációtól függő kifejeződéssel egy reagálási hajlamot, mintát jelentenek. A vonáselméletek, alapvetően nomotetikus megközelítésűek, miszerint az emberek inkább mennyiségileg, mint minőségileg különböznek egymástól. Csak abban különböznek, hogy a vonás milyen mértékben jellemzi őket. Ez a vonás konzisztens, azaz a viselkedés, gondolkodás, érzelmi reakciók időbeli állandóságot mutatnak. A személy közötti összehasonlításra helyezi a hangsúlyt, és az egyediségét a vonásdimenziók egyedi kombinációjában látják. A személyiségvonások kontinuum mentén szerveződnek.

Szűken a vonás faktorok történetének első lépcsőjeként *Cattel vonáselméletét* (Cattel, Eber és Tatsuoka, 1977) kell megemlíteni, aki a nyelvből indult ki, a vonás fontosságát a lexikális ereje adta meg. Faktor analízissel a 16 elsődleges személyiségvonást talál. A következő *Eysenck vonásmodellje* és az abból alkotott mérőeszköz az EPQ (Eysenck, 1975). Két szupervonást talált: Introverzió – Extraverzió és az Érzelmi stabilitás – Labilitás, valamint ezek mellett a Pszichoticizmus: pszichológiailag kötődésképtelen viselkedésre hajlamosító személyiségvonásokból áll. A későbbi kutatások egyre inkább azt mutatták, hogy a személyiség alapszerkezete öt magasabb rendű faktorból áll Tupes és Cristal (1961) öt viszonylag erős faktort találtak, és a faktorokat később *Big Five-nak* („Nagy Ötök”) nevezték

el, amivel azt hangsúlyozták, hogy ezek a területek mind rendkívül átfogóak, és igen sok különböző, sokkal specifikusabb személyiségjellemzőt összegeznek.

A faktorok tartalma:

- I. Extraverzió: magabiztosság, az impulzusok szabad kifejezése-egyfajta dominancia, önbizalom, társaságkedvelési hajlam
- II. Barátságosság, kellemesség: melegség és szeretetreméltóság, egyfajta engedelmesség, szolgálatkészség, gondoskodás és érzelmi támogatás-együttműködés. Az I. és II. felelős leginkább az egyének közötti különbségekért
- III. Lelkiismeretesség: teljesítményre való törekvés, akarat, felelősség, beszabályozottság. A teljesítményhelyzetben mutatott viselkedést, társadalmilag megkívánt önmérsékletet tömöríti
- IV. Emocionalitás: lényege a szorongásélmény. A nyugalmat, bizalmat állítja szembe az idegességgel, feszültséggel.
- V. Intellektus: tapasztalatok iránti nyitottság Az egyén élményvilágának mélységét, összetettségét, minőségét írja le

Az elméleti háttérén Caprara, Barbaranelli, Borgogni, Perugini és Livi, (1993) kidolgozták 132 tételből álló Big Five Questionnaire (BFQ) mérőeszközt, tesztet, amely aztán széleskörben elterjedt. (idézi Mirnics, 2006; Caprara, Barbaranelli & Steca, 2002, ford. 2006)

A használt tesztek miatt megemlítendő még Gough elmélete (1956, 1968), amely illeszkedik a Big Five elméletéhez arra épít, hogy az emberi személyiség mérésére vonatkozó dimenziók benne vannak a mindennapok társas interakcióiban. 10 skálás mérőeszközt alkotott CPI (California Psychological Inventory), amelynek alapját a népnyelvi fogalmak alkotják.

Rendkívül fontosak a vonáselméletek kritikái (Mirnics, 2006) (95-100. oldal), amelyek segítettek az elmélet árnyalását, relevanciáját, és meghatározza alkalmazási, értelmezési módjukat, határaikat. A vonáselméletek kezdeti széleskörű kutatásai a személyiségvonások és a viselkedés között alacsony korreláció tapasztaltak. A további kutatások azt mutatták valóban sem a személyiség, sem a helyzet nem elegendő önmagában a helyzet meghatározásához. Az interakcionalizmus megközelítése szerint a személyiségvonások és helyzetek egymással kölcsönhatásban befolyásolják a viselkedést. Az aktuális helyzet-

személy interakció típus függvényében adott személy akár konzisztens, vagy akár inkonzisztens viselkedésű is lehet. A fő interakcióformák: reaktív, evokatív és proaktív.

Legismertebb kritikai észrevétel a konzisztencia-paradoxonból a személyiség következetes-e, a viselkedés egyáltalán előrejelezhető-e a vonások alapján? Hartshorne és May (1928) és Mischel (1968) kutatásainak eredményeit Allport (1936, 1967, 1985) azzal magyarázza (egy személycentrikus feloldással), hogy a konzisztencia nem azonosan nyilvánul meg a különböző személyek esetében. Ugyanakkor a különböző személyekre jellemző konzisztencia-minta kifejezi az illető egyéniségét és egyediségét. Ezt Bem és Allen (1974) is megerősíti, és Mischellel együtt egy idiodinamikus megközelítést javasolnak, mely alapján feltárhatjuk az adott egyén magatartásának *súlypontjait*.

A konzisztencia vizsgálatához több longitudinális kutatást is végeztek: Mischel, Shoda és Peake (1988), Block (idézi Zuckerman, 1991), Haan (1981, idézi Zuckerman, 1991) Kiemelve Block kutatásában mindegyik rövid távú előrejelzés szignifikáns volt mindkét nem esetén, a hosszú távú előrejelzések pedig nőknél is. A férfiaknál viszont csak (!) a Kognitív befektetés bírt hosszú távú bejósoló hatással.

Mirnic (2006) ismertetése szerint a vonásszemlélet megalapozottságát ma a koherencia fogalmát használó irányzat erősíti, amely a személyiség működésében a mintakövetés és a személyiségszerveződés fontosságát is hangsúlyozza egy integráló szemlélettel. Valamint, hogy a viselkedésében egyidejűleg, vagy különböző helyzetekben dinamikus jelen vannak a stabilitás és a változás mintái.

2.8. Személyiségtényező tematikus vizsgálata a környezeti témában

Varga (2006) szerint általánosságban elmondható, hogy milyen emberekből lesz nagyobb eséllyel környezettudatos ember (lásd feljebb a HUNGERFORD és VOLK modellt), de számára úgy tűnik, a konkrét környezettudatos cselekvéseket már kevésbé befolyásolja a személyiség.”

Sattmann (2005) az ökológiai válságot egy mélyebbre ható megközelítésben, mélylélektani okokban, az én-állapotokban és az én-fejlődési illetve elakadási állapotaiban látja. Annak megoldását, pedig az én-fejlődésből fakadó tudatállapot, tudatosság, én-integráltság, azon keresztül kapcsolati viszonyulás, világnézet, létérzés változásában.

Holisztikusan, a pszichoterápiás analógiákra is építve, ezt kiterjeszti a kognitív fejlődés, az oktatás és tudományos változások szintjére is. Ez az Öko-én fejlesztés fokozatai (ego-én-ből).

Bogner és Wiseman (1999, 2003) kutatásukban azt vizsgálták, hogy a környezeti attitűd milyen összefüggéseket mutat az Eysencki személyiségfaktorokkal. Sikerült két olyan faktort azonosítani, melyek elegendőek a korábbi vizsgálati eszközök által vizsgált attitűd leírására. E két faktor a *megőrzés* (*M*: természeti erőforrások megőrzése, a természet megóvása, és élvezete) és a *használat* (*H*: faktor az ember természetfeletti uralma, és az ember számára való átalakítása). A használat és megőrzés faktorai nem függetlenek a pszichológiában sokat vizsgált Eysenck-i személyiségvonásoktól. A magas *neuroticitás* (érzelmi labilitás) a környezet megőrzéséhez kapcsolódik, a *pszichoticitás* (empátiahiány, antiszocialitás) inkább a környezet használatához, míg az *extraverzió* független. A *szociális kíváncsiság* szoros összefüggést mutat a környezet megőrzése iránt mért attitűddel. A környezeti attitűd skálát nagymértékben befolyásolja az, hogy a kérdezett mennyire akar megfelelni a társadalmi elvárásoknak. A környezeti attitűd összefüggést mutat a *szociális kíváncsisággal*, ennek szintje pedig csökken az életkor előrehaladtával.

Gulyás (2004): *A környezeti nevelés és a személyiségtényezők hatása a környezeti attitűdre* munkájában az említett Bogner és Wiseman (1999) kutatását végezte el magyarországi ökoiskolás és nem ökoiskolás összehasonlítható mintán (átlagosan 14, 21 évesek). Mindkét kutatásban a személyiségdimenziókat az Eysencki EPQ, illetve annak gyermekverziójával (HJEPQ), illetve az azokban mért dimenziókkal vizsgált korrelációt a környezeti viszonyal (egy Magyarországon már használatos (CHEAKS) és három még nem adaptált gyermek környezeti attitűdöt mérő teszt (ENV, NEP és RevNEP) került felvételre.). Az eredményei értékelése szerint a környezeti nevelés nincs számottevő összefüggésben az attitűdskálák által mért környezeti attitűdökkel, míg a személyiségtényezők igen. Ezen belül a *Pszichoticitás* negatívan, a *Neuroticitás* pozitívan korrelál a pozitív környezeti attitűdökkel. Az *Extraverzió* független. Igazolta, hogy erős kapcsolat áll fenn a környezeti attitűd és a *szociális kíváncsiság* mértéke között a magyar diákok körében is. Korábbi kutatásokban és itt is igazolódott, hogy a környezeti attitűd affektív és viselkedéses komponense között különbség van: az érzelmi sokkal pozitívabb (Gulyás & Varga, 2006). Gulyás azt találta, hogy az attitűdnek azokban a komponenseiben, amelyek valamilyen affektív cselekedetet, beavatkozást, erőfeszítést várnak a diákoktól, ott az attitűdpontszám olykor még a semleges alá is esett (Gulyás, 2004).

Összefoglalásként: A korai modellek a környezeti ismeretek fontosságát emelték ki, valamint feltételezték a környezeti attitűdök környezettudatos magatartásra gyakorolt hatását. Ez a lineáris paradigma később megdőlt, ezért más modellek a tudás magatartás-befolyásoló hatása mellett és inkább a cselekvési szándékot hangsúlyozták. Így komplex rendszer-megközelítéssel is születtek modellek. Ezek a modellek gyorsan felismerték a tudás mellett a személyiségtényező fontos szerepét is. Azonban eddig nagyon kevés kutatás és elmélet törekedett a kérdést az egyén lélektani mélységében megközelíteni, sőt még kevesebb, amelyik személyiségpszichológiai vonatkozásában akarta megvizsgálni. Továbbá számos Magyarországon általános és középiskolások körében a környezettudatos magatartás, attitűdök vizsgálat, főként az általános és középiskolásokra irányult, és kisebb hangsúlyt fektetett a felnőtt korosztályra, illetve cselekvés vizsgálatára.

A fentiek közül több kutatáshoz kapcsolódik a munkám, vagy úgy, hogy közvetett kapcsolatra épül, pl. Schwartz (1992, 1994) több értékkategóriája kapcsolható a személyiségvonásokhoz. Vagy úgy, hogy azokat a tényezőket vizsgálom, melyeket az adott kutatások is: Dietz és Stern (1998); Konyha (2009), Shäfferné (2007) demográfiai tényezőket vizsgáltak. Tóth (2008) az ökolábnyom mértékét is vizsgálta az értékek és paradigmák és a demográfia tekintetében, én is alkalmazom ezt az eszközt.

A legnagyobb hasonlóság és kapcsolat Bogner és Wiseman (1999, 2003) kutatásával van, akik a környezeti attitűd összefüggését nézték az eysenki személyiségfaktorokkal, és persze Gulyás (2004) kutatásához, aki Magyarországon azt megismételte.

Kutatásomban, ezekre a munkákra és módszertanra alapozva egy másik nagy személyiség elmélet, a „Big Five” (név) dimenzióit vizsgálom meg ugyanebben a kontextusban. A vizsgálati dimenziót és módszertant kiegészíteném az attitűdök vizsgálata mellett a környezetterhelés vizsgálatával is önálló életvezetésű felnőtt mintán vizsgálva.

Az eddigi kutatások sokkal inkább csak a környezettudatosság mutatóit próbálják meg vizsgálni, és abban definiálni (attitűd, magatartás) a környezeti tudatosság fogalmát. Dolgozatom sem vállalkozik ennek a határnak az átlépésére, marad a kvantitatív úton mérhető speciális mutatók vizsgálatánál, és azok összefüggésénél más személyes tényezők mutatójával.

3. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

3.1. A dolgozat célkitűzései:

A környezeti tudatosság és viselkedés pszichológiai, és azon belül személyiségpszichológiai feltártsága rendkívül kezdetleges és hiányos. Dolgozatom közvetlen célja, hogy egy nemzetközi és egy hazai kutatás mintáján a legismertebb öt nagy (Big Five) személyiségvonás, mint lehetséges tényező kapcsolatát vizsgáljam a környezeti tudatossággal. Célom körüljárni, hogy a környezeti tudatosság tág fogalmán belül a konkrétabb környezeti attitűdök és a környezetterhelés („ökolábnyom”) mértéke együtt jár-e az egyes személyiségvonásokkal. A hipotézisekben ezt az együttjárást tételezem.

Közvetett célja pedig, hogy ezáltal jobban megismerjük a környezetünkkel való viszonyunk meghatározó tényezőit, hátterét, és ezáltal egy lépéssel hozzájáruljak korunk legsúlyosabb problémájának, az egyre súlyosabb környezeti válságnak megértéséhez. Mely számos egyéni - társadalmi problémából táplálkozva egy lerontott, instabillá tett természeti környezetben, mint forrásból újabb társadalmi problémákat hoz létre. Az eredmények megmutathatják, hogy a környezeti nevelés lényegesen komplexebb megközelítést igényel.

3.2. Személyiségvonások összefüggései a környezeti attitűdökkel hipotézisek:

H1: A *Big Five I.* faktor (*Extraverzió, kiáradás, szociális hatékonyság, magabiztosság*) és a környezeti attitűd skála - környezetterhelés függetlenek egymástól.

H2: A *Big Five II.* faktor (*Barátságosság, kellemesség, együttműködés, szolgálatkészség, szeretet*) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel. Azaz a II. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt.

H3: A *Big Five III.* faktor (*Lelkiismeretesség, megbízhatóság, felelősség, akarat*) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel. Azaz a III. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt.

H4: A *Big Five* IV. faktor (*Emocionalitás, érzelmi stabilitás*) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel. Azaz a IV. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt.

H5: A *Big Five* V. faktor (*Intellektus, nyitottság*) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel. Az V. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt.

3.3. A Környezeti tesztek összefüggései hipotézisek:

H6: A környezettudatosság mutató és a környezeti attitűd értékkel negatívan korrelálnak egymással. Az alacsony környezetterhelési értékkel („Ökológiai lábnyommal”, ÖL) rendelkező minta tagjai a környezeti attitűd skálákon is szignifikánsan pozitívabb attitűdökkel rendelkeznek. Ugyanígy a magasabb környezetterhelési értékkel (ÖL) rendelkező mintának a környezeti attitűd skálákon is szignifikánsan negatívabb attitűdökkel rendelkeznek.

4. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Kutatásomban Gulyás (2004) munkájának koncepcióját folytatom, aki munkájában módszertanilag a Bogner és Wiseman (1999) kutatást követi. Gulyás 1999-es kutatásban alkalmazott skálákat adaptálta magyarországi gyermekmintára. Kutatásomban, én is a magyar kutatásra kívánok alapozni, az itt alkalmazott, kipróbált ellenőrzött, adaptált környezeti attitűd tesztek alkalmazom tovább. Ez ügyben felvettem vele a kapcsolatot, ezeket rendelkezésemre bocsátotta. Ez egyben összehasonlítási lehetőséget is jelent.

A vizsgálatomban használt kérdőívet a fenti skálából alkotom meg, nagyrészt Gulyás (2004) alapján. Bár Gulyás összefüggés vizsgálatának egyik eredménye az volt, hogy az általa is alkalmazott környezeti attitűd teszt egymással korrelálnak, egységesen a környezeti attitűd mérésére alkalmasak, felcserélhetőek, de én mégis ugyanúgy alkalmazom együtt őket. Egyrészt a vizsgálatok a két kutatás egymáshoz kapcsolhatósága miatt, másrészt, az egyes tesztek alszálái más és más területeit, más megközelítésben vizsgálják az attitűdöket, tehát árnyaltabb, differenciáltabb vizsgálatra adnak lehetőséget együtt járások vizsgálatához. Ezen

kívül Tóth (2008) kutatásában használt tesztek közül alkalmazom a Stern (1999) által alkalmazott NEP (New Ecological Paradigm - új ökológiai paradigma) skálaverziót, amely különbözik Gulyás (2004) és Bogner és Wiseman, (1999) által használt RevNEP skála verziójától. Továbbá Tóth (2008) kutatásából a környezeti használat a viselkedési dimenziót mutató Ökológiai lábnyom-mérő kérdőívet (Eric Krause, KÖVET-INEM Hungária).

Gulyás (2004) szerint a tesztek abban is különböznek, hogy pl. a NEP általános beállítódásra, míg a többi inkább konkrét cselekvésekre kérdez rá. Tehát fontos tudnunk, hogy pontosan mit kívánunk vizsgálni. Amennyiben a viselkedésre szeretnénk következtetni, akkor inkább a CHEAKS-et és az ENV-t ajánlja. Ha mondjuk, a személyeket egymás között hasonlítjuk össze, akkor inkább a RevNEP-et ajánlja, mert ez szerinte nincs kitéve a szociális kívánatosság befolyásoló hatásának.

4. 1. A minta, vizsgálati személyek

A minta elemszáma: 87 fő. Felnőtt személyek, többségük önellátó, önálló életvezetésű, önálló keresettel rendelkező. Terveztem, hogy megpróbálok heterogén módon többféle életmódú, anyagi helyzetű, a fogyasztási mérték szempontjából reprezentatív mintát kialakítani, az ökolábnyom mértékben széles spektruma érdekében. Természetesen kiderült, hogy ezt tudatosan nem lehet szabályozni, mert életszerűtlen. Azonban a felkérés, önként jelentkezéses mintaválasztással is viszonylag heterogén lett a minta. Előszűrésre nem volt szükség.

1.sz. táblázat és 2.sz. táblázat

Nem	Fő	Százalék
Nő	54	62,1
Férfi	33	37,9

Életkor	Átlag	Legfiatalabb	Legidősebb	Szórás
	34,16	17	65	11,36

4.2. A kérdőív alkotó tesztjei, skálái

1. Demográfia adatok
2. Személyiségleltár felvétele: S-CPI (Kalifornia Személyiség Leltár) Big Five faktorai
3. Revised NEP, tehát a „New Environmental Paradigm”
4. ENV: az „Environmental Perception Test”
5. CHEAKS (Children’s Environmental Attitude and Knowledge Scale: Gyerek Környezeti Attitúd és Tudás Skála)
6. NEP (Stern változat)
7. Ökológiai lábnyom-mérő kérdőív

4.2.1. A végleges kérdőív

A vizsgálatomban használt kérdőívet tehát 8 skálából (résztesztből) alkottam meg. (A kérdőív végleges változatát, ahogyan azt a vizsgálati személyek is kézhez kapták, lásd (S-CPI kérdőívet kivéve) az 8-14. Mellékletben.)

A végleges tételszám 388 lett, ami a következőkből tevődött össze:

1) Demográfia adatok	3 tétel
2) S-CPI	300 tétel
3) CHEAKS	24 tétel
4) ENV-skála	20 tétel
5) RevNEP-skála	15 tétel
6) NEP (Stern féle)	7 tétel
<u>8) Ökológiai lábnyom-teszt</u>	<u>19 tétel</u>
Összesen	388 tétel

II.2.1. A használt tesztekéről részletesen:

4.2.1.1. Demográfia adatok: Kor; Nem; Lakóhely

4.2.1.2. Személyiségleltár:

Jelen esetben a vonásdimenziókat mérő személyiségmérő eljárás, amellyel egy személyiségprofil készíthetünk. Ez annak az összefoglaló ábrázolása, hogy a személy hol helyezkedik el a kérdőívben a dimenziók mentén.

Big Five („Nagy Ötök”) elmélete

A diszpozicionális perspektíván belül az egyik ma elfogadott vonáselmélet, mely szerint a személyiség 5 nagyobb dimenzió mentén írható le. A Tupes és Cristal (1961) által talált faktorokat később Big Five-nak nevezték el, amivel azt hangsúlyozták, hogy ezek a területek mind rendkívül átfogóak, és igen sok különböző, sokkal specifikusabb személyiségjellemezőt összegeznek. A faktorok konkrét el/megnevezése nehéz mozzanat, annak szubjektív természete miatt arról gyakran nincs egyetértés.

Az öt faktorról általánosan

Big Five I. faktor: Energia, extraverzió, energia, lelkesedés, szociális hatékonyság

Ez a dimenzió tulajdonképpen a hagyományos értelemben vett extroverciónak felel meg. Két alskálát foglal magába: a dinamizmust és a dominanciát. Ide tartozik az ingergazdag környezet és társaság kedvelése, közlékenység, lelkesedés, önbizalom, magabiztosság. Szociális helyzetekben jól boldogulnak, magas fokú szociabilitás jellemzi őket. Az érték tekintetében tehát azt mutatja meg, hogy a társas közegben való fellépése milyen jellegű, mennyire sikeres. Azaz mennyire magabiztos, aktív, energikus, beszédes, társasági irányultságú, őszinte, domináns, erőteljes, lelkes, szociábilis, kalandkereső, bátor, vagy éppen inkább csendes, tartózkodó, visszahúzódó, introvertált, félénk.

Big Five II. faktor: Barátságosság, szeretet, altruizmus

Ez a faktor átfogó képet nyújt a személy interperszonális kapcsolatairól, az energia faktor mellett. Mások szükségleteire való érzékenységet is értünk alatta, szociális érdeklődést, kooperációt. A bizalom, empátia, altruizmus mind részét képezik a faktornak és nem csak mások fele való irányulást értjük alatta, hanem a belső kontrollt is. Azt mutatja, hogy az illető a személyes kapcsolatait milyen mértékben jellemzi az odafigyelés, a barátságosság,

kedvesség, figyelmesség, nagylelkűség, segítőkészség, mennyire együttműködő, szívélyes, engedékeny, önzetlen, érzékeny, vagy alacsony értékeknél ezek ellenpontjai.

Big Five III. faktor: Lelkiismeretesség, kontroll, szabályozás

Megbízhatóság, rendszeresség a fő jellemzője és úgy tartják, hogy a lelkiismeretes emberek produktívak és teljesítmény orientáltak. Az egyik végpontján a nagyon szocializált, lelkiismeretes emberek vannak, a másik végpontján normaszegők, akik ellenségesek mindenféle szabállyal szemben.

Azt mutatja, hogy az illető motivációját és viszonyulását tekintve feladataiban, vállalásaiban, cselekedeteiben, tevékenységeiben, mennyire mondható alaposnak, megbízhatónak, pontosnak, óvatosnak, lelkiismeretesnek, megfontoltnak, fáradhatatlannak, kitartónak, céltudatosnak, tervszerűnek.

Big Five IV. faktor: Érzelmi stabilitás, Emocionális kontroll, Neuroticitás, érzelem, idegesség

Az egyének megküzdését mutatja szorongással, stresszel szembe. A düh és ingerlékenység szabályozásának képessége is ide tartozik. Azaz érzelmi kontroll alatt az illető általános lelki állapotára, érzelmi életére, indulati működésére utal. Megmutatja, hogy tudatosan mennyire képes ezt tudatosan figyelni és irányítani. Tehát érzelmvilága, lelki működése mennyire mondható stabilnak, nyugodtnak, kiegyensúlyozottnak, szilárdnak, mennyire érzi magát elégedettnek. Természetesen alacsony értékeke esetén mennyire jellemzőek rá ezek ellentétjei, hogy feszült, szorongó, ideges, aggodalmaskodó, kedvetlen, szeszélyes, csüggedt, kiegyensúlyozatlan.

Big Five V. faktor: Nyitottság, intellektus, eredetiség,

Ezt a faktort sok esetben félre értelmezik, mivel interperszonális nyitottságot értik alatta. Magyar fordítása a faktornak „Nyitottság a tapasztalatra”. Ez alatt toleranciát is értünk más emberek, értékek és kultúra iránt, valamint nagyfokú érdeklődést, kíváncsiságot értékek és életstílus, kultúra irányába. Ez a skála azt mutatja meg, hogy az illető szemléleti módja milyen, ami megnyilvánul az új információkhoz, a világmegismeréséhez, tevékenységekhez, problémák megoldásához való viszonyulásában, milyen gondolkodásmóddal, „mentalitással” rendelkezik. Azaz, ebből a szempontból mennyire eredeti megoldást kereső és találó, mennyire képzeletdús, intelligens, kíváncsi, művészi, nyitott szemléletű és gondolkodású,

leleményes, és széles látókörű, ami a befogadó, és alkalmazkodóképességben, kreativitásban, újításban, kezdeményezésben is megnyilvánul. Ennek ellentétéjeként alacsony értékeknél az illetőre jellemző a kissé beszűkült szemlélet, merev gondolkodás, felszínes megközelítése, ami nehezíti az illetőt az alkalmazkodásban és probléma megoldásban.

A BFQ (Big Five Qualities) személyiségteszt

A Big Five mérésére használt mérőeszköz olyan személyiségjellemzők (egy-és kétpólusú) listájából áll, amelyeket a szótárban található személyleíró melléknevek adják a lexikális hipotézis szerint. A teszt kidolgozása Caprara és munkatársai (1993; idézi Mirnics, 2006; Caprara, Barbaranelli & Steca, 2002, ford. 2006) nevéhez fűződik. A mérőeszköz 132 tételből áll, amely a személyiségről gyűjtött információkat öt nagy alapidimenzióba rendezi. Ezek a dimenziók a következők: energia, barátságosság, érzelmi stabilitás, lelkiismeretesség és nyitottság. Mindenik dimenzió további két aldimenzióból tevődik össze. Mivel azonban kutatásomban nem magát a BFQ használok ezért ez helyett a használt tesztet mutatom be.

Alkalmazott személyiségteszt:

A Big Five faktorok vizsgálatához adekvát lenne Big Five Questionnaire (BFQ) mérőeszköz, vagy Big Five Adjektívus (BFA) használata. Azonban a vizsgálatához mégsem BFQ tesztet kívánok alkalmazni, hanem az elterjedtebb, szélesebb spektrumú **Kaliforniai Pszichológiai Tesztet (S-CPI, California Psychological Inventory)**, mely magában foglalja és méri a Big Five személyiségfaktorokat is. Választásom azért is esett a CPI-ra, - azontúl, hogy számomra ez elérhető volt szoftverformában- , mert számos más skálát is mér, és jelen kutatást, azzal kívánom folytatni, árnyalni, hogy a korreláció vizsgálatot, azokkal is megnézem a személyiségtényezők kutatásának folytatása, mélyítése érdekében. Mindezt lehetővé teszi egyszeri kérdőív felvétellel a S-CPI.

CPI (California Psychological Inventory) - Kaliforniai Pszichológiai Leltár (Teszt)

Strukturált, kritérium alapú személyiség kérdőív. 480 tételt tartalmazó változata 1957-ben jelent meg Gough szerkesztésében. A teszt alapidimenziók mentén kísérli meg az egészséges személyiség leírását. Hétköznapi kapcsolatainkban használt legfontosabbnak vélt jelzők közül kiválasztott 18 darab képezi a teszt alapskáláit. Az eredmények alapján a személyiségről és annak működéséről átfogó következtetések vonhatók le, annak integráltságáról, működési

hatékonyságáról. A teszt lehetőséget ad a teljes profil mellett az egyes skálacsoportok külön-külön történő elemzésére, amely információt nyújthat bizonyos területek működési módjáról. Ugyanakkor a teszt tartalmazza a Big Five faktorokat is, amelyek összetétele a következő:

„Big Five” személyiségdimenziók (alskála összetevői) a S-CPI-ban:

BF1: Szociális hatékonyság (DO, SA, SP, CS): Dominancia, Önefogadás, Szociális fellépés, Státusz elérésére való képesség

BF2: Szeretet (GI, EM, SY, PY): Jó benyomáskeltés képessége, Empátia, Szociabilitás, Pszichológia érzék, Felelősségtudat,

BF3: Lelkiismeretesség (AC, SO, RE, CM): Teljesítményelérés konformizmus útján, Szocializáltság, Felelősségtudat, Közösségiesség

BF4: Emocionális kontroll (ES, SC, TO, -AN): Énerő, Önkontroll, Tolerancia, - Szorongás

BF5: Intellektus (IE, FX, AI, FE): Intellektuális hatékonyság, Flexibilitás, Teljesítményelérés függetlenség útján, Femintás

Bár a S-CPI teszt többi skálájának értéke is rendelkezésre áll a számítógépes értékelés eredményeként, de ezek értékelése nem jelen kutatásom tárgya, azt a kutatás következő szakaszában folytatásként kívánom értékelni. Közülük egyedül egy skálát emeltem be ebbe a kutatásba és dolgozatba:

Jó benyomáskeltés

Mivel Gulyás a szociális megfelelési igényre nagy hangsúlyt fektetett a kutatásában, ezért a S-CPI-ból én a validitást vizsgáló „Jó benyomáskeltés” skálát vettem vizsgálat alá a Big Five faktorok mellett, mint személyiségtényező. A skála megmutatja, hogy a személy számára milyen mértékben fontos a környezet pozitív visszajelzése, illetve azt is, hogy ezért milyen sokat akar és tud tenni.

4.2.1.3. Környezeti attitűd tesztek

Kutatásomban Likert típusú kérdőíveket használok.

Revised NEP,

(lásd 7. és 13. számú melléklet).

A RevNep-skálát Dunlap, Van Liere, Mertig, és Jones, (2000) publikálták a NEP-skála, a *New Environmental Paradigm* („Új Környezeti Paradigma”) felújított változataként kis változtatással *New Ecological Paradigm* skálának nevezték el („Új Ökológiai Paradigma”) (Dunlap és munkatársai, 2000).

Bár az eredeti vizsgálatban Bognerék még a régebbi NEP-skálát alkalmazták, – nagyobb aktualitása miatt – Gulyás úgy döntött, hogy alkalmazza kutatásába. A két kérdőív (NEP és RevNEP) között nagy átfedések vannak, csupán 8 plusz kérdéssel jelent többet a kérdőívben.

Az új kérdőív belső konzisztenciája jobb, mint az eredetié (0,83-as CRONBACH-alfa versus 0,81) (Dunlap és mtsai., 2000)

A RevNEP 15 tételből áll, és a következő alskálák alkotják:

1. A növekedés korlátai
2. Anti-emberközpontúság
3. A természet egyensúlyának törékenysége
4. Az emberi kiváltság elutasítása
5. Egy ökológiai válság lehetősége

Minden alskálához 3-3 tétel tartozik (lásd 6. sz. Melléklet c.).

A válaszokat egy 5-fokú Likert skálán kell megadni. A maximum pontszám a legkörnyezetbarátabb világszemléletet jelenti.

Ezt a kérdőívet is Gulyás 2004-ben fordította le magyarra és adaptálta először Magyarországon.

NEP-skála

(Stern (1999) által használt változata)

(lásd 14. számú melléklet).

Új Ökológiai Paradigma (New Ecological Paradigm - NEP), amely a növekedés határaival kapcsolatos hiedelmeket, a környezettel, ember-természettel kapcsolatos nézőpontokat, valamint az emberiség azon képességét vizsgálja, amely felborítja a természet egyensúlyát. A skálát Dunlap és mtsai., (1978) dolgozta ki. Abból a feltevésből indultak ki, hogy a környezetről alkotott egyéni elképzelések csoportosíthatók, az emberek környezeti problémákra való fogékonysága, érzékenysége, tudáskészlete, szemlélete és viselkedési jellemzői mérhető. A skálán a vizsgálati személyek egy 5-fokú Likert-skálán jelezhetik álláspontjukat az adott szemléleti kérdésekben. Értelemszerűen a legkörnyezetkímélőbb válasz kapott 5 pontot, a legkevésbé környezetbarát válasz pedig 1 pontot.

Gulyás is használja a kutatásban a NEP-et, de mivel az a későbbi REVNEP-el nagyrészt átfedésben van, ezért én inkább Stern (1999) által alkalmazott, majd Tóth (2008) által Magyarországon is alkalmazott NEP változatot alkalmazom a kutatásomban. Tóth által fordított NEP, amely nagyrészt különbözik Gulyás (2004) Bogner és Wiseman, (1999) kutatásából öröklött NEP skálától.

ENV:

(Lásd 6. és 12. Melléklet).

Az „Environmental Perception Test”-et (Környezet Percepciók Teszt, ENV) Bogner és Wiseman tesztje (1999) Egy korábbi, 69 tételből álló skálából indultak ki (Bogner és Wilhelm, 1996; idézi Bogner & Wiseman, 1999). A skálát 4 országban (Németország, Dánia, Svéd- és Írország) vették fel, összesen mintegy 4500 középiskolai tanulóval. Faktoranalízis és más statisztikai eljárások útján a tételszámot 20 ütemre redukálták, ezzel megalkotva az ENV-skálát.

A kérdőív két fő faktorból: a Használat és a Megőrzés (ti. a természeté) skálákból áll, azok pedig a következő további alskálákból:

Megőrzés

- 1. Támogatási szándék*
- 2. A természet élvezete*
- 3. Takarékoság az erőforrásokkal*

Használat

- 4. Beavatkozás a természetbe*
- 5. Az emberiség elsőbbsége*

Az alskálákhoz 4-4 tétel tartozik (Lásd 6.sz. Melléklet) Az 5-fokú Likert-skálán a választási lehetőségek a következők voltak: 5: Teljes mértékben igaz, 4: Többnyire igaz, 3: Nem tudom, 2: Többnyire hamis, és 1: Teljes mértékben hamis. Minden tétel esetében a legkörnyezetbarátabb válasz kapott 5 pontot, a legkevésbé környezetbarát válasz pedig 1 pontot. A válaszbeállítódás elkerülésének érdekében 8 tétel fordítottan van megfogalmazva (Gulyás, 2004).

Ezt a kérdőívet is Gulyás 2004-ben fordította le magyarra és adaptálta először Magyarországon.

A fenti tesztekéről a következőt nyilatkozta Gulyás „Mindenesetre a négy környezeti attitűdöt mérő teszt erős korrelációt mutat egymással, így használatuk bizonyos értelemben felcserélhető egymással, a kutatási tervnek megfelelően. A magyarra frissen lefordított kérdőívek (ENV, NEP és RevNEP) reliabilitási mutatói jónak bizonyultak, így további hazai használatuk is lehetséges (bár az itt bemutatott 207 fős minta semmiképp sem reprezentatív, az összehasonlításokhoz; valamint egy teszt adaptálása nem csupán lefordításából áll, így a szélesebb körű használathoz további vizsgálatok szükségesek).” (Gulyás, 2004, 49.old.) Az attitűd tesztek közötti korreláció vizsgálatot, így én is elvégzem.

CHEAKS - skála

(Lásd 4. és 10. melléklet)

Children's Environmental Attitude and Knowledge Scale: Gyerek Környezeti Attitűd és Tudás Skála attitűd része, melyet Leeming, Dwyer és Bracken (1995) szerkesztett és adaptálta Varga (1997, 2004, 2006)

Ezt a kérdőívet Bognerék nem használták az eredeti vizsgálatban, de (Gulyás, 2004) fontosnak tartotta belevenni a kutatásba, lévén ez az egyetlen gyermekek környezeti attitűdjét mérő kérdőív, mely használatban van Magyarországon. Valamint, hogy ellenőrizze Varga feltételezését (Varga, kézirat, idézi Gulyás 2004), hogy a környezeti attitűd csökkenésben szerepet játszhat az, hogy a *szociális megfelelni akarás, ami miatt* csökkent a két vizsgálati időpont között a környezeti attitűd.

Az eredeti CHEAKS kérdőív két fő alskálát tartalmaz: az attitűd és a tudás alskálát. Gulyás (attitűd felmérésről lévén szó) a tudás alskálát eleve kihagyta a vizsgálatból. Az attitűd alskála további három attitűdkomponenst mér:

1. Szóbeli elkötelezettség¹
2. Tényleges elkötelezettség
3. Érzelmi összetevő

Alskálánként 12 attitűdtétellel összesen 24 tétel. 5-fokú Likert skálát tartalmaz. A maximális pont jelenti a legkörnyezetbarátabb attitűdöt. A reliabilitás mutatói közül a nyolc hónapos teszt-reteszt korrelációk 0,6-0,7 körül mozognak, a CRONBACH-alfa együtthatók 0,8-0,9 körül (Leeming et al., 1995). A skála reliabilitását Gulyás (2004) tesztelve 0,836-os Cronbach' alpha értéket kapott.

Mivel az én mintám felnőtt minta, ezért meg kellett vizsgálni, hogy a gyerek-serdülő mintára készített CHEAKS attitűdvizsgáló kérdőívet felnőtt populációra alkalmazni lehet-e. Vagy szükséges módosítás? Átolvasva alaposan az összes tételt semmilyen specifikus korosztályi jelleget nem fedeztem fel, ami miatt ne lehetne felnőttek esetében is alkalmazni. Egyedül az utolsó kérdést a 24. tételt kellett átfogalmazni. Így, az helyet, hogy „Megkértem a szüleimet, ne vegyenek állati szőrméből készült bundát”, helyett „Nem veszek állati szőrméből készült bundát” mondatra cseréltem. Tehát a kérdőívet ezt kivéve változatlanul hagytam, és a felnőtt mintára alkalmaztam, előzetes próbák után. A tesztfelvétel során semmilyen probléma, kifogás, kritikai visszajelzés nem volt a teszttel kapcsolatban.

4.2.1.4. Magatartási szintet vizsgáló teszt - Ökológiai lábnyom (ÖL) kalkulátor

Az ökológiai lábnyom (ÖL) egy olyan számítási eszköz, mely lehetővé teszi², hogy felbecsüljük egy személy, meghatározott népesség, egy ország, vagy az egész emberiség vagy gazdaságának erőforrás-fogyasztási és hulladékfeldolgozási szükségleteit termékeny földterületben (globális hektár - gha) mérve, annak energetikai produktivitását alapul véve (Wackernagel és Rees, 2001). A kiszámításához szükséges adatok jól hozzáférhetőek standardizált adatbázisokból, kutatási beszámolókból. Az egyéni viselkedési dimenzió vizsgálatára alkalmas, itt az életmódfenntartásának energia szükségleteit mutatja termékeny

---

¹ Mivel az én vizsgálatomban is több kérdőívet alkalmaztam, úgy döntöttem Gulyással összhangban, hogy a szóbeli elkötelezettség alskálát én is kihagyom a kutatásból, mivel az gyakorlatilag csak feltételes megfogalmazás-módjában különbözik a tényleges elkötelezettségtől, és a kutatások Magyarországon nem mutatnak lényeges különbséget a kettő eredményei között.

földterületigényben (globális hektár - gha) mérve. Az ökológiai lábnyomot befolyásoló tényezők lehetnek: lakóhely, jövedelem, környezettudatos magatartás, személyes értékek, tudás (Tóth, 2008).

Az ÖL meghatározására számos számítási eljárás létezik Tóth (2008) vizsgálata alapján én is Eric Krause, torontói szakember számítási módszerét választottam, amelyet a Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület (KÖVET)³ magyar nyelven az interneten is elérhetővé tett (Lásd 9.sz. melléklet). Azonban a módszer hátránya, hogy csak megközelítőleg határozza meg az ÖL értékét. Az ÖL korlátai: megjelenése óta úgy tűnik, hogy e számítási eszköz és indikátorai elfogadottá váltak a tudósok, döntéshozók és a nemzetközi szervezetek körében (Bergh & Verbruggen, 1999). Tóth (2008) összegyűjtéséből látható, hogy az ökológiai lábnyommal kapcsolatban is fogalmaztak meg kritikákat, viszont ez az egyetlen, széles körben elfogadott eszköz.

Értékelése:

I. Kevesebb, mint 150 pont	kisebb, mint 4 hektár
II. 150-350	4-6 hektár
III. 350-550	6-7,8 hektár
IV. 550-750	7,8-10 hektár
V. Több, mint 750	nagyobb, mint 10 hektár

5. A vizsgálat menete

A vizsgálatba felkérés, és önként jelentkezés útján kerültek a vizsgálati személyek. Kisebb részüket személyesen tudtam elérni, és velük a kérdőívet a helyszínen kitöltetni. Többségüket, pedig az interneten, e-mail formájában. Mindenkinek megígértem a teszt

---

² Az ÖL célja a természeti tőke iránti aktuális igény bemutatása. Az ÖL adatai azt mutatják, hogy az emberiség már túllépte a föld eltartóképeségét, emellett kihangsúlyozza, hogy egyes emberek meglehetősen nagyobb arányban járultak hozzá a „túllövéshez”, mint mások. Az ÖL eredményei önmagukban is elegendőek ahhoz, hogy hozzávetőlegesen megállapítsuk, mennyivel kellene csökkenteni a fogyasztást, fejleszteni a technológiát a fenntarthatóság eléréséhez. Az egymás után végzett sorozatos elemzések teljes mértékben alkalmasak arra, hogy a technológiai váltás hatását, illetve a fogyasztói viselkedés megváltozását nyomon kövessék.

³ <http://tavoktatas.kovet.hu/fomenu.html>

eredményeiről a visszajelzést, ezzel is igyekeztem motiválni őket az őszinte és tárgyilagos tesztkitöltésre.

89 fővel vettem fel, de két kérdőív hiányos volt, és használhatatlan, ezért az értékelésben 87 fővel dolgoztam.

A papír formátumú személyes tesztfelvételnél egy tömböt képzett a személyiségteszt, további egyet a Likert skálás tesztek, mintha egy tesztet alkottak volna, megszakítás nélkül, illetve egy további tömböt az ÖL kalkulátor. Ezek ebben a sorrendben egymásután összetűzve voltak az elején egy általános instrukcióval. (A S-CPI-al kezdve a 8-14.sz. mellékletben található módon.)

Az elektronikus levélen eljuttatott és visszajuttatott kérdőíveket Excel fájlban tudták kitölteni a résztvevők. A különböző tesztek különböző munkalapokra voltak helyezve egymás után a papírformával megegyező sorrendben, külön-külön instrukcióval, az első munkafüzetben egy általános instrukcióval. Az interneten 11 fő nem jutatta vissza a tesztet, de ez a tervezett 80 fős mintaszám meglétét, már nem veszélyeztette. Az Excel tábla lehetőséget adott arra, hogy az alskálák, skálák eredményét külön megkapjuk, illetve az összes környezeti attitűd teszt értékéből egy Környezeti attitűd értéket kapjunk, a környezetterhelést mutató ökolábnyom érték mellett. Ez miatt az előny miatt, és az egységesség, és a fordított tételek későbbi átkódolása érdekében a kisebbséget jelentő papírformátumok környezeti attitűd teszt adatait is először Excel táblába vittem be.

6. Adatok feldolgozásának módszere

A cél, hogy megragadjam a környezettudatosan élő ember sajátosságait, összehasonlítva a nem környezettudatosan viselkedőkkel szemben, ezen két csoportba tartozó emberek személyiség faktoraiban megjelenő szisztematikusan megfigyelhető együtt járásokat, tendenciákat.

1. A személyiségleltár-teszt válaszokat a papír formátumból, és az Excelből értékeltem S-CPI számítógépes programmal (VarghaSoft for Windows).
2. Első körben, még a leíró statisztikák előtt Microsoft Office Excel programban a kérdőív fordított tételeit egyénenként átkódoltam, majd összegeztem a skálákon elért pontszámokat, és létrehoztam a skálákat (összesen 12 alskálát, 2 főbb skálát és 5 kérdőív-skálát).

3. A fenti adatokat bevittem egy statisztikai adatbázisba. Az elemzéshez az SPSS 10.0 és 11.5 for Windows statisztikai programot használtam.
4. Elkészítettem a leíró statisztikákat (átlag, szórás stb.).
5. Összefüggések feltárása: A skálákon szerzett személyi és környezeti kvantitatív adatokat Pearson-féle korrelációs vizsgálatnak (keresztátlak, szignifikancia, korrelációk) vettem alá. A CPI Big Five faktorait egyenként korreláltam a környezet attitűdökkel külön attitűd és külön a környezetterhelés dimenzióban, hogy feltérképezhetőek legyenek az együtt járó tendenciák, melyek összességéből mutatkozhat meg a viselkedés csoporttal együtt járó személyiségprofil tendencia.

- Személyiségtesztek – Környezeti attitűd Skálák

Ezt követően szükség volt további vizsgálatokra:

- Személyiség teszt – Környezeti attitűd alszálák
- Demográfia – Környezeti attitűd skálák - Ökológiai lábnyom érték
- Demográfia - Környezeti attitűd alszálák – Ökológiai lábnyom
- Környezeti attitűd alszálák – Környezeti attitűd alszálák

6. Csoportok összehasonlítása: A csoportok közötti különbségeket egy másik próbával megpróbálom más módon is megközelíteni. Kétmintás t-próbát végzek annak érdekében, hogy kiderítsem van-e szignifikáns különbség a különböző csoportok környezeti válaszaiban és életmódjában (ökolábnyom). Először úgy terveztem, hogy a környezetterhelés-életmód alapján elvált két mintában vizsgálom meg, hogy van-e különbség az attitűd skálák és a személyiségdimenziók tekintetében. Végül ezt megfordítottam, mert az egész kutatás koncepciójával jobban összhangban van az, ha a környezeti attitűd és a környezetterhelési mutató a függő változó és a személyiségtényező, és a demográfia a független változó. Tehát a személyiségvonások és a demográfia tekintetében alakítok ki csoportokat, és ezeket hasonlítom össze a környezeti attitűd és viselkedés értékeivel. A vizsgálati személyeket két csoportra bontottam az értékek jellegének legalkalmasabb módon.

- Big Five Személyiség vonások skála: Mindenegyik személyiségvonás 5 BF vonás és a jó benyomáskeltés) esetén két csoportot alkottam: 1.) átlagos vagy ezen aluli pontszámot elérők, amit a S-CPI program 60-as értéke alapján állapítottam meg (<60), 2.) átlagon felüli pontszámot elérők (>=60).

- Életkor: A választóvonal a csoport átlagos pontszámának közepére került (41. év)
- Nem
- Lakóhely: *Nem tudtam vizsgálni, mert vidéken élő (falu, tanya) vizsgálati személyeket nem tudtam elérni, csak ketten voltak ebben a kategóriában*
- Végül megvizsgáltam, hogy van-e különbség a Környezeti attitűd tekintetében az Ökológiai lábnyom értékekben?
  - A Környezeti attitűd skála és alskála értékeknél az alábbi két csoportot alakítottam ki: az elérhető pontszámot (minimum és maximum érték között) harmadolva állapítottam meg az átlagos, alacsony és magas értékhatárokat, így 1.) átlagos vagy ezen felüli pontszámot elérők (≥ 240), átlagon aluli pontszámot elérők (<240). Azonban a minta értékeinek vizsgálatakor látszott, hogy a környezeti attitűd alapvetően magasabb értékűek, mint a kérdőívben elérhető középtartomány felső határa. Átlaga: 361,21, szórás 35,59. Ezért itt az elért eredmények minimuma és maximuma közötti értéken (155) belül harmadoltam alacsony, átlagos, és magas kategóriára. Így 1.) átlagos vagy ezen felüli pontszámot elérők (≥ 385), átlagon aluli pontszámot elérők (<385).
  - Ezen kívül megfordítottam a vizsgálat tárgyát képező változókat tekintve, hogy mindkettő környezeti változó. Ráadásul az ökológiai lábnyom szórása nagyobb is. Átlaga: 340,77, szórás 71,87. Ezért itt az elért eredmények minimuma és maximuma között egy alsó választóértéken (300) (kisebb terhelés) osztottam fel alacsony, átlagos - magas kategóriára. Így 1.) átlagon aluli pontszámot elérők (<300), és 2.) átlagos vagy ezen felüli pontszámot elérőkre (≥ 300).

7. AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

7. 1. Leíró statisztikák

Az egyes kérdőíveken, főbb skálákon és alskálákon elért átlagokat tartalmazó táblázatok az 1 sz. mellékletben láthatóak. A leíró statisztikai táblázatokban az átlag mellett az elért és lehetséges minimumai és maximumai is láthatók, ez mellett a viszonyíthatóság érdekében közepén feltüntettem azt az értéket, mely a semleges attitűdöt jelöli, tehát mintha a

kitöltő minden kérdésre a mérsékelt, semleges, vagy bizonytalan választ adta volna a Likert skáláknál ez a 3 pont. Itt összefoglalom a táblázatok legfontosabb értékeit, a további alskálák eredményei a mellékletben.

A személyiségvonások átlageredményei: 4.sz. táblázat,

A személyiség vonásokat tekintve és belevéve a Jó benyomáskeltést is, mindegyik átlaga „átlagos”, azaz középértékhez közeli volt. A legkisebb értéket a jó benyomáskeltésnél (átlag 41,11) és a BFI. faktornál kaptuk (43,8) a legnagyobb értéket pedig a BF II. faktornál (46,77).

A környezeti attitűdskálák átlageredményei

Az elérhető pontérték felső harmadától pozitív környezeti attitűdként kezelem. Az alsó egyharmad alatti értékeket pedig negatív környezeti attitűdként értelmeztem. Az összesített skála alapján, a mintában, átlagban és azon belül is mindenki pozitív attitűddel rendelkezik. Az egyes alskálák tekintetében sem változik ez a tendencia különösebben, mindegyik pozitív környezeti attitűdnek mondható. Mindenki minden skálán pozitív környezet attitűdökkel rendelkezik!

- ENV skála (5.sz. táblázat): Átlag érték 77,48 volt a lehetséges minimum 20 pont és a lehetséges maximum 100 pontérték között 10,32 szórás mellett.
- CHEAKS skála (6.sz. táblázat) Átlag érték 94,77 volt a lehetséges minimum 24 pont és a lehetséges maximum 120 pontérték között 12,53 szórás mellett.
- RevNEP skála (7.sz. táblázat) Átlag érték 60,04 volt a lehetséges minimum 15 pont és a lehetséges maximum 75 pontérték között 6,27 szórás mellett.
- NEP skála, (Stern féle) (8.sz. táblázat) Átlag érték 112,25 volt a lehetséges minimum 29 pont és a lehetséges maximum 141 pontérték között 13,25 szórás mellett.
- **Az ökológiai lábnyom átlageredményei** (9.sz. táblázat) Átlag érték 340,77 volt a lehetséges minimum 70 pont és a lehetséges maximum 855 pontérték között 71,87 szórás mellett. Átlag 340,77 pontérték a kalkulátor kategóriái szerint 4-6 hektár/fő ökológiai lábnyomnak felel meg.

7. 2. Korrelációs vizsgálatok

Az alábbi táblázatokban összegeztem, hogy a legfőbb korrelációs vizsgálat milyen értékeket adott:

7.2.1. Személyiségtesztek – Környezeti attitűd skálák korrelációs vizsgálata, eredményei

(A zöld cellák és a *-al jelöltek korrelálnak egymással szignifikánsan.) 10.sz. táblázat

	BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	BF II. (Barátság osság)	BF III. (Lelkiismeret esség)	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	BF V. (Nyitottság, Intellektus)	Jó benyomásk eltés
ENV	0,259*	0,200	0,126	0,225*	0,164	0,056
CHEAKS	0,085	0,098	0,215*	0,167	0,136	0,030
RevNEP	0,124	0,090	0,076	0,207	0,215*	-0,064
NEPStern	0,007	0,039	0,095	0,007	0,054	0,023

* $p < 0,05$

A kutatás legfontosabb vizsgálatáról, táblázatáról van szó, amelyek a hipotézisvizsgálás legfontosabb értékei. Az öt Big Five faktor mellett a S-CPI *Jó benyomáskeltés* skáláját is láthatjuk. A személyiségvonás faktorok közül nem mindegyik, és azok is csak néhány skála, alskála esetében mutatnak korrelációt, a hipotézisemmel szemben. Amiben egy konzisztens, egységes, és nem részleges korrelációt feltételeztem az összes attitűd skála esetében. A vizsgálatban a személyiségvonások tekintetében együttjárás az alábbiak esetében BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság) és ENV skála között ($r=0,259$ $p < 0,05$); a BF IV. (Érzelmi stabilitás) és úgy szintén az ENV skálával ($r=0,225$ $p < 0,05$); továbbá a BF III. (Lelkiismeretesség) és CHEAKS skála ($r=0,215$ $p < 0,01$); és végül a BF V. (Nyitottság, Intellektus) és RevNEP skálával ($r=0,215$ $p < 0,05$).

7.2.2. Személyiségtesztek – Ökológiai lábnyom skálák korrelációs vizsgálata, eredményei

11.sz. táblázat

	BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	BF II. (Barátság osság)	BF III. (Lelkiismeret esség)	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	BF V. (Nyitottság, Intellektus)	Jó benyomásk eltés
Ökológiai lábnyom	-0,056	0,025	0,147	-0,034	0,037	0,019

Látható, hogy a személyiségvonások közül egy sem korrelál a környezeti terhelés mutatóval, azaz az ökológiai lábnyom mértékével.

7.2.3. Személyiségtesztek – Demográfia korrelációs vizsgálata, eredményei

12.sz. táblázat

	BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	BF II. (Barátság osság)	BF III. (Lelkiismeret esség)	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	BF V. (Nyitottság, Intellektus)	Jó benyomásk eltés
Kor	-0,190	0,040	0,098	0,053	-0,172	0,219*
Lakóhely (település nagysága)	0,160	-0,011	0,015	0,021	0,218*	-0,183

* $p < 0,05$

A lakóhely és BF V. (Nyitottság, Intellektus) ($r=0,218$ $p < 0,05$) kapcsolatára egyértelmű válasz a városok kulturális, értelmiség koncentráló jellege. A *jó benyomáskeltés* szintén érdekes, mint említettem azért vettem ebbe a Big Five faktorok mellé, mert rokonságban lehet a Gulyás (2004) által serdülő mintán használt HJEPQ *Szociális Kíváncsiság* skálájával, aminek az ő kutatásában nagy szerepe volt. Nálam, felnőtt mintán a *Kor* és *Jó benyomáskeltés* között volt enyhe pozitív együttjárás ($r=0,219$ $p < 0,05$).

7.2.4. Személyiségteszt - Környezeti attitűd alskálák korrelációs vizsgálatának eredményei

13.sz. táblázat a 2.sz. mellékletben (Mérete miatt)

Mivel a személyiségvonások és a környezeti attitűd főskálák között csak részben lehetett kimutatni, és abban sem erős korrelációkat ezért tovább vizsgáltam az alskálák felé. Itt még inkább árnyalódott a kapcsolat lehetséges. Az egyes korreláló főskálakon belül is csak részben lehetett korrelációt kimutatni egyes alskálákkal. Azonban mégis nagyon fontos, hogy az alskálák még közvetlen rámutatnak az együttjárások lehetséges okainak vizsgálatára, amit a dolgozatban a későbbiekben kísérlek meg. Az rögtön látható, hogy a BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság) faktoriala legerősebbek az együttjárások.

Az alábbi esetekben találtam együttjárást:

BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság) faktorról korrelált:

ENV – Használat ($r=0,283$ $p<0,01$)

Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat) ($r=0,375$ $p<0,01$)

Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP) ($r=0,309$ $p<0,01$)

BF II. (Barátságosság) és Az emberiség elsőbbsége (ENV–Használat) között ($r=0,264$ $p<0,05$)

BF III. (Lelkiismeretesség) faktorról:

ENV – Megőrzés ($r=0,215$ $p<0,05$)

Takarékosság az erőforrásokkal (ENV – Megőrzés) ($r=0,237$ $p<0,05$)

Érzelem (CHEAKS) ($r=0,217$ $p<0,05$)

BF IV. (Érzelmi stabilitás) faktorról:

A természet élvezete (ENV – Megőrzés) ($r=0,230$ $p<0,05$)

ENV – Használat ($r=0,230$ $p<0,05$)

Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat) ($r=0,239$ $p<0,05$)

Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP) ($r=0,231$ $p<0,05$)

BF V. (Nytottság, Intellektus) faktorról:

Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP) ($r=0,327$ $p<0,01$)

ENV – Használat ($r=0,253$ $p<0,05$)

Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat) ($r=0,261$ $p<0,05$)

Az alábbiakban a Demográfia - Környezeti attitűd Skálák - Ökológiai lábnyom viszony vizsgálataiból is sok érdekes eredmény olvasható ki, amely aztán más kutatások eredményeivel is összehasonlításra kerülhet.

7.2.5. Környezeti attitűd skálák (egymással) korrelációs vizsgálatának eredményei szerint a skálák egymással erősen korreláltak ($p<0,01$) egymással egytől-egyig. (14.sz. táblázat)

7.2.6. Környezeti attitűd skálák - Ökológiai lábnyom vizsgálatának eredményei szerint a skálák az ÖL –al erősen korreláltak ($p < 0,01$), kivéve egy skálával, a Stern féle NEP skálával. (15.sz. táblázat).

Tehát a környezeti terhelés, mint magatartási szintű mutató „Ökológiai lábnyom” csak a NEP skálával nem korrelál szignifikánsan, a többivel igen, erősen negatívan korrelál. Azaz minél magasabb környezeti attitűd értéke, minél pozitívabb, annál kisebb az illető ökológiai lábnyoma. Ez az attitűd skálák relevanciáját is bizonyíthatja. Az ökológiai lábnyommal viszont sem az életkor, sem a lakóhely mérete nem korrelált, igaz a mintában csak a különböző méretű városokból származott a minta.

A **Demográfia** (életkor és lakóhely) - **Ökológiai lábnyom** korrelációs vizsgálata során egyikkel sem sikerült szignifikáns együttjárást kimutatni (16.sz. táblázat). A fogyasztói norma által meghatározott igények és mechanizmusok úgy tűnik ilyen mértékben általánosak, hogy nem mutathatóak ki speciális eltérések.

Demográfia - Környezeti attitűd skálák korrelációs vizsgálatának eredményei: (17.sz. táblázat)

Az Életkor két attitűd skálával is együttjárást mutat az ENV-el fordítottnál ($r = - 0,249$ $p < 0,05$), és a RevNEP skálával ($r = - 0,263$ $p < 0,05$), ami azt jelenti, hogy az életkor növekedésével csökken az attitűd értéke, egyre negatívabb ezeken a skálákon.

A Lakóhellyel, mint külső tényezővel a skálák közül kizárólag és RevNEP-el mutatott korrelációt negatív iránnyal, ami azt jelenti, minél inkább nagy lélekszámú településen lakik az illető, annál kisebb, negatívabb környezeti ($r = - 0,255$ $p < 0,05$) attitűddel rendelkezik ezeken a skálákon. A többivel pedig nem mutat együttjárást a város mérete.

7.2.6. Demográfia - Környezeti attitűd alszkalák – Ökológiai lábnyom korrelációs vizsgálatának eredményei (18.sz. táblázat)

A Környezeti attitűd alszkalák szintjén vizsgálva a fentieket tovább árnyalódik a kép. Az életkor az alábbi alszkalákkal mutat erős és negatív korrelációt az ENV–Használat alszkalával ($r = - 0,314$ $p < 0,01$); a *Beavatkozás a természetbe alszkalával* ($r = - 0,262$ $p < 0,05$); valamint Az *emberiség elsőbbsége* ($r = - 0,304$ $p < 0,01$); és végül *Egy ökológiai válság lehetősége* ($r = -$

0,383 $p < 0,01$) alszkalával is. A másikk demográfiai háttértényezővel a lakóhely, település nagyságával egyedül *Az emberi kiváltság elutasítása* alszkalája korrelált. ($r=0,268$ $p < 0,05$)

A vizsgálat szintén fontos eleme az Ökológiai lábnyom minden környezeti attitűd alszkalával korrelált negatíván, egyet kivéve, *A természet egyensúlyának törékenysége* alszkalával.

7.2.7. Környezeti attitűd alszkalák – Környezeti attitűd alszkalák korrelációs vizsgálatának eredményei

Az alszkalák korrelációs vizsgálatát is elvégeztem, tekintve, hogy az eredmények mélyebb analíziséből kiderülhet, hogy milyen különbségek vannak az egyes alszkalák között. Amit az is mutat, hogy a legtöbb esetben van, de 13 viszonylatban alszkalák között nincs szignifikáns korreláció! Az eredmények a 2.sz. mellékletben, 19. táblázatban találhatók.

7. 3. Csoportok összehasonlítása

Az attitűdtételek háttérváltozókkal való összehasonlítása:

Annak érdekében, hogy az összefüggések, különbségek több oldalról is alá legyenek támasztva, fel legyenek tárva az eredmények szerint bontott, alkotott a csoportokat is összehasonlítottam. Először a személyiségvonás értékekben megkülönböztetett csoportokat néztem meg a környezeti attitűdskálák és alszkalák tekintetében. Náluk 50-es átlagértéknél húztam meg a csoportokat elválasztó vonalat, és megnéztem milyen a két csoport környezeti értékei. Szignifikáns különbség úgy jelentkezhetett, hogy az adott személyiségvonással nagyobb értékben rendelkező csoport az adott környezeti attitűd (al)skálán is szignifikánsabban magasabb értékeket értek el. Ez az együttjárást támaszthatja alá. További részletek a 20-26. sz. táblázat 4. sz. mellékletben. Szignifikáns különbséget találtam:

7.3.1.) A BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság) faktor esetén az alábbi környezeti attitűd esetében beszélhetünk erről a különbségről $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett: ENV; *A természet élvezete* (ENV – Megőrzés); ENV – Használat; *Az emberiség elsőbbsége* (ENV – Használat); RevNEP; *Anti-emberközpontúság* (RevNEP), valamint $p < 0,01$ szignifikancia szint mellett *Az emberi kiváltság elutasítása*.

7.3.2.) BF III. (Lelkiismeretesség) faktor esetén az alábbi környezeti attitűd esetében beszélhetünk különbségről $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett: *Érzelem*.

7.3.3.) BF IV. (Érzelmi stabilitás) faktor esetén az alábbi környezeti attitűd esetében beszélhetünk különbségről $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett: ENV; *Takarékosság az erőforrásokkal* (ENV – Megőrzés); ENV – Használat; *Az emberiség elsőbbsége* (ENV – Használat).

7.3.4.) BF V. (Nyitottság, Intellektus) faktor esetén az alábbi környezeti attitűd esetében beszélhetünk különbségről $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett: ENV – Használat, valamint $p < 0,01$ szignifikancia szint mellett *Az emberiség elsőbbsége* (ENV – Használat); *Az emberi kiváltság elutasítása*.

7.3.5.) NEM esetén az alábbi környezeti attitűdök esetében beszélhetünk különbségről $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett: ENV; MEGŐRZÉS; HASZNÁLAT; CHEAKS; REVNEP, valamint $p < 0,01$ szignifikancia szint mellett a NEP.

7.3.6.) Környezeti attitűd szerint alkotott csoportok esetén $p < 0,05$ szignifikancia szint mellett az Ökolábnyom esetében beszélhetünk különbségről. Ugyanígy fordítva is, az Ökolábnyom értéke szerint alkotott csoportok esetén a Környezeti attitűd esetében beszélhetünk erről a különbségről $p < 0,01$ szignifikancia szint mellett.

8. AZ EREDMÉNYEK ÉRTELMEZÉSE

8.1. Leíró statisztika eredményeinek értelmezése

Személyiségvonások

A személyiség vonásokat tekintve és belevéve a *Jó benyomáskeltést* is, mindegyik átlaga „átlagos”, azaz középértékhez közeli volt. Bár, meg kell jegyezni, hogy sajnos, mind a hat skála átlaga az 50-es középérték alatt volt, ami azt jelentheti, hogy a mintában jelentősen többek voltak azok, akik inkább alacsonyabb értéket kaptak a személyiség tulajdonságokban,

mint azok, akik a legtöbb tulajdonságban pozitívan magasabbat. Valóban a személyiség tesztek eredményeit külön-külön nézve láthatóan sok volt az alacsony (átlag alatti) vagy épp szélsőségesen alacsony vonás érték. Véleményem az, hogy ennek társadalmi tünetei jól láthatóak.

Környezeti attitűdök

Azontúl, hogy az eredmények értékelésénél kiderült, hogy mindenki minden skálán pozitív környezet attitűdökkel rendelkezik, (ami már önmagában beszédes), érdemes megnézni, hogy a főskálán belül az alsókálák egymáshoz viszonyított értékeit. Ez az eredmény összhangban van az eddigi vizsgálatokkal (pl. Leeming et al., 1995; Varga, 2004; Gulyás, 2004). Azzal is, hogy a magyarok hajlamosak a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatban normakonform válaszokat adni, vagyis nagyobbak feltüntetni környezeti elkötelezettségüket, mint amilyen az a valóságban (Kerekes&Kindler, 1993).

Ezek az eredmény azért is ellentmondásos, illetve óvatosan kezelendő, mert például az ENV – Megőrzés skálákon és egyéb táblázatokon belül is jól látható (5; 6; 9. sz. táblázat), hogy a cselekvési forma irányába csökken az attitűdérték. Magyarán a motiváció csökkenés is mutatja, hogy lehetséges, hogy a reális környezeti tudatosság alacsonyabb értékű a tesztben nyilatkozott attitűdhez képest. Ugyanezt a jelenséget mutatja, hogy az elért átlag tekintetében a legmagasabbra *A természet élvezete* alsókála került, utána *A Takarékoság*, ami csak anyagi motiváció is lehet, végül *A Támogatási szándék*. Érdekes, hogy a szórás is ebbe az irányba növekszik. De ugyanez látható a CHEAKS alsókáláinak különbségeiben is az *Érzelmi viszonyulás* és *Tényleges elkötelezettség* mértékében és a szórásban. Ezzel szemben az ENV – Használat és a RevNEP alsókálái az egyéni életterületről, közvetlenebb gyakorlati kérdésektől sokkal inkább távolabb vannak, sokkal inkább elvi, etikai, világnézeti, intellektuálisabb, elvontabb jellegű, ezért itt nincsenek nagyobb eltérések és a szórás is lényegesen kisebb. Mindez nagyon beszédes.

A RevNEP-en belüli megoszlás is sok mindent mutat. Az átlagot nézve a legnagyobb értéket az *Anti-emberközpontúság* kapta. Ami sajnos jól mutatja a közgondolkodás alapvetően ambivalens voltát, mivel ezzel az eredménnyel szemben a legtöbben hozzájárulnak a szélsőségesen természetromboló, haszonelvű (nem emberközpontú) társadalmi – gazdasági rendszer fennmaradáshoz mindennapi egyszerűbb cselekedeteinkkel, viszonyulásunkkal (lásd ÖL mértéke).

A következő legnagyobb értéket az *Egy ökológiai válság lehetősége* kapta, tehát tisztábban van a többség a súlyos helyzettel, de ennek ellenére hatás tekintetében nem igazán történik semmi komolyabb változás.

A következő *A természet egyensúlyának törékenysége*, ami jellemzően már nem olyan egyértelmű, jól mutatja, hogy az emberek (átgondolás nélkül) bíznak még a természet tűrőképességében a modern korállapotok, kiváltságok fenntarthatósága érdekében.

Ennél valamivel kevesebbet kapott *Az emberi kiváltság elutasítása*, mely szintén már nem a legegyszerűbb megítélésbe tartozik, hiszen ez konkrétan érinti az egyén életmódját, szokásait. Végül szintén nagyon beszédes, hogy a legalacsonyabb pontot a RevNEP fősikálán belül *A növekedés korlátai kapta, érdekes módon egyben a legnagyobb szórás is ennél látható.* Ez érinti legjobban és konkrétan az egyéni életmódot, karriert, célokat, jóllét elképzeléseket, komfortzónát, így ebben a legkevésbé hajlandók változtatni, az elvontabb, elméleti és nem cselekvési szinten magasabb, pozitívabb környezeti attitűd pontok születnek.

Környezeti terhelés – ökológiai lábnyom

Az átlagként látható 340,77 pontérték a kalkulátor kategóriái szerint 4-6 hektár/fő ökológiai lábnyomnak felel meg. Erről érdemes annyit tudni, hogy a magyar átlagban van, ami 5,1 ha/fő. Magyarország ökológiai lábnyoma a számítások szerint 5,01 hektár/fő, biológiai kapacitása ellenben csak 3,07 hektár/fő, tehát életvitelünk fenntartásához (pazarló és destruktív elemeit tekintve) országunk területének több mint másfélszeresére van szükség. Ezt a képet még tovább rontja, hogy a teljes Föld egy lakójára 1995-ben 1,5 hektár átlagos termékenységű földterület jutott (ami mára tovább csökkent). Ez az eredmény azt is mutatja, hogy nem sikerült különösen alacsony és magas ökológiai lábnyomú vizsgálati személyekkel kitölteni egyaránt a kérdőíveket.

Fontos megjegyezni, hogy módszertani korlátok és óvatosság miatt az ÖL sok területet nem fedd le, tehát az értékek a valóságban biztos, hogy még ennél is magasabbak!

8.2. Az egyes hipotézisek tesztelése, és értelmezése

Dolgozatomban arra kerestem választ, hogy a személyiségvonások, milyen kapcsolatban lehetnek a környezeti viszonyulással (környezeti attitűd) és viselkedéssel

(ökológiai lábnyom). Hipotézistesztelésnél figyelembe vettem a korrelációs vizsgálatok eredményeit és a csoport összehasonlítások eredményeit („különbségképző jelleg”).

Megvizsgálom azt is, hogy milyen kapcsolat lehet ez alapján a vonás és a környezeti mutatók között, az alapján, hogy mely skálákkal Korrelál* vagy hoz létre különbséget (különbségképző jelleg**, vagy csak különbségképző jelleg***) (utóbbiak a csoport összehasonlítás alapján).

H1 hipotézis:

Első hipotézisem, miszerint a Big Five I. faktor (Extraverzió, kiáradás, szociális hatékonyság, magabiztosság) és a környezeti attitűd - környezetterhelés (ÖL) esetében várt hipotézis nem teljes mértékben igazolódott, azaz nem függetlenek egymástól, hiszen több skála, és alskála esetében szignifikáns korreláció van, több esetében nincs ilyen, de a környezetterheléssel azonban valóban nincs együttjárás. 27.sz. táblázatban részletesen a 3.Mellékletben.

BF I. faktor személyiségvonás az alábbi környezeti attitűdskálákkal hozható kapcsolatba *Az 5 tesztből 2-vel, és a 14 skálából 5-el van mindössze kapcsolatban.* Milyen közös nevező rajzolódik ki belőlük? Az alábbiakkal korrelál vagy jelentkezik különbség a fentiek alapján: *ENV egész**; ENV – Használat**; A természet élvezete (ENV–Megőrzés)***; Az emberiség elsőbbsége (ENV–Használat)**; Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP egész)**; RevNEP***; Anti-emberközpontúság (RevNEP)***.*

Ami kirajzolódik környezeti attitűd skálák jellegéből az elméletileg egyfajta a természetszeretet, a megélési képesség, és a természetet pusztító, a destruktív természeti alárendelés megkérdőjelezése. Véleményem szerint ez a viszony jellemző, és kapcsolatba hozható a faktor magasabb értékénél az autonómabb, energikusabb, mások felé nyitottabb, a destruktív normákkal szemben önfelvállaló, magabiztos, őszinte, lelkesedni képességgel, elköteleződni képességgel, öntudatossággal. Jobban szüksége is van a kapcsolatokra, jobban képes kapcsolatot teremteni, akár a természettel is, megélni azt, és a kapcsolatot megvédeni is képes belső erejével, kiállni érte. Ez mind területe ennek a faktornak.

H2 hipotézis:

Második hipotézisemet, melyben azt állítottam, hogy a Big Five II. faktor (Barátságosság, kellemesség, együttműködés, szolgálatkészség, szeretet) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel, azaz a II. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt, ezt nem tartom

igazoltnak, nem erősíthetem meg, mert csak egyetlenegy környezeti attitűd esetében látható együttjárás, az ökológiai lábnyommal többek között itt sincs. 28.sz. táblázatban részletesen a 3. mellékletben

BF II. faktor egyedül *Az emberiség elsőbbsége (ENV–Használat)** alskálával korrelál egyedül. *A 14 skálából 1-el van mindössze kapcsolatban.*

Az emberiség elsőbbsége, mint fordított skála, a másik, itt a természet szeretetteljes figyelembevétel, megőrzése, a rá való odafigyelési képesség tulajdonságait feltételezi.. Ugyanakkor a hipotézisek közül ennek a vonásnak a leggyengébb szereplése, együttjárása okozott a legnagyobb meglepetést számomra. Az eredmény annak lehet köszönhető, hogy az, amit a Big Five illetve a S-CPI mér ebben a tulajdonságban az fogalmilag, tartalmilag, minőségben nem az, amire én a hipotézisem megfogalmaztam előzetesen. Az eredmények fényében jobban áttekintve a vonás faktorát alkotó S-CPI skálákat kiderül, hogy a négy S-CPI skála⁴ főként az emberi társas, szociális viszonyokra koncentrál, ami nyilvánvalóan távol áll az egyetemesebb, az élővilágra vonatkozó viszonytól, arra nem kiterjeszhetően, nem általános, inkább specifikus. Véleményem szerint a természet iránti érzékenységben, önzetlenségben, szeretetben más, magasabb szintű, értékű képesség szükséges. Míg a társas szinten a tudattalan játszmák is torzíthatják a válaszokat.

H3 hipotézis:

A harmadik hipotézis esetén is csak részben beszélhetünk teljesülésről azt nézve, hogy a Big Five III. faktor (Lelkiismeretesség, megbízhatóság, felelősség, akarat) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel. Azaz a feltevés, hogy a III. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt, csak két skálával és tovább vizsgálva, annak két alskálájával találtam korrelációt, a környezetterheléssel, pedig egyáltalán nem. 29.sz. táblázatban részletesen a 3. mellékletben

BF III. vonással a *CHEAKS**; *Érzelem(CHEAKS)*** ; *ENV – Megőrzés**; *Takarékosság az erőforrásokkal(ENV – Megőrzés)** hozható kapcsolatba. *Az 5 tesztből 1-el, és a 14 skálából 3-al van mindössze kapcsolatban.*

Ez e vonás szintén jól felismerhető a vele korreláló környezeti (al)skálákban. Ugyanis azok valóban a „Lelkiismereten” keresztül normát, erkölcsi felelősséget kívánó, a közösségért aggódó, pazarlást elítélő, óvatosságra intő, precizitásra figyelő skálák, tételek. A kapcsolat életszerű.

---

⁴ Jó benyomáskeltés képessége, Empátia, Szociabilitás, Pszichológia érzék, Felelősségtudat

H4 hipotézis: A negyedik hipotézis esetében már nagyobb mértékben erősíthető meg a hipotézis, miszerint Big Five IV. faktor (Emocionalitás, érzelmi stabilitás) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel, de egyöntetűen itt sem erősíthető meg! Azaz a feltevés, hogy a IV. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök érték jár együtt több skála és alskála esetében igazolódott, ugyanakkor az alacsonyabb környezetterheléssel való együttjárás viszont nem. 30.sz. táblázatban részletesen a 3. mellékletben

BF IV. (Érzelmi stabilitás) faktorról kapcsolhatóak az *ENV***; *A természet élvezete (ENV – Megőrzés)*; *ENV–Használat***; *Az emberiség elsőbbsége** (ENV–Használat)*; *Az emberi kiváltság elutasítása* (RevNEP egész)*; *Takarékosság az erőforrásokkal*** (ENV – Megőrzés)*. Az 5 tesztből 1-el, és a 14 skálából 5-el van mindössze kapcsolatban.

Megfigyelve, egymáshoz vetve itt szintén jól érzékelhető a koherencia a területen. Ha szemléletileg vagy emocionálisan tekintjük is összefüggő, hogy aki a természetben való létet, és annak megélését, a természet szépségének csodálatát fontosnak tartja, igényli tudatosan is, azt érzékenyen érinti a nem értéként kezelése, az anyagi természetpusztító értékrend, és elítéli a természet önző pusztítását.

A BF IV. - Érzelmi stabilitáshoz, emocionális kontrollhoz is közvetlenül kapcsolódnak, koherensek, akár a S-CPI-ban felépítő skálákat nézzük egymáshoz, akár a környezeti attitűdökhöz nézzük őket: Énerő – képesség a felszínes elvek, manipulációk, rögeszmék átlátására (Az emberiség elsőbbsége alskála erről szól). Önkontroll – a szellemi szféra, tudatos szféra a vágyak felett, amit sokszor manipulálnak. Szorongás alacsony értékénél a belső feszültség projekciója nem jelenik meg. Így a tolerancia is magasabb lehet, a természetet, az életet nem igyekszik elnyomni (*Beavatkozás a természetbe*). Nyugodtság, kapcsolható a természetet kereső állapothoz, a természeti szépség észleléséhez, értékeléséhez. A kiegyensúlyozottság ugyanúgy fontos a megfontolt döntésekhez, az etikai dilemmáknál.

Ugyanúgy a jellemzilárdság, mint elvhűség, etikai alapon (*Emberiség elsőbbsége alskála*). A vonás jellemzője még az elégedettség, amely az önkontroll mellett a tudatosság, a harmonikus életvezetés jele is lehet, amely kapcsolódhat a környezettudatos, nem anyagi és nem birtoklási szemléletű életvezetéshez.

Ezzel szemben a normákat közvetítő, elváró, és bizonyos területeken büntudat keltő jellegű CHEAKS skálával ez a faktor nem is korrelál. Érdekes az is, hogy Bogner és Wiseman (2003)

után, Gulyás (2004) is a Neuroticitás jellemzővel kapcsolatban (ami korrelál a CHEAKS-el) pont ellentétes okfejtést írt le.⁵

H5 hipotézis:

Részben nyert igazolást az ötödik hipotézisem is, miszerint a Big Five V. faktor (Intellektus, nyitottság) pozitívan korrelál a környezeti attitűddel és negatívan a környezetterheléssel, azaz az V. faktor magas értékével pozitívabb környezeti attitűdök és alacsonyabb környezetterhelési érték jár együtt. Részben, mert gyakorlatilag két skála és annak alskálájával volt korreláció, környezeti terheléssel nem (más vonásokkal megegyezően). 31.sz. táblázatban részletesen a 3. mellékletben

BF V. területe és a *RevNEP**; *Az emberi kiváltság elutasítása** (RevNEP)*; *ENV – Használat** Az emberiség elsőbbsége** (ENV–Használat)*;

Az 5 tesztből 1-el, és a 14 skálából 3-al van mindössze kapcsolatban. A faktort alkotó S-CPI skálái az *Intellektuális hatékonyság, rugalmasság, teljesítmény elérés függetlenség útján, nőiesség.* Korábban már említettem, hogy a faktor elsősorban milyen típusú, megközelítésű környezeti tesztekkel korrelál. Az alskálákat tekintve ez még konzisztensebben igazolódik.

A tudásra, ismeretekre való „bölcsh nyitottság” lehetővé teszi, hogy a helyzetet, dilemmákat, magasabb szintű, komplexebb kérdéseket objektívebben, hosszútávon, és szélesebb látókörrel ítélje meg az illető. Ezt jól mutatja a RevNEP egészével és azon belül főként az *Emberi kiváltság elutasítása* alskála, ahol mind a 3 tétel, egy bölcsebb, reálisabb, objektívabb, belátást kíván az emberiség képességeiről, lehetőségeiről. A függetlenség, mint jellemző korunk destruktív és fenntarthatatlan paradigmáitól, rögeszméitől való szellemi függetlenséget is jelentheti. A rugalmasság pedig a szükséges alázatot, a sorshelyzet elfogadását. Ugyanakkor mindez megkímélheti az elrugaszkodott illúzióktól, amit korunk modern mítoszai jelentenek. A nyitottság képessége az új és a régi (elnyomott) gondolatokra, megközelítésekre, megoldásokra szintén a korreláció életszerűségét támasztja alá. A nyitottság mellett, a természeti szépség észlelése, csodálata, mint a művészeti minőség fő alapja, és az arra való érzékenység (ENV) szintén a faktor feminin skálájában jelenhet meg.

---

⁵ „Az érzelmileg labilisabb emberek szoronganak, büntudatuk van a természettel kapcsolatban is, s ezért viselkednek környezetbarátabb módon (...) az érzékeny emberek talán nagyobb distresszt élnek át a környezetpusztulás láttán, hallatán; így nagyobb késztetést is éreznek, hogy valamiképp csökkentsenek annak mértékén: a legtöbb, amit tehetnek, hogy maguk megpróbálnak környezetbarátabb módon gondolkozni, élni” Gulyás (2004).

Ugyanúgy, mint a BF I. faktornál az érzékelt harmónia preferálása, a destruktív környezetátalakítási, a kihasználási dilemmákban való környezetmegóvó attitűd ennek a vonásnak is jellemzője, de itt még párosul az intellektuális képességekkel, és preferenciával (lásd ENV – *Az emberiség elsőbbsége*). Láthatóan a vonásban magas értéket elérő emberek, képességeikből adódóan konzekvensen érdeklődnek is az ilyen szintű problémák, dilemmák, korkérdések iránt, így az elméleti, etikai, elvi, dilemma szintű környezeti attitűd skálák kérdései iránt is. Megértik ezeket, és igénylik az elvileg, eszmeileg adekvát válasz adását, és az koherensen igazolódni látszik abból is, hogy ezeken a típusú attitűd skálákon érnek el magas pontot (RevNEP, ENV). Azonban az érem másik oldala, hogy vélhetőleg - és ez a korrelációkból (illetve azok hiányából) is látszik -, hogy a valódi hétköznapi részvételük ezeknek az elveknek a megvalósulásában már kevésbé gyakorlatias, legalábbis ez a szint már nem annyira jellemzi őket. Konkrétan ezzel a tulajdonsággal már kevésbé jár együtt, ugyanis elég markáns jel, hogy nem korrelál ez a faktor az összes konkrét cselekvési szintet is megmutató skálával (ENV-Megörzés, CHEAKS, Ökológiai lábnyom!)

H6 hipotézis: A megadott hipotézisem szerint az alacsony környezetterhelési értékkel („ökolábnyommal”) rendelkező minta a környezeti attitűd skálákon is szignifikánsan pozitívabb attitűdökkel fog rendelkezni, és a magasabb környezetterhelési értékkel („ökolábnyommal”) rendelkező mintának a környezeti attitűd skálákon is szignifikánsan negatívabb attitűdökkel rendelkezni. Tehát a hipotézis igazolódott. Ennek vizsgálatára korrelációt és két mintás t próbát is végeztem az említett csoportokban, és mindkét irányból fordított korreláció mutatható ki, és mindkét tényezőt csoportra bontva szignifikáns különbség mutatkozott a másik értékeinek tekintetében. Az ökológiai lábnyom és a környezeti attitűd skálák közül egyedül a NEP (Stern) és az alsóskálák közül pedig „A természet egyensúlyának törékenységevel (RevNEP)” azok nem szignifikáns, a negatív korreláció. Az ökológiai lábnyomnál sem a személyiségvonásokkal, sem a korral, sem a lakóhellyel (település mérete) nem találtam korrelációt.

Minden hipotézis esetén egy konzisztens, egységes, és nem részleges korrelációt feltételeztem, ez azonban az attitűd (mint több egymással valid attitűdteszt együttese esetén) és személyiségfaktor viszonyát vizsgáló hipotézisek esetében nem teljesült!

9. KÖVETKEZTETÉSEK

9. 1. Más kutatások eredményeivel való összevetés

9.1.1. Demográfia és a környezeti attitűdök alakulásával (30.sz.tábláza, 1.mellékletben):

Életkor tekintetében: Varga, (2004) negatív tendenciákat mutatott ki, iskolásoknál a két egymást követő korosztálynál; Shäfferné, (2007) a 40 év felettieket energiatakarékosabbnak találta; Konyha (2009) nem talált összefüggést.

Nálam felnőtt mintán (17-65 éves korig) az Életkor a környezeti attitűd skálák közül egyedül az ENV-el azon belül az ENV – Használattal és a RevNEP skálával, és azon belül is a „Egy ökológiai válság lehetősége” alskálával mutatott együttjárást, negatív korrelációt. Ami azt jelenti, hogy az életkor növekedésével egyedül ezzel a két alskálán csökken az attitűd értéke, egyre negatívabb, kizárólag ezeken a skálákon. A többi skálával nem találtam korrelációt. Viszont az én felnőttekből álló mintám pozitívabb attitűd értékeket adott.

Nem tekintetében: a kutatások szerint a nőkre pozitívabb környezeti attitűd jellemző.

Nálam is a legtöbb skálán a nők szignifikánsan pozitívabb attitűddel rendelkeztek (ENV használat, RevNEP, NEP). Viszont az ÖL mértékében nem jelentkezett különbség.

Lakhely tekintetében: Dietz és Stern (1998) szerint a városi emberekre inkább jellemző a környezetvédelmi beállítódás, viszont Shäfferné (2007) és Konyha (2009) eredményei szerint inkább a vidéki lakosok rendelkeznek pozitívabb környezeti attitűdökkel (paradigmákkal).

Nálam a lakóhely település mérete, mint külső tényező a fő környezeti attitűdskálák közül kizárólag és RevNEP-el mutatott korrelációt negatív iránnyal, ami azt jelenti, minél inkább nagy lélekszámú településen lakik az illető, annál kisebb, negatívabb környezeti attitűddel rendelkezik ezeken a skálákon. A többivel pedig nem mutatott együttjárást a város mérete. Az alskálák közül, pedig egyedül Az emberi kiváltság elutasítása alskála korrelált pozitívan.

Attitűdök és érzelmi és viselkedési különbsége tekintetében: a kutatások szerint közöttük különbség mutatkozik, és ezért a környezeti problémákkal kapcsolatos általános érzékenységről kijelentik, hogy nem jó előrejelzője a konkrét környezettudatos viselkedésnek,

mert az érzelmi komponens pozitívabb, viszont az attitűdök annál alacsonyabbak, minél több valós erőfeszítést kívánna ez tőlük.

Nálam a CHEAKS skálákon az *Érzelmi és Tényleges elkötelezettségi* komponens között egy mintás t –próbával vizsgálva szignifikáns különbség mutatkozott ($p < 0,01$). Az összesített környezeti attitűd érték az átlagon felüli kategóriába esett, az ökolábnyom átlaga viszont az átlagosba. Tehát a szimpatizálás, és a valódi környezettudatos életmód szétválík. itt is.

HJEPQ Szociális kívánatosság skála - S-CPI Jó benyomáskeltés tekintetében: Az idevonatkozó kutatások szerint erős kapcsolat áll fenn a környezeti attitűd és a *szociális kívánatosság* mértéke között..

Az én felnőtt mintám esetén negatív korreláció helyett pozitív korreláció volt az *életkor* és a *jó benyomáskeltés* között $r=0,219$ ($p < 0,05$); Az Életkor pedig csak a környezeti attitűd skálák közül 1 skálával és egy további alskálával mutatott korrelációt; Nálam a jó benyomáskeltésnek egyetlenegy környezeti attitűd skálával, és alskálával sem volt semmilyen kapcsolata, és ugyanígy a környezeti terhelést mutató ökolábnyommal sem.

Ökolábnyom tekintetében: A demográfiai tényezők (a jövedelem hatásait leszámítva) nincsenek hatással az ökológiai lábnyomának alakulására Tóth (2008). Nekem sem a korrallal, sem a lakóhellyel találtam korrelációt. A környezeti attitűd skálák közül csak a NEP skálával nem korrelál szignifikánsan, a többivel igen erősen negatívan korrelál.

9.1.2. A **környezeti attitűd tesztek főskáláin elért eredményekben összehasonlítását** is elvégeztem a saját és Gulyás (2004) kutatás két életkori mintáján. Lásd 32.sz. táblázat, 1. melléklet. Az én mintámon minden listán következetesen magasabb értéket értek el, pozitívabbak az attitűdök. Ez némileg ellentmond Varga (2004) és Gulyás (2004), amelyben az iskolás korosztályokban felfelé haladva csökkenő tendencia lehetőségét mutatta a környezeti attitűd, (*a szociális kívánatosság* csökkenésével együtt). Viszont más kutatások az életkorral valóban környezettudatos növekedést mutatnak ... A középiskolás és felnőtt korosztály közötti különbségek oka nem csak fejlődés-lélektani különbség, hanem mindazon tényezőkben rejlik, időben ható tényezők hatása is, amelyeket az eddigi kutatások és modellek a környezeti attitűdök, magatartás, sőt a környezet alakító tényezőiként adott meg. Ebbe beleértendő a kutatásunk tárgyát jelentő személyiség alakulása, jobb esetben fejlődése is. Ugyanakkor leszögezendő, hogy itt csak a környezeti attitűdökről beszélünk és nem

magatartásról, életvezetéséről. Elég beszédes, hogy az életkorral sem, a Támogatási szándék sem a Tényleges elkötelezettség alszála nem mutatott együttjárást, és az ökológiai lábnyom sem változott az életkorral!

9.1.3. Az alábbiakban a kutatásom előzményét jelentő Gulyás (2004) kutatást és a saját kutatásom tárgyát helyezem egymás mellé.

33.sz. táblázat

	SZEMÉLYISÉG-VONÁSOK	CHEAKS	Rev-NEP	NEP	ENV	MEGŐR-ZÉS (ENV)	HASZ-NÁLAT (ENV)
Gulyás (2004)	Extraverzió	-0,07	-0,03	0,02	0,03	0,03	-0,02
	Neuroticitás (parciális r-ja)	0,19*	0,03	0,07	0,06	0,18*	-0,01
	Pszichoticitás	-0,34**	-0,12	-0,29**	-0,23**	-0,26**	-0,04
	Szociális Kíváncsiság	0,26**	0,06	0,12	0,26**	0,36**	-0,04
Saját (2009)	BF I. (Extraverzió, szoc. hatékonyság)	0,085	0,124		0,259*	0,166	0,283**
	BF II. (Barátságosság)	0,098	0,090		0,200	0,161	0,182
	BF III. (Lelkiismeretesség)	0,215*	0,076		0,126	0,215*	-0,018
	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	0,167	0,207		0,225*	0,158	0,230*
	BF V. (Nyitottság, Intellektus)	0,136	0,215*		0,164	0,042	0,253*
	Jó benyomáskeltés	0,030	-0,064		0,056	0,099	-0,012

*p<0,05

**p<0,01

Megmutatva, hogy bár mindketten más-más személyiség elmélet faktorait, vonásait vizsgáltuk mégis érdekes lehet azokat együtt is megvizsgálni, sőt összehasonlítani. Egyrészt, mert vannak benne átfedések, hasonló, vagy egymást kiegészítő, vagy épp egymásra ható,

vagy ellentétes eredményű dimenziók. Másrészt, a kettő együtt már lényegesen többet mutat a környezeti attitűd, magatartás, és a személyiségvonások lehetséges viszonyáról. Zöld cellákkal a szignifikáns együttjárásokat jelöltem. Halványabb zölddel az ENV két alskálakat.

A táblázatból megmutatkozik néhány ellentmondás. Az egyik, amit említettem, hogy egy személyvonást tekintve nem mindegyik környezetattitűd teszt korrelál, pedig elméletileg ugyanazt a jellemzőt mérnék, és ez főleg az én kutatásomban erős, mert Gulyásnál legalább a pszichoticitás négyből három teszt eredményével korrelál. Továbbá mindkét más-más személyiségtesztet használó vizsgálatot összevetve vannak elsőre jól érthető együttjárások és vannak ellentmondások, vagy bővebb elemzés után megmagyarázható eredmények.

Gulyás kutatásában az Extraverzióval nincs korreláció, miközben az én kutatásomban a BF I. faktor (Extraverzió, Energizáltság, Szociális hatékonyság) a legerősebb korrelációt és a legtöbb együttjárást mutatott a Környezeti attitűd skálákkal (ENV – Használat) és főként számos egyéb alskálákkal. Ez vélhetőleg a két elmélet vagy teszt Extraverzió – Szociális energizáltság operacionalizálásának különbségéből adódhat.

Érdekes módon Gulyás kutatásában a Neuroticitás csak ott korrelál egyes környezeti attitűdökkel, ahol nekem egyedül a BF III. – Lelkiismeretesség. Fogalom szerint is lehet hasonlóság a kettő között, amit ez is mutat. Ugyanígy az is megmagyarázható, a Neuroticitás hogy ott viszont nem korrelál környezeti attitűdökkel, ahol nekem a BF IV. (Érzelmi stabilitás); BF II. (Extraverzió, Energizáltság, Szociális hatékonyság) és a BF V. (Nyitottság, intellektus) viszont igen. Pedig a BF IV. (Érzelmi stabilitás), és a HJEPQ Neuroticitás skála hasonló vonást mérnek elméletileg. Fontos megjegyezni Bogner, Wiseman és Gulyás eredményeinek üzenete abból a szempontból véleményem szerint ellentmondásos, hogy a Neuroticitás, mint negatív tulajdonság magas mértékétől vártak egy pozitív tulajdonságot, a pozitív környezeti attitűdök kialakulását.

A Szociális kívánatosság skála összefüggése a környezeti attitűdökkel szintén ellentmond a várt környezeti viselkedésnek, hiszen eszerint az aktuális külső elvárások határozzák meg a környezeti viszonyulást, magatartást, és nem a belső elvárás, ami egyedül tartós és következetes. Szerintem ez magának a környezeti tudatosság lényegének is ellentmond. Gulyás kutatása itt is ellentmondásba kerül az enyémmel, ami szintén a skálák különböző belső mérési tartalmától függhet. Ugyanis én a S-CPI tesztből a Jó benyomáskeltés skálát gondoltam hasonlóknak, de azzal egyetlen környezeti attitűd skála sem korrelált.

Gulyásnál a *Szociális kíváncsiság* skála nem korreláló területei jól mutatják ennek jelentőségét.

Nála azokkal nem korrelál, amely környezeti tesztek paradigmáktól eltérő elsősorban önálló autonóm gondolkodási módot kívánnak, azaz ENV – Használatnál, RevNEP-nél. Nálam igazolón ezekben a környezeti tesztekben az BF I. (Extraverzió, Energizáltság, Szociális hatékonyság), a BF IV. (Érzelmi stabilitás), és mindkettőben a BF V. (Nyitottság, intellektus) faktor korrelál. Egyébként ebből fakadólag az is érthető, hogy Gulyás kutatásában az Eysencki – HJEPQ vonásai miért nem korrelál egyáltalán az ENV – Használat és RevNEP skálákkal, vélhetőleg, mert az általa vizsgált személyiségskálák nem dilemmák, paradigmák, világnézet érzékelésének, azaz nem intellektuális, autonóm szemléleti területen mérnek. Ugyanakkor, amiben főként korrelálnak, abban nagyon sok a normákon alapuló társadalomerkölcsi elvárásokban is jelenlevő kérdés, téma, ilyen a CHEAKS, és valamelyest az ENV – Megőrzés alszállái. Lehetséges, hogy ez mögött az áll, hogy az ilyen típusú kérdéseknek a velük korreláló három HJEPQ vonással magasán rendelkező személyek meg akarnak felelni (Neuroticitás, Szociális kíváncsiság), vagy épp el kívánják utasítani (Psichoticitás), a tulajdonsággal rendelkezés mértékétől függően. Ugyanakkor tőlük autonóm, tudatos és konzekvens környezeti magatartást kisebb eséllyel várhatunk.

A Big Five megközelítés fordítva működik, ott a vonások magas értéke jelent pozitívabb tulajdonságot. Viszont a Big Five faktornak a kutatásomban a környezet attitűd skálák alapján megosztottabbak, jóval változatosabbak (a táblázatban szétszórtabban helyezkednek el.) A fő környezeti attitűdskálák esetében látható olyan viszony, hogy egy vonás (pl. *jó benyomáskeltés*) vagy faktor (pl. BF II. Barátságosság) nem korrelál egyetlen főskálával sem, de olyan nincs, hogy a Big Five vonások közül egy sem korrelálna – a láthatóan eltérő jellegű attitűdterületeket lefedő - főskálák valamelyikével.

Sőt ebben a táblázatban az is izgalmas, hogy jól láthatóak a különböző típusú környezeti attitűd skálák közötti különbségek az alapján, hogy velük melyik vonás korrelál. (Az így alakult csoportokon belül a környezeti attitűd skálák egymással is korrelálnak, mindössze egy kivétellel⁶). Ez fordítva is működhet, mert így az alapján, hogy melyik vonás milyen típusú, igényű, jellegű kérdéseket tartalmazó skálával korrelál, abból következtethetünk, hogy az adott beállítottságú környezeti teszt milyen személyes tulajdonságokat szólít meg, melyek erősségét igényli. Probléma lehet, hogy mégis

---

⁶ Az emberiség elsőbbsége és a Takarékoság az erőforrásokkal alszállák

mindegyiket egyformán, egységesen környezeti attitűdtesztnek nevezük! Ennek jelentősége a későbbiekben kitérek, de ez mindenképp további mélyebb elemzések tárgya kell legyen!

Ez a jelenség Gulyás (2004) eredményeiben is megfigyelhető volt a HJEPQ négy vonásánál, ha nem is olyan markánsan, mint a Nagy Ötöknél. Felettébb meglepő, hogy ettől függetlenül Gulyás azt jeleneti ki összefoglalójában (4.old.), hogy „a személyiségtényezők összefüggésben vannak környezeti attitűdökkel”. A fenti 30.sz. táblázatot tekintve ez erősen megkérdőjelezhető, legalábbis gyanút keltő, de ő ennek nem tulajdonított jelentőséget. Annak ellenére, hogy a „következtetésekből” ki is mondja (42-45.old) az ellentmondásokat a tesztekéről, és az eredményekről.

9.2. A részleges hipotézisteljesülések lehetséges okai

Az eredmények számomra először elbizonytalanítóak voltak, mert a hipotézisek állításait a null- és az alternatív hipotézis tekintetében is bizonytalanná tették, elvetették a részleges korrelációk miatt. Az első azonnali értelmezés kérdőjelei után egyre világosabbá vált, hogy a kezdeti viszonylag egyöntetűbb és egyszerűbb tényezők feltételezése helyett egy lényegesen differenciáltabb, árnyaltabb képet mutatnak az eredmények, amelyeknek többszintű elemzése még többet megmutat a kutatás tárgyáról, mint az elsődleges hipotézisek. Viszont annak megkülönböztetett bemutatása, hogy az egyes személyiségtényezők melyik attitűd(al)skálával milyen viszonyban vannak, azért is fontos, mert segíthetik a környezeti viszony és magatartás, a környezeti tudatosság miben létének, alakító tényezőinek megértését, majd adekvát fejlesztését.

9.2.1. A személyiségvizsgálat értékelése a kutatásban

A személyiségtényezőknek a környezeti viszonyulással és magatartással való korrelációjának vizsgálatakor korlátként meg kell említeni a Big Five vonáselmélet korlátait⁷ is, (és a használt S-CPI teszt korlátait is). Például Mirnics (2006) ismertetése alapján

---

⁷ Block (1961, idézi Mirnics, 2006) korrelációs validitás vizsgálatai alapján azt állítja, hogy a Big Five inkább a (szerintem a társas) viselkedés jellemzésére alkalmas, míg saját módszere pl. a Q-sort teszt ennél mélyebb személyiségrétegeket ragad meg, amelyek a Big Five-ban is megadható viselkedésjegyek formájában bontakoznak ki. Úgy vélte ezek alapján, hogy a Big Five valószínűleg semmit sem mond a viselkedés mögötti szabályozó folyamatokról. (MIRNICS, 2006) összefoglalója szerint a vonásfogalommal kapcsolatban sokéves kérdés, hogy a vonás „hol van”, hogyan reprezentálódik? A szakirodalomban két alapvetően különböző álláspont fedezhető fel. Egyik szerint a vonásfogalom inkább a személyiséget

több lényeges tulajdonság is hiányozhat (pl. nemi identitás, autonómia, én-működés, érettség, értékrend stb.), ha ezt figyelembe vesszük korlátozottan vagy egyáltalán nem alkalmas a konkrét viselkedés bejósolására vagy az mögött húzódó oki tényezők feltárására. Ezt erősítik az irodalmi áttekintésben bemutatott konzisztencia problémák,

A részleges és több esetben gyenge korrelációnak az is oka lehetett, hogy a Big Five és S-CPI, mint személyiségteszt a társadalmi közegben való működést vizsgálja, csak azon szintjére koncentrál, ami a konvencionális, aktuális normákkal működő társadalmi – társas működéshez adaptívan szükséges, annak is a viselkedési szintjéhez, faktorokra bontható részterületeihez. Ezek a tulajdonságok a szociális dimenzióban társas közegben vizsgálják a személyiséget, és nem a világgal, azon belül a természettel való viszonyban, nem a környezeti viselkedés kontextusában. Érthető okból a teszt által mért vonások nem annyira általánosak, hogy minden viszonyulást, viselkedést megmutassanak, megmagyarázzanak, felfedjenek. A környezeti viselkedés különösen széles spektrumú, komplex viselkedési terület. Gyakorlatilag minden gondolatnak és tettnek van környezeti hatása! Egy nagyobb személyiségelmélet és -teszt is csak egyes aspektusokat, területeket fed le specifikusan.

Az a jelenség, hogy a személyiségvonásokkal az attitűd és az életmód negatívan korrelál, de az életmód (ÖL) közvetlenül már egyáltalán nem, az abból következhet, hogy magát az életmódot a személyiségen belül direkten nem a személyiségvonások határozzák meg, hanem más dimenziók, jelenségek. A kutatásom eredményei alapján könnyen mondhatnánk, hogy a személyiségvonások nem befolyásolják a környezeti viselkedést, azonban a részleges korrelációk, és a környezeti attitűd tesztek és a személyiségteszt egyoldalú, szűkebb fókuszának tudatában ezt még sem mondhatjuk!

A kutatás folytatása azért is fontos, mert a vonásokkal való összevetés a (környezeti) tudatosságról, mint az általános környezettel való lelki-szellemi kapcsolat, érzelmi-intuitív-szimbolikus-intellektuális viszonyulás lélektani okairól úgy tűnik, nem mond semmit. A világgal, az élőlényekkel, a természettel való általános viszonyról, gondolkodásmódról, emberképről és benne az önképről, öntudatról, létszemléletről, identitásról, az életről-létről való gondolkodás véleményem szerint más (mélyebb) személyiségdimenziókból meghatározott. Abból a szférából, ahonnan a kulturális, szociális és önmagunkhoz és létünkhöz való viszonyulás is. Mivel a természeti viszonyulás is már egy ezekkel azonos

---

leíró Wiggins (idézi Pervin, 1994)), a másik szerint pedig inkább okviszonyokat megjelölő, magyarázó fogalom (Eysenck, 1990). Mások ennek elkülönítését is feleslegesnek tartják.

szintű megnyilvánulás lehet, ezért abból kauzálisan nem eredeztethető, csak párhuzamosságukban együtt járásuk vizsgálható (önjellemező teszttel – környezeti önjellemezéssel). Azonban a tesztek alapján differenciált együttjárás kimutatta, hogy jelenleg erre sincs alkalmas, jó eszközünk.

9.2.2. A környezeti attitűd és magatartás (ÖL) vizsgálatának értékelése a kutatásban

Bonyolítja a helyzetet, hogy a környezeti attitűd alskáláknak sem mindegyike korrelál egymással sem, az egyes személyiségvonások, pedig még kevésbé korrelálnak mindegyikükkel. Megosztottságot, ambivalenciát jelent az is, hogy bár a környezeti terhelést mutató ökológiai lábnyom a környezeti attitűd tesztekkel fordítottan korrelál, de az ökológiai lábnyom - a környezeti attitűd skálákkal csak részben korreláló -, személyiségvonásokkal már egyáltalán nem (!), tehát nincs mögöttük azonos háttér! Azzal, hogy, a környezeti attitűd és az ökológiai lábnyom teszt negatívan korrelál egymással, viszont a személyiségvonásokkal az ÖL egyáltalán nem, az attitűdtesztek pedig csak részlegesen, az azt mutathatja, hogy mindkettő a személyiségvonásoktól eltérő dimenziókat mérhet. Kérdéses, azonban még az is, hogy ez csak kizárólag a korrelációk hiányából adódhat? Feltételezem, hogy már a környezeti attitűdök sem teljesen objektívek.

Ugyanis látható, hogy az egységesen pozitív attitűdök mellé mégis relatíve magas ÖL (nagyobb környezeti terhelés) tartozik. Ennek oka lehet, hogy a környezeti attitűd esetében is van egy normatív gondolkodás, ami alapján önmagunknak való megfelelés igénye is adódik. (Ami lehet racionalizáció is.) A pozitív viszony a társadalmi – természeti környezethez – konstruktív hozzáállás az éltető környezethez, a természethez egy pozitív igény is önmagunkkal és egymással szemben. Vélhetőleg ez jelentősen befolyásolja és ezért nincs jelentős hatása a valós életmóddal, annak ellenére, hogy korrelál vele. Hiszen az életmód is a társadalmi üzenetek, normák, szocializáció és az évek során alakult szokások egy része esetében nem is tudatosul reflexió hiányában, annak környezeti és egzisztenciális minősége, hatása, jelentősége. Tehát az őszinte attitűdök is már itt el tudnak távolodni az egyén valódi működési módjától. Leszögezendő, hogy a magas környezeti attitűd teszt pontszám még közel sem jelenti, vagy egyezik meg a Környezeti Tudatossággal, mint képességgel, fogalommal, tulajdonsággal! Ehhez a személyes tudatosságnak, és ember – természet viszonyának vélhetőleg kevés köze van. A relatíve magas ÖL esetében az életmód egy szintje, formája

szintén a társadalmi normák, szokásrendszerek, paradigmák „kulturális” kontextusa, mint korlátok, lehetőségek, adottságok, keretek által meghatározott. Ezért ebben viszonylag az emberek közelebb állnak egymáshoz, viszont a személyiségtesztben lényegesen nagyobb a variancia, lényegesen egyedibb! De itt is mutatja a környezeti attitűddel együtt járás ellenére, és az azzal való ellentmondásban, hogy nincsenek tisztában az emberek a valós környezettudatos életmóddal, a miértekkel. Hiányzik az alap, a tudás, és a motiváció. (A relatíve magas ÖL ellenére pozitív környezeti attitűdöket vallanak, és sokan (tapasztalatom szerint) környezettudatosnak is vallják magukat.)

A hipotézisekben egy konzisztens, egységes korrelációt feltételeztem, az egyes vonások a környezeti attitűd és magatartás értéke között. Ez azonban nem teljesült az összes attitűdskála esetében! Gulyás (2004) méréseire és véleményére alapozva azért is alkalmaztam több környezeti attitűd tesztet, mert állítása szerint a tesztek felcserélhetőek, validak, közel ugyanazt mérik, és együtt egy megalapozottabb értéket nyújthatnak. Ugyanakkor a hipotéziseim elfogadhatóságának, elvethetőségének problémája, nehézsége azt is mutatja, hogy az én kutatásom esetében ez a validitási koherencia mégsem érvényesült! Az attitűd tesztek igaz korrelálnak egymással, de mégsem ugyanazt a területet mérték!

Kutatásom inkább azt igazolta markánsabban, amit Gulyás (2004) szintén jelzett, a tesztek egymással való validitása mellett, hogy a tesztek, skálák, alskálák több szempontból differenciáltak, vannak specifikus sajátosságok. Az én kutatásomban ez még markánsabban jelentkezett még inkább diverz eredményeket hozott. A Big Five személyiségvonásokkal való vizsgálatban az a szempont vált erősebbé, amit szintén a több teszt választása mellett állítottam, hogy a tesztek egyben differenciáltak is a felmérendő aspektusok tekintetében, és ezáltal kissé árnyalják a képet⁸. Úgy tűnik, annyira, hogy a korrelációs eredményeket megbontva kaptam.

Tehát, ha az lett volna az eredmény, hogy valamelyik vagy több vonás a környezeti attitűd tesztekkel egységesen, és ökológiai lábnyommal korrelál, akkor mondhatnánk, hogy a személyiség egyes vonásai összefüggésben, hatással lehetnek a környezeti attitűdökre és magatartásra, (életmódra). Ehelyett differenciált, specifikus együttjárás mutatkozik a tesztek

---

⁸ Dunlap és munkatársai szerint a NEP sem a RevNep kapcsán nincs koncepció, hogy érdemes-e, vagy kell-e illetve helyes-e alskálákra bontani a kérdőíveket. Lehet, hogy egy egységes dimenzióknak kell tekinteni a NEP-válaszokat, vagy inkább az alskálás megoldást a jó. A szerzők azt ajánlják, hogy minden kutatás során (az eredmények tükrében) külön érdemes eldönteni (Dunlap et al., 2000, idézi Gulyás, 2004).

megközelítése, tématerülete alapján. Tehát nem azt mutatta, hogy mely vonások korrelálnak az általános környezeti attitűddel (több teszttel együttesen mérve) és a környezetterheléssel, hanem hogy mely vonás, mely tesztbeli témamegközelítési móddal és területtel korrelál. Az oka az lehet, hogy a személyiségvonás csak a téma megközelítésével van összefüggésben, és nem az általános attitűddel, és főként nem a környezeti magatartással.

A fenti módszertani probléma Bogner és Wiseman (1999, 2003); Havas, Varga (1998; 2004); Gulyás (2004) kutatásában tapasztalható volt, és itt is megerősítésre került, csak más vonással. A környezeti attitűd teszt közvetlenül nem a környezeti attitűd tesztet mérte, hanem az általános iskolások szociális kívánatosság tulajdonságát⁹.

Mit árul el kutatásom a tesztek alkalmazásának korlátairól a környezeti magatartás vizsgálatokban? Ha más stílus, hangsúly, szint, megközelítést, kommunikációt, területet választunk a környezeti témán belül, akkor másik vonás válaszol rá érzékenységgel annak mértékétől függő intenzitással. Így önmagukban a környezeti attitűd kutatási eredmények attól is függhetnek instabilan, hogy épp melyik környezeti attitűd teszthez jutunk hozzá.

Ezzel szemben a valóságban nem csak egy típusú környezeti megközelítési forma van és a személyiség sem csak egy vonásból áll, sőt nem is csak vonásokból áll! Tehát itt alapvető módszertani probléma van. Ez a reagáltatási specifikusság azt is mutatja, hogy nem rendelkezünk (házánkban) a környezeti tudatosságot, és az adekvát környezeti attitűdöt megmutatni képes teszttel, de talán az attitűd sajátosságaiból és a tesztek módszertani gátjaiból adódóan ez nem is lehet cél.¹⁰ A környezeti kérdésekben felesleges végső célként attitűdvizsgálatra is törekednünk, mert igazából a valóságos magatartás a lényeg, az attitűd ismerete önmagában semmit sem ér!

Közismert az a módszertani tény, hogy a környezeti attitűd tesztek nem megbízható előrejelzői a reális környezeti magatartásnak¹¹, (ezt mutatja a relatíve magas ÖL és a mégis magas környezeti attitűd értékek, de már az érzelmi és támogatási attitűdök szignifikáns különbsége is mutatta.)

---

⁹ Amikor a tulajdonság mértéke életkori sajátosságként csökkent, akkor csökkent a „környezeti attitűd érték” is az adott mintán, amely esetben kiderült az együttjárás is.

¹⁰ Például, a klímaváltozással kapcsolatban álló attitűdöket és az autózási magatartás között nincs korreláció, hiszen még azok az emberek is autóval járnak, akiket aggasztanak a klímaváltozással kapcsolatos problémák.

¹¹ Például: Gulyás (2004)(4.old.) szerint a szociális megfelelés igény torzítja eredményeinket.

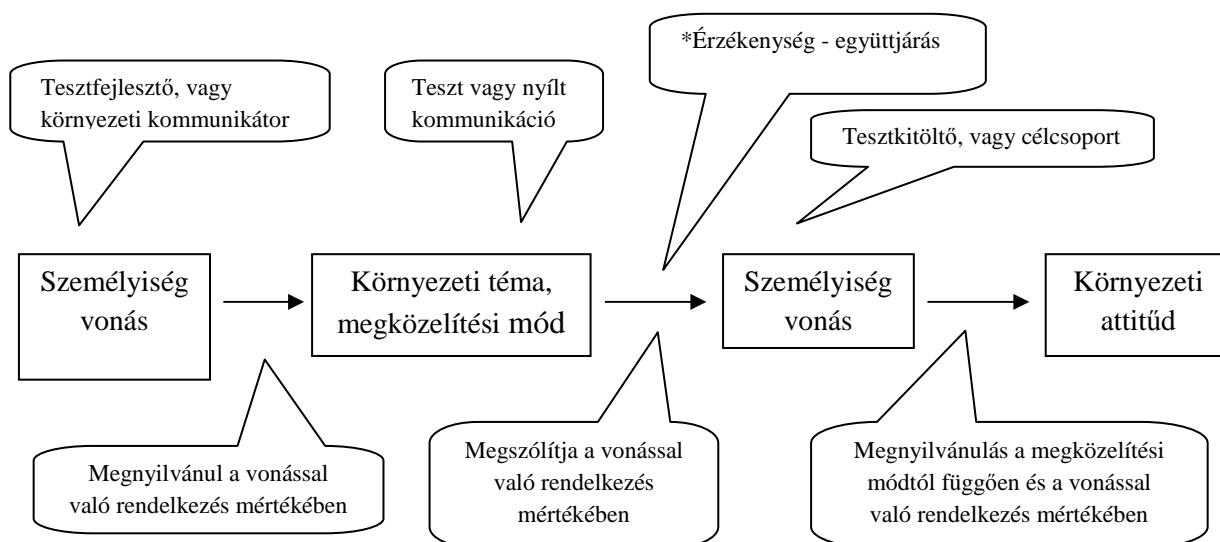

9.2.3. Mit mérnek a tesztek?

Az eddigiekből már konkrétan megállapítható, hogy bizonyos vonások a forrásai bizonyos problémátípusokra való érzékenységnek, és bizonyos probléma megközelítési módoknak (lásd 8.2. pont). Attól függően, hogy az illetőben melyik vonás erősebb, az meghatározza, hogy mely látásmódra, mely problémára és megoldási módra érzékeny, melyet preferálja konzekvensebben (lásd a válaszok, alskálák, skálák értékeinek együttjárása).

Mindez megfeleltetésként, vagy megnyilvánulásként tekinthető, mert ugyanaz a működési mód, és – terület*, mind a három (négy) alábbi tényező. Az a megközelítési mód annak a vonásnak a megnyilvánulási területe vagy formája a környezeti kérdésekkel kapcsolatban!

1.) Ábra

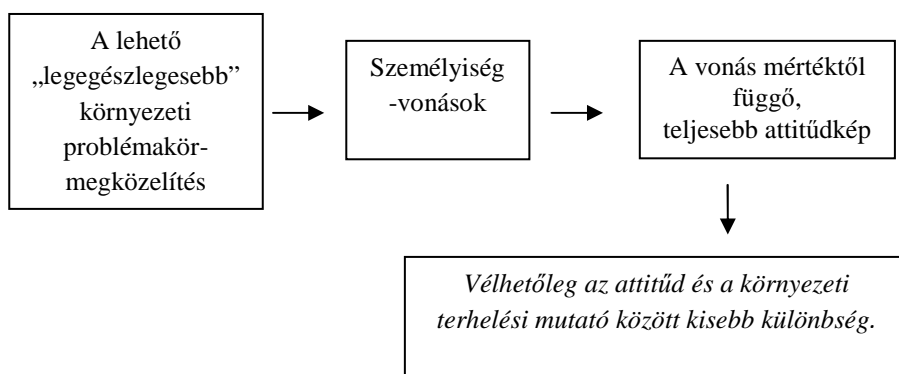
Mi történik, ha több vonást nem szólít meg a sajátos nézetű teszt, vagy skála? Akkor ott nem járnak együtt a válaszok és a vonás pontértékei, hanem nagy szórással kapunk mindenféle attitűdértéket a vonástól függetlenül, ami történt is a hipotéziseim teljesületlenségének okaként. A képlet nem ilyen egyszerű, de a lényege ez. Leginkább az látható, hogy egy teszten belül több olyan alskála is előfordul, amely más-más vonást szólít meg (bár elszigetelten), és ezt tovább bonyolítja, hogy egy alskála megközelítési módja olykor több vonást is megszólít (lásd 8.2. vagy 3.sz. melléklet).

Mondhatnánk, hogy nincs itt semmi probléma, hiszen egy bizonyos vonás egy bizonyos megközelítési móddal együtt jár (véltőleg meg is határozza), egy másik vonás

meg egy másik megközelítéssel. Valamint az egyén rendelkezik az összes vonással, és az általános gondolkodásban és kommunikációban a környezetről alkotott többféle megközelítési mód is jelen lehet¹² egyszerre. Így ez a külső-belső tényező együtt már egy egységes környezeti viszonyra állhat össze az egyénben. Mondhatjuk ez egy konkrét eredmény, egy természetes tény, csakhogy ennek két fontos jelentősége is van. Az egyik a környezeti szemléletformálás elméletére-gyakorlatára nézve (erről a *Kitekintésben*), a másik pedig kutatás-módszertanra nézve!

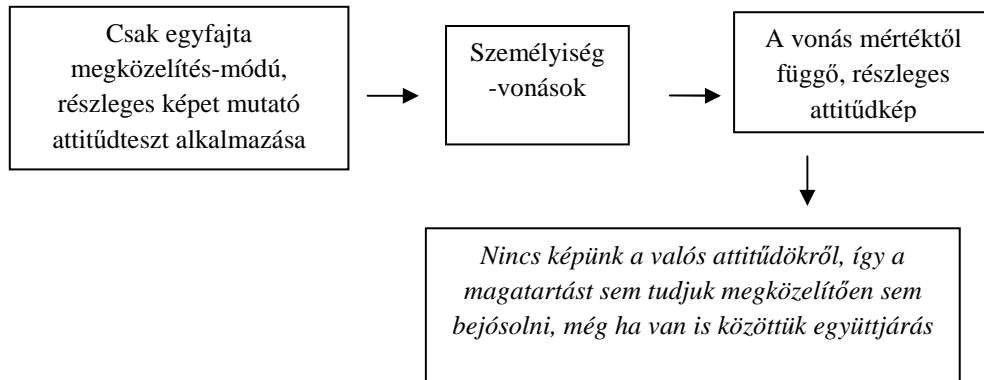
Ennek az eredménynek a terület kutatásának módszertana szempontjából van legnagyobb üzenete. Azt kell kimondani újra, hogy a környezeti attitűd objektíven csak komplex megközelítésű környezeti attitűd teszt használatával mérhető. Ha egységes környezeti attitűd fogalmat kívánunk használni, akkor ahhoz az azt lefedő, egészes eszközt kell alkalmaznunk! Így talán a környezeti attitűd és a környezeti magatartás mutató között nem lesz akkora a különbség. A jelenlegi négy teszt által képviselt négy megközelítési formán kívül még több is létezik, és mindegyik teszt eredményére azt mondjuk: ez a „környezeti attitűd”. Pontosabban kellene tisztázni tartalmilag mi is a (környezeti) attitűd?! Pontosabban, mi az attitűd értelmezett tárgya?

2.) ábra: *Itt reagáltatásról van szó, a személyiséget reagáltatom a környezeti problémával. Ez egészesebb kép! Objektívebb!*

¹² Bár az utóbbi egy ideális helyzet, és a paradigmák miatt, sajnos ma nem ez a jellemző.

3.) ábra: Itt is reagáltatásról van szó, a személyiséget reagáltatom a csak egyfajta környezeti probléma-megközelítéssel, környezeti téma reprezentációval. Ez részleges kép! A tesztalkotó, és a teszthasználó által teremtett szubjektív eredmény!

A lenti (2.) egyfajta megközelítésű attitűdtesztet alkalmazó eljárást is ugyanúgy nevezhetem környezeti attitűdmérésnek, mint fenti (1.) komplexebbet? A részleges vagy egészes attitűd választ is ugyanúgy kezeljem? Minden részleges, más „stílusú” (tématerületű, világgépű) teszt más és más eredményt ad, mert más képet nyújt, más személyes területeket szólít meg. Ez nem a személyben lévő viszonyulás egészes felderítése, nem a teljes válasz, nem a teljes attitűd, - sőt így kimondható -, ez nem a személy valós környezeti attitűdje! Csak az adott probléma-megközelítési stílusra, világgépre mutat az attitűd, csak rész, de semmit sem mond az egésze-ről. Sőt mint tudjuk alak-lélektanból, még a részek összegénél is több az egész.

10. KITEKINTÉS

10.1. A kutatás gyakorlati jelentősége

Ismétlem, jelentősége kettős: az egyik a (1.) kutatás-módszertanra nézve, a másik pedig a (2.) környezeti szemléletformálás elméletére-gyakorlatára nézve:

1.) Üzenete tehát, hogy a jelenlegi több típusú attitűd tesztek egyedi használata magába hordja ezt a módszertani szubjektív torzítást, hogyha nem tudatosítjuk, és kommunikáljuk, miről szól a tesztünk. Általánosan megkérdőjelezi használhatóságot, ha

általános, valós környezeti attitűd vizsgálatára kívánjuk alkalmazni. A kutatásom megmutatta, hogy maga a környezeti és ezen belül a környezetvédelmi attitűd egy rendkívül komplex attitűd. Ha továbbra is a tesztközpontúságnál maradunk, akkor egy más típusú sokkal komplexebb, és egységbe integráló, szélsőségesen nagy spektrumú nagy tesztre volna szükség, aminél már egy jó kvalitatív módszer a gyakorlatban sokkal optimálisabb, célravezetőbb! Azonban ha lenne is ilyen, az attitűdök érzelmi, és viselkedési aspektusa között mutatkozó szakadék miatt ennek objektivitása továbbra is megkérdőjelezett marad.

2.) Üzenete a környezeti nevelés pedagógiai szempontjából az lehet, hogy az egyén személyiségfejlesztésének egységes, holisztikus (e fogalmak valódi értelmében) minden vonásterületre ható megközelítése képes csak egészlegesebben javítani a környezeti viszonyulást és viselkedést.

Az attitűd tesztek specifikussága megmutatta, hogy a legalapvetőbb szerepe van a téma adekvát szemléleti megközelítésének létkérdésekben, a pedagógiában és a közkommunikációban, a társadalmi - szervezeti struktúrának, és társadalmi (szervezeti) (norma)rendszernek.¹³ Figyelmeztet arra, hogy a téma (többszemponútú) megközelítése, illetve a személyiség (adekvát fejlesztése) meghatározza a környezeti viszonyulást és magatartást. A szemléletformálási közkommunikációban és pedagógiában az egyoldalú környezeti, szemléleti megközelítésnek lehet az a veszélye, hogy bár valamelyik személyiségvonásterületre valószínűsíthetően hat, de két dolog miatt kérdéses, hogy annak lenne a magatartásban is jelentkező hatása.

a) ha azzal a vonással az illető épp alacsony „mértékben” rendelkezik, amilyen vonásra képes hatni adott típusú üzenet, akkor vélhetőleg nem hat rá kellő motivációs „mértékben”.

b) vagy ha olyan vonásra hat, amivel az illető igaz rendelkezik magasabb értékben, de nem cselekvési jellegű üzenetként, akkor kérdéses megint csak a cselekvés (pl. túl elméleti filozofikus – általános – elvi). Vagy fordítva, mert ezekben az esetekben a probléma az, hogy nem együtt van a megértés és a cselekvés, ha nem kiegyensúlyozott az alap-

---

¹³ Széplaki (2002, 2004) összefoglalója alapján: „A pedagógiában alátámasztja a környezeti nevelés etikai megalapozásának igényét az, hogy a két attitűdkomponens (érzelmi-cselekvési) leginkább a humán érdeklődésüknél függ össze (David W. Orr, Lányi András). E felfogás szerint a környezeti nevelés lényege a felelősségre nevelés, azaz a megfelelő etikai alap átadása. (...) (Vagy másképpen: ha helyes az etikai hozzáállásunk, amely valahonnan származik, akkor viszonyulunk jól a természethez, és nem fordítva.) A gyerekre olyan külső tényezők is erősen hatnak, mint a szülők érdeklődése, az egyes tanárok személye, vagy a tanár-diák interakció; melyeket nehezebb közvetlenül befolyásolni”.

megközelítés és annak kommunikációja. Ha viszont csak alacsony szinteket (elvárásokkal) szólít meg, akkor meg nem alakulhat ki valós – tartós konzekvens motiváció¹⁴, mert az érzelmek mellett az intellektuális nyitottságot nem érinti a tudatosítás, megértés érdekében. (pl. a „Lelkiismeretességre, pontosságra” apellálva nem alakul semmilyen módon az ember–természet kapcsolat, sem érzelmileg (lelkileg), sem szemléletileg (szellemileg)).

10.2. Fejlesztési lehetőségek

*“A világot nem régi gondolkodásmódú emberek fogják megmenteni új programokkal,
hanem új gondolkodásmódú emberek programok nélkül.”*

/Daniel Quinn/

Fontos itt megjegyezni, hogy a környezeti tudatosság fogalma lényesen több mint a pozitív környezeti attitűd, vagy kismértékű ökológiai lábnyom, hiszen ezek csak vizsgálati aspektusai! Például, az ÖL értékben nem látjuk, hogy az mit jelent, milyen hatással van az egyén lelki, szellemi létminőségére, milyen értéket képvisel számára. Kutatásom valódi végső vizsgálati tárgyában, a környezeti tudatosságban a világ elgondolásának élő tudásáról és abban való reflexív öndefiníálásról, s ebből újból a világgal való reflexív, lélektani affektív-kognitív kapcsolatról van szó, amit a személyes tudatosság, fogalommal lehetne leírni. A fizikai megnyilvánulás tartománya már ennek következménye, amit a tesztek attitűd vagy magatartás formájában a vizsgálatomban kérdéseikkel próbáltak lefedni.

A mutatkozó fejlesztési igény része a hozzá szükséges a módszertan kidolgozása is. A valódi közös (alap) meghatározók, viszonyulások megismeréséhez, feltárásához komplexebb, rendszerszemléletűbb, igazi kvalitatív módszerekre volna szükség. Amelyre a személyiség mérő tesztek, és maga a korrelációs kutatás-módszertani stratégiák az eredmények alapján önmagukban, korlátaik miatt nem alkalmasak. Módszertanilag a leglényegesebb, hogy egy interdiszciplinárisabb, a valódi értelemben holisztikusabb, személyesebb megközelítéssel kell majd vizsgálni. Nagyobb keresztmetszetben több tényezőt egyszerre figyelembe véve, végre a kvalitatív módszertant alkalmazva a témában!

---

¹⁴ Széplaki (2002) ökoiskolák munkájának eredményeiről végzett vizsgálatának egyik legfontosabb eredménye az, hogy a környezeti attitűdöt lényegesen a saját cselekvés fontosságába vetett hit befolyásolja.

Részemről az eredmények megléte miatt a S-CPI-os skálák további feldolgozását rövidtávon is elvégzem, hogy azok is a Big Five vonások kutatása által nyújtott eredményeket hozzák-e, árnyalják-e a képet, vagy épp megcáfolják a jelen kutatás eredményeit.

A későbbi kutatások tárgyaként fontos, hogy a Big Five személyiségvonásoknál meghatározóbb lehet az egyénben még a többi környezeti magatartás alakulásában felfedezett személyi tényező: Tehát a pszichológiai tényezők vizsgálatára szociálpszichológiai és kognitív személyiségpszichológiai megközelítésű vizsgálatok szükségesek még a vonáselméleti után. Ebből következően nem lehet kihagyni a társadalmi kontextus más hatását. Fontosnak tartom azt is, hogy ha kutatási célunk gyakorlatorientált, akkor olyan tényezők hatását kell ezután megvizsgálnunk, amely a viselkedésre a vonásnál alapvetőbb hatású, és a vonásokra is ugyanúgy ható tényező. Alapvetően meghatározó lehet az egyén tudatállapotára, magatartására, szemléletére, ezen keresztül a társadalomra, hogy milyen a társadalmi rendszer, struktúra, amiben szocializálódik, él. Ezek lehetnek a társadalmi struktúrák (mikro-mezo-makro) és azok működési minősége, a morális normák, a közgondolkodás, létszemlélet-világnézet, domináns ideológiák, szokásrendszerek, magatartásminták. A társadalmi-kulturális tényezők kölcsönös, dinamikus hatására az egész személyiség ezáltal változási folyamatát kell figyelni, az egyén életútjában, élményeiben hogyan változik a környezeti viszonyok és magatartás.

11. ZÁRSZÓ

A kutatás legfontosabb üzenete számomra szakmai és morális egyben. Egyrészt látható milyen jelentős kihívások, módszertan fejlesztési feladatok állnak még a kutató-fejlesztők előtt, míg leírják a környezettudatosság személyiség hátterét. Ez egyben új perspektívákat is jelent, ami által a problémát egészen más alapú és típusú módszertannal lehet megközelíteni. Másrészt, bíztat arra is, hogy a pszichológiának sokkal nagyon szerepet érdemes vállalnia az azonos gyökerű társadalmi-környezeti válságok megértésében és kezelésének segítésben. Bízom benne kisléptékű munkám, és az ezután következők, másnak is motivációt adnak ebben az egyrészt érdekes másrészt, létfontosságú kérdésben.

12. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. Táblázat.....	19
2. Táblázat.....	19
3. Táblázat.....	63
4. Táblázat.....	63
5. Táblázat.....	64
6. Táblázat.....	64
7. Táblázat.....	64
8. Táblázat.....	65
9. Táblázat.....	65
10. Táblázat.....	34
11. Táblázat.....	34
12. Táblázat.....	34
13. Táblázat.....	66
14. Táblázat.....	67
15. Táblázat.....	67
16. Táblázat.....	68
17. Táblázat.....	68
18. Táblázat.....	68
19. Táblázat.....	70
20. Táblázat.....	75
21. Táblázat.....	75
22. Táblázat.....	76
23. Táblázat.....	76
24. Táblázat.....	77
25. Táblázat.....	77
26. Táblázat.....	77
27. Táblázat.....	72
28. Táblázat.....	72
29. Táblázat.....	73
30. Táblázat.....	73
31. Táblázat.....	74
32. Táblázat.....	65
33. Táblázat.....	49

13. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik a kérdőívek kitöltésével valamint támogatásukkal, szakdolgozatom létrejöttében segítettek. Továbbá külön köszönetem fejezem ki témavezetőmnek Kóváry Zoltánnak, és Varga Attilának szakmai segítségéért és támogatásáért, és Gulyás Magdának és Tóth Mónikának a szakirodalom és a mérőeszközök elérésében nyújtott segítségét.

14. MELLÉKLETEK

1. SZ. MELLÉKLET

LEÍRÓSTATISZTIKA TÁBLÁZATAI

3. sz. táblázat

Lakóhely:		
Tanya vagy külterület	2	2,3
Község/Falu	9	10,3
Város	31	35,6
Megyeszékhely	27	31
Budapest	18	20,7

4.sz. táblázat, A személyiségvonások átlageredményei:

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges középérték	Lehetséges maximum	Szórás
BF I. (Extraverzió, szociális hat)	43,8	0	50	100	16,08
BF II. (Barátságosság)	46,77	0	50	100	14,05
BF III. (Lelkiismeretesség)	43,97	0	50	100	14,32
BF IV. (Érzelmi stabilitás)	44,55	0	50	100	17,05
BF V. (Nyitottság, Intellektus)	44,82	0	50	100	12,91
Jó benyomáskeltés	41,11	0	50	100	16,09

A környezeti attitűdskálák átlageredményei

5.sz. táblázat, ENV

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges attitűd	Lehetséges maximum	Szórás
ENV egész	77,48	20	60	100	10,32
ENV - Megőrzés	47,79	12	3	60	6,52
Támogatási szándék	12,5	4	12	20	3,92
A természet élvezete	18,2	4	12	20	2,26
Takarékosság az erőforrásokkal	17,08	4	12	20	2,23
ENV – Használat	29,68	8	24	40	5,62
Beavatkozás a természetbe	14,5	4	12	20	3,43
Az emberiség elsőbbsége	15,18	4	12	20	2,84

6.sz. táblázat, CHEAKS

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges attitűd	Lehetséges maximum	Szórás
CHEAKS egész	94,77	24	72	120	12,53
Tényleges elkötelezettség	43,77	12	36	60	7,34
Érzelem	51	12	36	60	6,58

7.sz. táblázat, RevNEP

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges attitűd	Lehetséges maximum	Szórás
RevNEP egész	60,04	15	45	75	6,27
A növekedés korlátai	10,28	3	9	15	2,16
Anti-emberközpontúság	12,96	3	9	15	1,76
A természet egyensúlyának törékenysége	12,48	3	9	15	1,77
Az emberi kiváltság elutasítása	11,59	3	9	15	1,81
Egy ökológiai válság lehetősége	12,71	3	9	15	2,03

8.sz. táblázat, (Stern féle) NEP

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges attitűd	Lehetséges maximum	Szórás
NEP (Stern)	112,25	29	85	141	13,25

9.sz. táblázat, **Az ökológiai lábnyom átlageredményei:**

Skála /alskála	Átlag	Lehetséges min.	Semleges középérték	Lehetséges maximum	Szórás
Ökológiai lábnyom	340,77	70	462,5	855	71,87

32.sz. táblázat

	Gulyás, (2004)	SAJÁT (2009)	
	Középiskolás minta	Felnőtt minta	Lehetséges maximum
CHEAKS egész	76,76	94,77	120
ENV egész	60,28	77,48	100
ENV - Megőrzés	36,9	47,79	60
ENV - Használat	23,31	29,68	40
RevNEP egész	52,35	60,04	75

2. SZ. MELLÉKLET

KORRELÁCIÓS VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEINEK TÁBLÁZATAI

Személyiségteszt - Környezeti attitűd alskálák - korrelációs vizsgálatának eredményei

13.sz. táblázat

	Jó benyomáskeltés	BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	BF II. (Barátságosság)	BF III. (Lelkiismeretesség)	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	BF V. (Nyitottság, Intellektus)
ENV – Megőrzés	0,099	0,166	0,161	0,215*	0,158	0,042
Támogatási szándék (ENV – Megőrzés)	0,046	0,102	0,075	0,135	0,012	-0,048
A természet élvezete (ENV – Megőrzés)	0,111	0,178	0,164	0,149	0,230*	0,189
Takarékosság az erőforrásokkal (ENV – Megőrzés)	0,095	0,123	0,171	0,237*	0,207	0,014
ENV - Használat	-0,012	0,283**	0,182	-0,018	0,230*	0,253*
Beavatkozás a természetbe (ENV – Használat)	-0,039	0,152	0,079	-0,051	0,179	0,198
Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat)	0,024	0,375**	0,264*	0,027	0,239*	0,261*
Tényleges elkötelezettség (CHEAKS)	0,072	0,081	0,112	0,173	0,183	0,112
Érzelem (CHEAKS)	-0,024	0,071	0,063	0,217*	0,114	0,134
A növekedés korlátai (RevNEP)	0,149	0,022	0,090	0,053	0,160	0,025
Anti-emberközpontúság	-0,092	0,104	0,046	-0,016	0,078	0,154

(RevNEP)						
A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)	-0,064	-0,040	0,032	0,108	0,119	0,098
Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP)	-0,126	0,309**	0,118	-0,070	0,231*	0,327* *
Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP)	-0,108	0,029	0,011	0,159	0,089	0,127

*p<0,05

**p<0,01

7.2.5. Környezeti attitűd skálák (egymással) - korrelációs vizsgálatának eredményei

14.sz. táblázat

	ENV	CHEAKS	REVNEP	NEPStern
ENV				
CHEAKS	0,719**			
RevNEP	0,576**	0,528**		
NEP (Stern)	0,481**	0,366**	0,379**	

**p<0,01

* p<0,05

15.sz. táblázat, Környezeti attitűd skálák (egymással) - Ökológiai lábnyom - korrelációs vizsgálatának eredményei

	Ökológiai lábnyom
ENV	-0,525**
CHEAKS	-0,444**
RevNEP	-0,413**
NEP (Stern)	-0,148

16.sz. táblázat, **Demográfia - Ökológiai lábnyom - korrelációs vizsgálatának eredményei**

	Ökológiai lábnyom
Életkor	0,138
Lakóhely	-0,113

17.sz. táblázat, **Demográfia - Környezeti attitűd skálák - korrelációs vizsgálatának eredményei**

	Ökológiai lábnyom	ENV	CHEAKS	REVNEP	NEPStern
Életkor	0,138	-0,249*	-0,122	-0,263*	-0,044
Lakóhely	-0,113	0,203	0,157	0,255*	0,158

Demográfia - Környezeti attitűd alskálák – Ökológiai lábnyom - korrelációs vizsgálatának eredményei

18.sz. táblázat

	Kor	Lakóhely	Ökológiai lábnyom
Kor			0,138
Nem	-0,069		-0,141
Lakóhely	0,014		-0,113
ENV-Megőrzés	-0,125	0,144	-0,463**
Támogatási szándék (ENV-Megőrzés)	-0,082	0,114	-0,372**
A természet élvezete (ENV-Megőrzés)	-0,195	0,120	-0,338**
Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés)	-0,022	0,098	-0,354**
ENV - Használat	-0,314**	0,206	-0,426**
Beavatkozás a természetbe (ENV – Használat)	-0,262*	0,194	-0,437**
Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat)	-0,304**	0,174	-0,315**
Tényleges elkötelezettség (CHEAKS)	-0,063	0,142	-0,449**
Érzelem (CHEAKS)	-0,162	0,140	-0,344**

A növekedés korlátai (RevNEP)	-0,097	0,184	-0,237*
Anti-emberközpontúság (RevNEP)	-0,174	0,050	-0,279**
A természet egyensúlyának törekenysége (RevNEP)	0,001	0,208	-0,174
Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP)	-0,194	0,268*	-0,380**
Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP)	-0,383**	0,127	-0,287**

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

19.sz. táblázat, Környezeti attitűd alskálák – Környezeti attitűd alskálák - korrelációs vizsgálatának eredményei

	ENV- Megőrzés	Támogatási szándék ENV- Megőrzés	A természet élvezete ENV- Megőrzés	Takarékosság az erőforrásokkal ENV- Megőrzés	ENV - Használat	Beavatkozás a természetbe, ENV – Használat	Az emberiség elsőbbsége ENV – Használat	Tényleges elkötelezettség CHEAKS	Érzelem CHEAKS	A növekedés és korlátai, RevNEP	Antiemberközpontúság, RevNEP	A természet egyensúlyának törekvése RevNEP	Az emberi kiváltság elutasítása RevNEP
Támogatási szándék (ENV- Megőrzés)	0,849**												
A természet élvezete (ENV- Megőrzés)	0,710**	0,359**											
Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés)	0,706**	0,357**	0,425**										
ENV - Használat	0,443**	0,285**	0,571**	0,212*									
Beavatkozás a természetbe (ENV – Használat)	0,354**	0,195	0,504**	0,178	0,914**								
Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat)	0,448**	0,327**	0,521**	0,204	0,872**	0,600**							
Tényleges elkötelezettség (CHEAKS)	0,690**	0,601**	0,500**	0,451**	0,469**	0,423**	0,415**						
Érzelem (CHEAKS)	0,624**	0,512**	0,452**	0,463**	0,375**	0,223*	0,473**	0,620**					
A növekedés korlátai (RevNEP)	0,337**	0,268*	0,279**	0,228*	0,272*	0,227*	0,263*	0,254*	0,377**				
Antiemberközpontúság (RevNEP)	0,353**	0,239*	0,379**	0,227*	0,421**	0,338**	0,425**	0,324**	0,410**	0,197			

A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)	0,204	0,145	0,233*	0,105	0,195	0,122	0,239*	0,165	0,335**	0,051	0,343**		
Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP)	0,304**	0,151	0,379**	0,237*	0,480**	0,425**	0,436**	0,311**	0,376**	0,234*	0,405**	0,257*	
Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP)	0,370**	0,267*	0,413**	0,191	0,285**	0,218*	0,300**	0,246*	0,355**	0,214*	0,365**	0,515**	0,349**

Nem korrelálnak:

ENV-Megőrzés és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

Támogatási szándék (ENV-Megőrzés) és Beavatkozás a természetbe (ENV-Használat)

Támogatási szándék (ENV-Megőrzés) és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

Támogatási szándék (ENV-Megőrzés) és Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP)

Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés) és Beavatkozás a természetbe (ENV-Használat)

Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés) és Az emberiség elsőbbsége (ENV-Használat)

Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés) és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

Takarékosság az erőforrásokkal (ENV-Megőrzés) és Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP)

ENV – Használat és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

Beavatkozás a természetbe (ENV-Használat) és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

Tényleges elkötelezettség (CHEAKS) és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

A növekedés korlátai (RevNEP) és Anti-emberközpontúság (RevNEP)

A növekedés korlátai (RevNEP) és A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP)

3.SZ. MELLÉKLET

27. sz. táblázat

BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	
Korreláció*, és különbségképző jelleg**, vagy csak különbségképző jelleg***	Szignifikáns korreláció vagy különbség hiánya
ENV egész** ENV – Használat** Az emberiség elsőbbsége** (ENV– Használat) Az emberi kiváltság elutasítása** (RevNEP egész) REVNEP*** A természet élvezete*** (ENV – Megőrzés) Anti-emberközpontúság*** (RevNEP)	ENV - Megőrzés Támogatási szándék (ENV – Megőrzés) Takarékoság az erőforrásokkal (ENV – Megőrzés) Beavatkozás a természetbe (ENV – Megőrzés) CHEAKS egész Tényleges elkötelezettség (CHEAKS) Érzelem (CHEAKS) A növekedés korlátai (RevNEP) A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP) Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP) NEP (Stern) Ökológiai lábnyom

28.sz. táblázat

BF II. (Barátságosság)
Korreláció
Az emberiség elsőbbsége (ENV–Használat)

29.sz. táblázat

BF III. (Lelkiismeretesség)	
Korreláció*, és különbségképző jelleg**	Szignifikáns korreláció vagy különbség hiánya
CHEAKS* ENV – Megőrzés* Takarékoság az erőforrásokkal* (ENV – Megőrzés) Érzelem** (CHEAKS)	ENV egész Támogatási szándék (ENV – Megőrzés) A természet élvezete (ENV – Megőrzés) ENV - Használat Beavatkozás a természetbe (ENV – Használat) Az emberiség elsőbbsége (ENV – Használat) Tényleges elkötelezettség RevNEP egész A növekedés korlátai (RevNEP) Anti-emberközpontúság (RevNEP) A természet egyensúlyának törékenysége (RevNEP) Az emberi kiváltság elutasítása (RevNEP) Egy ökológiai válság lehetősége (RevNEP) NEP (Stern) Ökológiai lábnyom

30.sz. táblázat

BF IV. (Érzelmi stabilitás)	
Korreláció*, és különbségképző jelleg**, vagy csak különbségképző jelleg***	Szignifikáns korreláció vagy különbség hiánya
ENV** <i>A természet élvezete</i> (ENV – Megőrzés) ENV – Használat** <i>Az emberiség elsőbbsége**</i> (ENV–Használat) <i>Az emberi kiváltság elutasítása*</i> (RevNEP egész) <i>Takarékosság az erőforrásokkal***</i> (ENV – Megőrzés)	<i>Támogatási szándék</i> (ENV – Megőrzés) <i>Beavatkozás a természetbe</i> (ENV – Használat) CHEAKS egész <i>Tényleges elkötelezettség</i> (CHEAKS) <i>Érzelem</i> (CHEAKS) RevNEP egész <i>A növekedés korlátai</i> (RevNEP) <i>Anti-emberközpontúság</i> (RevNEP) <i>A természet egyensúlyának törékenysége</i> (RevNEP) <i>Egy ökológiai válság lehetősége</i> (RevNEP) NEP (Stern) Ökológiai lábnyom

31.sz. táblázat

BF V. (Nyitottság, Intellektus)	
Korreláció*, és különbségképző jelleg**	Szignifikáns korreláció vagy különbség hiánya
RevNEP* ENV – Használat** <i>Az emberiség elsőbbsége**</i> (ENV–Használat) <i>Az emberi kiváltság elutasítása**</i> (RevNEP)	ENV egész ENV - Megőrzés <i>Támogatási szándék</i> (ENV – Megőrzés) <i>A természet élvezete</i> (ENV – Megőrzés) <i>Takarékosság az erőforrásokkal</i> (ENV – Megőrzés) <i>Beavatkozás a természetbe</i> (ENV – Használat) CHEAKS egész <i>Tényleges elkötelezettség</i> (CHEAKS) <i>Érzelem</i> (CHEAKS) <i>A növekedés korlátai</i> (RevNEP) <i>Anti-emberközpontúság</i> (RevNEP) <i>A természet egyensúlyának törékenysége</i> (RevNEP) <i>Egy ökológiai válság lehetősége</i> (RevNEP) NEP (Stern) Ökológiai lábnyom

4.SZ. MELLÉKLET

Csoportok összehasonlítása

20.sz. táblázat

Környezeti attitűd (al)skálák	BF I. (Extraverzió, szociális hatékonyság)	Elemszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
REVNEP	>= 51,00	33	61,93	6,036	p<0,05
	< 51,00	54	58,88	6,18	
ENV	>= 51,00	33	80,60	9,07	p<0,05
	< 51,00	54	75,57	10,65	
A természet élvezete	>= 51,00	33	18,84	1,56	p<0,05
	< 51,00	54	17,81	2,54	
ENV - Használat	>= 51,00	33	31,42	4,81	p<0,05
	< 51,00	54	28,62	5,85	
Az emberiség elsőbbsége	>= 51,00	33	16,27	2,46	p<0,05
	< 51,00	54	14,51	2,87	
Anti-emberközpon-túság	>= 51,00	33	13,45	1,78	p<0,05
	< 51,00	54	12,66	1,70	
Az emberi kiváltság elutasítása	>= 51,00	33	12,36	1,94	p<0,01
	< 51,00	54	11,12	1,56	

21.sz. táblázat

Környezeti attitűd (al)skálák	BF III. (Lelkiismerete sség)	Elemszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Érzelem	>= 51,00	29	52,68	5,26	p<0,05
	< 51,00	58	50,15	7,04	

22.sz. táblázat

Környezeti attitűd (al)skálák	BF IV. (Érzelmi stabilitás)	Elemsszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
ENV	>= 51,00	34	80,55	9,11	p<0,05
	< 51,00	53	75,50	10,64	
Takarékosság az erőforrásokkal	>= 51,00	34	17,82	1,86	p<0,05
	< 51,00	53	16,60	2,33	
ENV - Használat	>= 51,00	34	31,14	5,09	p<0,05
	< 51,00	53	28,75	5,79	
Az emberiség elsőbbsége	>= 51,00	34	16,08	2,66	p<0,05
	< 51,00	53	14,60	2,82	

23.sz. táblázat

Környezeti attitűd (al)skálák	BF V. (Nyitottság, Intellektus)	Elemsszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
ENV - Használat	>= 51,00	23	32,13	4,68	p<0,05
	< 51,00	64	28,81	5,70	
Az emberiség elsőbbsége	>= 51,00	23	16,65	2,42	p<0,01
	< 51,00	64	14,65	2,81	
Az emberi kiváltság elutasítása	>= 51,00	23	12,56	1,90	p<0,01
	< 51,00	64	11,25	1,66	

24.sz. táblázat

Környezeti attitűd skálák	NEM	Elemszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
ENV	1,00	33	74,00	11,23	p<0,05
	2,00	54	79,61	9,20	
MEGÖRZÉS	A különbség nem szignifikáns				
HASZNÁLAT	1,00	33	27,78	5,87	p<0,05
	2,00	54	30,85	5,17	
CHEAKS	A különbség nem szignifikáns				
REVNEP	1,00	33	58,12	6,41	p<0,05
	2,00	54	61,22	5,94	
NEP Stern	1,00	33	107,42	14,22	p<0,01
	2,00	54	115,20	11,81	

25.sz. táblázat

	Környezeti attitűd	Elemszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Ökolábnyom	>= 385,00	28	303,85	64,72	p<0,05
	< 385,00	59	358,28	68,84	

26.sz. táblázat

	Ökolábnyom	Elemszám	Átlag	Szórás	Szignifikancia
Környezeti attitűd	>= 300,00	64	357,53	33,32	p<0,01
	< 300,00	23	390,39	30,66	

5.SZ. MELLÉKLET

A Környezeti Attitúd és Tudás Skála (CHEAKS) felhasznált alkálái

Tényleges elkötelezettség:

1. Előfordul, hogy környezetvédelmi tanácsokat kérek másoktól.
- 2. Senkivel nem szoktam beszélgetni a környezetszennyezésről.**
- 4. Nem szoktam otthon összegyűjteni és visszaváltani az üres üvegeket.**
5. Előfordul, hogy szüleimmel környezeti problémákról beszélgetünk.
13. Megkértem családtagjaimat, hogy italokat csak visszaváltható palackban vásároljanak.
- 15. Nyitva hagyom a hűtőszekrény ajtaját, amíg eldöntöm, mit veszek ki belőle.**
16. Otthon leoltom a lámpákat, ha kevesebb fény is elég, hogy energiát spóroljak.
17. Ha feleslegesen folyik a víz, elzárom a vízcsapot.
18. Szoktam télen etetni a madarakat.
21. Figyelem a környezetvédelemmel kapcsolatos híreket.
22. Fogmosás közben általában elzárom a csapot, hogy a vízzel takarékoskodjam.
24. Megkértem szüleimet, ne vegyenek állati szőrméből készült bundát.

Érzelem:

3. Elszomorít, hogy a sok építkezés az állatokat megfosztja természetes lakóhelyüktől.
6. Idegesít, ha azt látom, hogy az emberek pazarolják a vizet.
- 7. A környezeti problémák miatt nem szoktam idegeskedni.**
- 8. Nem aggódom amiatt, hogy elfogy a tiszta víz.**
9. Örülök, mikor azt látom, hogy az emberek újrahasznosítják a használt papírt, üvegeket és konzervdobozokat.
10. Bosszant, hogy emberek kidobnak a szemétkosárba dolgokat, amiket újra lehetne hasznosítani.
- 11. Nem ijeszt meg, hogy a környezetszennyezés hatással van a családomra.**
12. Zavar, hogy mennyi energiát pocsékolnak el feleslegesen.
14. Mérges leszek, mikor megtudom, hogy egy cég élő állatokon próbálja ki készítményeit.
19. Dühít, hogy a környezet szennyezése mennyi kárt okoz.
20. Feldob, ha azt látom, hogy az emberek energiát próbálnak megtakarítani.
23. Aggódom amiatt, hogy az emberek nem vigyáznak eléggé a környezetükre.

* A **vastag** betűvel írt állítások a fordított tételleket jelölik.

6. SZ. MELLÉKLET

A Környezet Percepciók Teszt (ENV) alszáái

Megórzés:

Támogatási szándék:

1. Ha több zsebpénzt kapnék, valamennyit egy környezetvédelmi szervezetnek adományoznék belőle.
6. A környezet védelme sok pénzbe kerül. Kész vagyok rá, hogy segítek egy erre a célra szervezett pénzgyűjtési akcióban.
11. Tervezem, hogy csatlakozom vagy már aktívan részt veszek egy környezetvédelmi csoportban.
16. Gyakran próbálok meggyőzni másokat arról, hogy a környezet ügye fontos.

A természet élvezete:

3. A természet csendjében jól érzem magam.
8. Nagyon szeretek vidékre utazni - például kirándulni az erdőbe vagy egy rétre.
13. Nagyon szeretem a falevelek finom susogását, ahogy a szél átfúj a fák felett.
18. Szívesen üldögnék egy tó partján és nézném, ahogy repkednek a szitakötők.

Takarékosság az erőforrásokkal:

2. Mindig lekapcsolom a lámpát, amikor már nincs szükségem rá.
7. Amikor csak lehetséges fürdés helyett zuhanyzom, hogy takarékoskodjak a vízzel.
12. Megbizonyosodom róla, hogy télen nincs túl magasra állítva a fűtés a szobámban.
17. Hogy ne szennyezzem a levegőt, inkább gyalog teszek meg rövid távokat, minthogy megkérném, hogy vigyenek el.

Használat:

Beavatkozás a természetbe:

- 5. Igazán gondozatlannak néz ki, ha fű és gaz nő a járda kövei közt.
- 10. A gyomokat ki kell irtani, mert akadályozzák a hasznos- és dísznövények növekedését.
- 15. Egy igazi természetjáró gyönyörű és ritka növényeket hoz magával haza kirándulásról.
- 20. Jobban tetszik egy jól ápolt pázsit, mint egy buja mező, ahol össze-vissza nőnek a virágok.

Az emberiség elsőbbsége:

- 4. Olyan fontos, hogy autópályákat és kerülőutakat építsünk, hogy ezért megéri eltávolítani az erdőket és mezőket.
- 9. Hogy az embereknek legyen, mit enniük a természetet háttérbe kell szorítani, hogy például gabonát termeszthessünk.
- 14. Mivel a szúnyogok tavakban fejlődnek ki, jobb lenne lecsapolni ezeket és mezőgazdasági termelésre alkalmassá tenni területüket.
- 19. A szabadstrandokat meg kellene tisztítani a hínártól.

* A **vastag** betűvel szedett állítások fordított tételeket jelölnek.

7. SZ. MELLÉKLET

Az Átdolgozott Új Ökológiai Paradigma – skála (RevNEP) alskálái

A növekedés korlátai:

1. Az emberiség létszáma közeledik ahhoz a határhoz, amennyi embert a Föld el tud tartani.

6. A Föld bővelkedik természeti erőforrásokban, csak meg kell tanuljuk hasznosítani ezeket.

11. A Föld olyan, mint egy űrhajó korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással.

Anti-emberközpontúság:

2. Az embereknek joga van olyanná változtatni a természetes környezetet, ahogy az igényeiknek megfelel.

7. A növényeknek és az állatoknak ugyanolyan joguk van élni, mint az embereknek.

12. Az embert arra teremtették, hogy uralkodjon a természet többi része felett.

A természet egyensúlyának törékenysége:

3. Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az gyakran katasztrofális következményekkel jár.

8. A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modem ipari társadalmak hatásaival.

13. A természet egyensúlya nagyon törékeny és könnyen felborítható.

Az emberi kiváltság elutasítása:

4. Az emberi leleményesség majd gondoskodik róla, hogy NE tegyük lakhatatlanná a Földet.

9. Különleges képességeink ellenére még mindig ki vagyunk szolgáltatva a természet törvényeinek.

14. Az emberek végső soron eleget fognak megtudni arról, hogy hogyan működik a természet, hogy képesek legyenek azt irányítani.

Egy ökológiai válság lehetősége:

5. Az emberek súlyosan kihasználják a természeti környezetet.

10. Az emberiségre leselkedő úgynevezett „ökológiai válság” -elképzelés hatalmas túlzás.

15. Ha a dolgok így mennek tovább, hamarosan egy még nagyobb ökológiai katasztrófát fogunk megélni.

* A **vastag** betűvel szedett állítások fordított tételeket jelölnek.

8. SZ. MELLÉKLET

Kedves Tesztkitöltő!

Köszönöm, hogy részt veszel ebben a munkában! Először is néhány instrukció: Az excel munkalapokon vannak a tesztek sorrendben (fülelcskék), ezeken kell végig haladni a jelölt cellákba a válasz sorszámát, vagy értékét.

Mérőeszközök:

Demográfiai adatok

Kaliforniai Személyiség Leltár (CPI)

Ökológiai Lábnyom Kalkulátor (magyar kidolgozás (KÖVET-INEM H.))

Felnőtt mintára átírt Gyermekek Környezeti Attitűd és Tudás Skála (CHEAKS) felhasznált alskálái

Környezeti Percepciók Teszt (ENV)

Átdolgozott Új Ökológiai Paradigma-skála (RevNEP)

Új Környezeti Paradigma-skála (NEP) különbsége a RevNEP-től.

Stern által használt NEPskála felhasznált skálái

A legfontosabb: Őszintén töltsd ki a jelenleg rád leginkább jellemzők alapján!

Nekem csak azzal segítesz!

Nincsenek jó és rossz válaszok!

A jó válasz az, amelyik valós! Rossz, pedig, amelyik egy kicsit jobb színben tüntet téged fel!

Bármilyen kérdés van, nyugodtan írd!

Köszönettel, Kotogán Róbert

9. SZ. MELLÉKLET

Demográfia

1. Nem:

1. Férfi
2. Nő

2. Kor:

3. Az állandó lakóhelyed településtípusa?

- 1) Tanya vagy külterület
- 2) Község / falu
- 3) Város
- 4) Megyeszékhely
- 5) Budapest

10. sz. MELLÉKLET

Ökológiai lábnyom - Életmód

1. Az alábbiak közül melyik jellemző rád? Az életvitelre vonatkozó (11-28) kérdéseket az alábbi válaszod tükrében töltsd ki!

- a) Család támogatásából élek   b) Magamnak biztosítom a megélhetést

Az életvitelre vonatkozó kérdések (11-28. kérdés) közül azokat, amelyek nem kizárólagosan a Te életviteledre vonatkoznak, a fenti válasznak megfelelően töltsd ki! Azaz, ha alapvetően a családot támogat, akkor a kérdés is a teljes családra vonatkozik. Ha alapvetően magadat tartod fenn, akkor a kérdések saját háztartásodra, életviteledre vonatkoznak.

Lakóhely

1. Hány fő él egy háztartásban?

- a) 1 fő   b) 2 fő   c) 3 fő   d) 4 fő   e) 5 fő vagy több

2. Mivel fűtöd a házad/ lakásod?

- a) Földgáz (távfűtés)   b) Elektromos áram   c) Olaj   d) Megújuló energiaforrás

3. Hány vízcsap van a házban/lakásban? (konyha, fürdő, WC, kert, stb.)

- a) Kevesebb, mint 3 db   b) 3-5 db   c) 6-8 db   d) 8-10 db   e) Több, mint 10 db

4. Hol élsz?

- a) Lakásban   b) Családi házban

Étkezés

5. Egy héten hányszor eszel húst/halat?

- a) 0   b) 1-3   c) 4-6   d) 7-10   e) 10-nél többször

6. Egy héten hányszor eszel otthon készített ételt? (azt is számítsd ide, amit munkába/iskolába viszel !)

- a) 10-nél kevesebbszer   b) 10-14   c) 14-18   d) 18-nál többször

7. Amikor ételt vásárolsz, igyekszel hazai/helyi terméket venni?

- a) Igen, mindig   b) Nem   c) Általában   d) Ritkán   e) Nem tudom

Közlekedés

8. Milyen járművet használtok (saját, vagy a családodé) ?

- a) Nincs saját járművünk   d) Középkategóriás autó
b) Motorkerékpár   e) Nagy családi autó
c) Kisautó   f) Sportkocsi vagy kisteherautó
g) Teherautó

9. Mivel jársz iskolába/munkába?

- a) Autóval   c) Iskolabusszal/ vállalati busszal
b) Tömegközlekedési eszközzel   d) Gyalog, kerékpárral, görkorival

10. Hetente hányszor használsz tömegközlekedési eszközt autó helyett?

- a) Egyszer sem   d) 11-15 alkalommal
b) 1-5 alkalommal   e) 15-nél többször
c) 6-10 alkalommal

11. Hol voltál nyaralni előző nyáron?

- a) Nem voltam   d) Európán kívül
b) Belföldön   e) A világ másik végén
c) Európában

12. Évente hányszor kirándulsz autóval?

- a) Egyszer sem   b) 1-3   c) 4-6   d) 7-9   e) 9-nél többször

Beszerezés/vásárlás

13. Hány nagyobb háztartási beruházásot volt az elmúlt évben? (TV, videó, számítógép, autó, szekrény, hűtő, tűzhely, stb.)

- a) Egy sem   b) 1-3   c) 4-6   d) 6-nál több

14. Döntéseid során választottál energiatakarékos eszközt?

- a) Igen   b) Nem

Hulladék

15. Igyekeztek a háztartásban csökkenteni a keletkező hulladékot?

- a) Mindig   b) Sokszor   c) Ritkán   d) Soha

16. Alkalmaztok komposztálást otthon?

- a) Mindig   b) Sokszor   c) Ritkán   d) Soha

17. Újrahasznosítottok-e bármilyen hulladékot (papír, műanyag, üveg, stb.)? (szelektív hulladékgyűjtés is ennek számít)

- a) Mindig   b) Sokszor   c) Ritkán   d) Soha

18. Hetente hány nagy zsák/kuka szemetet termeltek? (20 literes)

- a) 0   b) Fél zsák   c) Egy zsák   d) Két zsák   e) Több, mint két zsák

11. SZ. MELLÉKLET

A Környezeti Attitúd és Tudás Skála (CHEAKS)

Az alábbiakban állításokat fogsz olvasni. Kérlek, válaszd ki minden állításnál, hogy mennyire igazak rád! A B oszlopba kérem a válaszokat az alábbiak szerint. A cellákba kizárólag csak számokat írd, kerülj az egyéb írásjeleket!

Teljes mértékben igaz 5

Többnyire igaz 4

Nem tudom 3

Többnyire hamis 2

Teljes mértékben hamis 1

1. Előfordul, hogy környezetvédelmi tanácsokat kérek másoktól.
2. Senkivel nem szoktam beszélgetni a környezetszennyezésről.
3. Elszomorít, hogy a sok építkezés az állatokat megfosztja természetes lakóhelyüktől.
4. Nem szoktam otthon összegyűjteni és visszaváltani az üres üvegeket.
5. Előfordul, hogy szüleimmel környezeti problémákról beszélgetünk.
6. Idegesít, ha azt látom, hogy az emberek pazarolják a vizet.
7. A környezeti problémák miatt nem szoktam idegeskedni.
8. Nem aggódom amiatt, hogy elfogy a tiszta víz.
9. Örülök, mikor azt látom, hogy az emberek újrahasznosítják a használt papírt, üvegeket és konzervdobozokat.
10. Bosszant, hogy emberek kidobnak a szemétkosárba dolgokat, amiket újra lehetne hasznosítani.
11. Nem ijeszt meg, hogy a környezetszennyezés hatással van a családomra.
12. Zavar, hogy mennyi energiát pocsékolnak el feleslegesen.
13. Megkértem családtagjaimat, hogy italokat csak visszaváltható palackban vásároljanak.
14. Mérges leszek, mikor megtudom, hogy egy cég élő állatokon próbálja ki készítményeit.
15. Nyitva hagyom a hűtőszekrény ajtaját, amíg eldöntöm, mit veszek ki belőle.
16. Otthon leoltom a lámpákat, ha kevesebb fény is elég, hogy energiát spóroljak.

17. Ha feleslegesen folyik a víz, elzárom a vízcsapot.
18. Szoktam télen etetni a madarakat.
19. Dühít, hogy a környezet szennyezése mennyi kárt okoz.
20. Feldob, ha azt látom, hogy az emberek energiát próbálnak megtakarítani.
21. Figyelem a környezetvédelemmel kapcsolatos híreket.
22. Fogmosás közben általában elzárom a csapot, hogy a vízzel takarékoskodjam.
23. Aggódok amiatt, hogy az emberek nem vigyáznak eléggé a környezetükre.
24. Megkértem szüleimet, ne vegyenek állati szőrméből készült bundát.

12. SZ. MELLÉKLET

A Környezet Percepciók Teszt (ENV)

Az alábbiakban állításokat fogsz olvasni. Kérlek, válaszd ki minden állításnál, hogy mennyire igazak rád! A B oszlopba kérem a válaszokat az alábbiak szerint. A cellákba kizárólag csak számokat írd, kerülj az egyéb írásjeleket!

Teljes mértékben igaz 5

Többnyire igaz 4

Nem tudom 3

Többnyire hamis 2

Teljes mértékben hamis 1

1. Ha több zsebpénzt kapnék, valamennyit egy környezetvédelmi szervezetnek adományoznék belőle.
2. Mindig lekapcsolom a lámpát, amikor már nincs szükségem rá.
3. A természet csendjében jól érzem magam.
4. Olyan fontos, hogy autópályákat és kerülőutakat építsünk, hogy ezért megéri eltávolítani az erdőket és mezőket.
5. Igazán gondozatlannak néz ki, ha fű és gaz nő a járda kövei közt.
6. A környezet védelme sok pénzbe kerül. Kész vagyok rá, hogy segítek egy erre a célra szervezett pénzgyűjtési akcióban.
7. Amikor csak lehetséges fürdés helyett zuhanyzom, hogy takarékoskodjak a vízzel.
8. Nagyon szeretek vidékre utazni - például kirándulni az erdőbe vagy egy rétre.
9. Hogy az embereknek legyen mit enniük a természetet háttérbe kell szorítani, hogy például gabonát termeszthessünk.
10. A gyomokat ki kell irtani, mert akadályozzák a hasznos- és dísznövények növekedését.
11. Tervezem, hogy csatlakozom vagy már aktívan részt veszek egy környezetvédelmi csoportban.
12. Megbizonyosodom róla, hogy télen nincs túl magasra állítva a fűtés a szobámban.
13. Nagyon szeretem a falevelek finom susogását, ahogy a szél átfúj a fák felett.

14. Mivel a szúnyogok tavakban fejlődnek ki, jobb lenne lecsapolni ezeket és mezőgazdasági termelésre alkalmassá tenni területüket.
15. Egy igazi természetjáró gyönyörű és ritka növényeket hoz magával haza kirándulásról.
16. Gyakran próbálok meggyőzni másokat arról, hogy a környezet ügye fontos.
17. Hogy ne szennyezzem a levegőt, inkább gyalog teszek meg rövid távokat, minthogy megkérném, hogy vigyenek el.
18. Szívesen üldögnék egy tó partján és nézném, ahogy repkednek a szitakötők.
19. A szabadstrandokat meg kellene tisztítani a hínártól.
20. Jobban tetszik egy jól ápolt pázsit, mint egy buja mező, ahol össze-vissza nőnek a virágok.

13. SZ. MELLÉKLET

Az Átdolgozott Új Ökológiai Paradigma – skála (RevNEP)

Az alábbiakban a környezet és az emberiség kapcsolatáról olvashatsz állításokat. Kérlek, jelöld meg minden egyes mondat után, hogy egyetértesz-e vele! (Válaszd ki a rád jellemző választ)

A B oszlopba kérem a válaszokat az alábbiak szerint. A cellákba kizárólag csak számokat írnj, kerülj az egyéb írásjeleket!

Határozottan egyetérték 5

Egyetérték 4

Bizonytalan vagyok 3

Nem értek egyet 2

Határozottan nem értek egyet 1

1. Az emberiség létszáma közeledik ahhoz a határhoz, amennyi embert a Föld el tud tartani.
2. Az embereknek joga van olyanná változtatni a természetes környezetet, ahogy az igényeiknek megfelel.
3. Ha az emberek beleavatkoznak a természet rendjébe, az gyakran katasztrofális következményekkel jár.
4. Az emberi leleményesség majd gondoskodik róla, hogy NE tegyük lakhatatlanná a Földet.
5. Az emberek súlyosan kihasználják a természeti környezetet.
6. A Föld bővelkedik természeti erőforrásokban, csak meg kell tanuljuk hasznosítani ezeket.
7. A növényeknek és az állatoknak ugyanolyan joguk van élni, mint az embereknek.
8. A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy megbirkózzon a modern ipari társadalmak hatásaival.
9. Különleges képességeink ellenére még mindig ki vagyunk szolgáltatva a természet törvényeinek.
10. Az emberiségre leselkedő úgynevezett „ökológiai válság” -elképzelés hatalmas túlzás.
11. A Föld olyan, mint egy úrhajó korlátozott mennyiségű területtel és erőforrással.
12. Az embert arra teremtették, hogy uralkodjon a természet többi része felett.
13. A természet egyensúlya nagyon törékeny és könnyen felborítható.

14. Az emberek végső soron eleget fognak megtudni arról, hogy hogyan működik a természet, hogy képesek legyenek azt irányítani.

15. Ha a dolgok így mennek tovább, hamarosan egy még nagyobb ökológiai katasztrófát fogunk megélni.

14. SZ. MELLÉKLET

NEP

(Stern által használt változata)

1. Kérlek, jelöld meg egy 5-ös skálán, hogy mennyire értesz egyet a következő állításokkal? (1-es: egyáltalán nem értek egyet, 5-ös maximálisan egyetérték, 9-es nem tudom)	
a) Az emberiség alapvetően jó irányban halad.	1 2 3 4 5 9
b) Természeti környezetünk pusztulása korunk súlyos problémája.	1 2 3 4 5 9
c) A modern tudomány meg fogja oldani a természeti-környezeti problémákat anélkül, hogy életmódunkon sokat kellene változtatni.	1 2 3 4 5 9
d) Nekem és a hozzám hasonló embereknek túl nehéz tenni akármit a környezetért.	1 2 3 4 5 9

2. Véleményed szerint az emberiség mennyi időn belül képes harmóniába kerülni a természettel?			
a) 10 éven belül	b) 11-25 év	c) 26-50 év	d) 51 100 év - soha

3. Véleményed szerint a környezeti probléma megoldásában milyen szerepe lehet a következő szereplőknek? (1- elenyésző 2-kicsi 3-közepes 4- jelentős 5-nagyon nagy 9-nem tudom)	
a) Egyes emberek	1 2 3 4 5 9
b) Kisközösségek (pl. lakóközösség, baráti társaság stb.)	1 2 3 4 5 9
c) Civil szervezetek	1 2 3 4 5 9
d) Helyi/hazai környezetvédő szervezetek	1 2 3 4 5 9
e) Kisebbségi települések	1 2 3 4 5 9
f) Nagyvárosok	1 2 3 4 5 9
g) Régiók/megyék	1 2 3 4 5 9
h) Országok/Államok	1 2 3 4 5 9

i) Nemzetközi szervezetek	1 2 3 4 5 9
j) Nemzetközi környezetvédő szervezetek	1 2 3 4 5 9
i) Kis és középvállalkozások	1 2 3 4 5 9
j) Multinacionális cégek	1 2 3 4 5 9

4. Véleményed szerint a környezet megóvásában mekkora hatása van a következő tényezőknek? (1- elenyésző 2-kicsi 3-közepes 4- jelentős 5-nagyon nagy 9-nem tudom)

a) Törvények, rendeletek	1 2 3 4 5 9
b) Piacgazdaság	1 2 3 4 5 9
c) Technológiai színvonal	1 2 3 4 5 9
d) Környezettudatos életmód	1 2 3 4 5 9
e) Népeség nagysága	1 2 3 4 5 9
f) Fogyasztás mértéke	1 2 3 4 5 9

5. Véleményed szerint a környezet tudatos életmód kialakulásában milyen szerepe van a következő tényezőknek? (1- elenyésző 2-kicsi 3-közepes 4- jelentős 5-nagyon nagy 9-nem tudom)

a) Család	1 2 3 4 5 9
b) Barátok/osztálytársak	1 2 3 4 5 9
c) Pedagógusok	1 2 3 4 5 9
d) Média	1 2 3 4 5 9
e) Környezetvédő szervezetek	1 2 3 4 5 9
f) Egyéb:	1 2 3 4 5 9

6. Melyik állítással értesz leginkább egyet? Egyet jelölj meg a válaszok közül!

a) Elsősorban a társadalmi szabályok be nem tartása (emberi hiba, felelőtlenség, korrupció stb.) okozza a környezeti problémákat

b) Elsősorban a modern társadalom struktúrája (fogyasztói társadalom) okozza a környezeti problémákat.

7. A környezet- és természetvédelem ... (Egyet jelölj meg a válaszok közül)!	
a) ...valójában nem fontos csak a környezetvédők eltúlozzák	
b) ...fontos, mert a természet elpusztítása esztétikai károkat okoz (sivárabbá válik a világ)	
c) ...fontos, mert az ember gazdasági lehetőségeinek a beszűküléséhez vezet	
d) ...fontos, mert az emberiség fennmaradása függ tőle.	
e) ...fontos, mert a többi fajnak is joga van a fennmaradáshoz	

8. Konfliktushelyzetben, ha az alábbiak közül csak az egyik teljesülhetne, melyiket választanád?	
a) Gazdasági növekedést	
b) A természet és környezet védelemét	

9. Szerinted a környezeti problémák milyen mértékű problémát fog jelenteni? (1-es: egyáltalán nem jelent problémát; 5-ös: meghatározó mértékben jelent problémát; 9-es: nem tudom)	
a) Családodnak és Neked	1 2 3 4 5 9
b) A jövő generációnak	1 2 3 4 5 9
c) Az országnak	1 2 3 4 5 9
d) A nálunk sokkal szegényebb/harmadik világbeli országoknak	1 2 3 4 5 9
e) A növény és állatvilágnak	1 2 3 4 5 9

10. Véleményed szerint a természeti környezetünk pusztulásában a következő tényezők milyen szerepet játszanak? (1-es: egyáltalán nem fontos, 5-ös: maximálisan fontos; 9-es nem tudom)	
a) Luxus fogyasztás	1 2 3 4 5 9
b) A gazdag országok (köztük hazánk) állampolgárainak mindennapi fogyasztása	1 2 3 4 5 9
c) A szegény országok környezetszennyező technológiája	1 2 3 4 5 9
d) A szegény országok népességnövekedése	1 2 3 4 5 9

15. IRODALOMJEGYZÉK

- Allport, G. (1999). *Előítélet*. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Caprara, C., Barbaranelli, C., Steca, P. (2002, ford. 2006). *BFA Big Five Adjectives, Kézikönyv*, Magyar Adaptáció: Rózsa, S., Kő, N., Budapest: OS Hungary
- Bogner, F. X., Wiseman, M. (1999). Toward measuring adolescent environmental perception. In *European Psychologist*, 4(3), 139-151.
- Bogner, F. X., Wiseman, M. (2003). A higher-order model of ecological values and its relationship to personality, In *Personality and Individual Differences*, 34(5) 783-794.
- Bogner, F. X., Wiseman, M. (2002). Environmental Perception: Factor Profiles of Extreme Groups, In *European Psychologist*, 7(3), 225-237.
- Dudás S. K. (2007). Az energiatakarékosság környezetvédelmi szempontú megközelítése - egy hazai kutatás eredményei. *Társadalomkutatás*. 25(1), 103-120.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale, In *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.
- Eagles, P. F., Demare, R. (1999). Factors influencing children's environmental attitudes, In *Journal of Environmental Education*, 30(4), 33-37.
- Fox, W. (1995). *Toward a Transpersonal Ecology*. State University of New York.
- Gulyás M. (2004). *A környezeti nevelés és a személyiségtényezők hatása a környezeti attitűdre*. Pszichológiai Diplomamunka, Budapest: ELTE PPK.
- Gulyás M., Varga A. (2006). A környezeti attitűdtől a minőségi kritériumokig. In A. Varga, *Tanulás a fenntarthatóságért*, 119-138. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Havas P., Varga A. (1998). Általános és középiskolás diákok környezettel kapcsolatos attitűdjei és ismeretei. *Összehasonlító vizsgálat a "Természettudományokkal Európán Keresztül" program hatékonyságáról*". Letöltve: 2008. július 10. Online: <http://www.oki.hu/sae/tap2.htm>.
- Holahan, C. J. (1998). Környezeti attitűdök. In A. Dúll, Z. Kovács, *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Egyetemi Jegyzet, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Hungerford, H. R., Volk, T. L. (1990). Changing learner behavior through environmental education, In *Journal of Environmental Education*, 8-21.
- Hunyady, Gy. (1998). *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

- Kerekes S., Kindler J. (1993). *A magyarok és a környezet. Európai összehasonlítás az Eurobarométer kérdőívei alapján.* 94-73. Budapest, Környezettudományi Központi Alapítvány.
- Konyha R. (2009). *A környezeti attitűd vizsgálata idősök és fiatalok körében.* Szociálpszichológiai műhelymunka, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar.
- Kovács A. D. (2008). *A környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata.* Magyar Tudományos Akadémia, RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. Letöltve: 2009. augusztus 23.
Online: http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf
- Kollmuss, A., Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research, 3*, 239–260.
- Leeming, F. C., Dwyer, W. O., Bracken, B. A. (1995). Children's environmental attitude and Knowledge Scale: Construction and Validation. In *The Journal of Environmental Education, 26*(3), 22-32.
- Mirnic Zs. (2006). *A személyiség építőkövei - Típus-, vonás- és biológiai elméletek.* Budapest, Bölcsész Konzorcium. Letöltve: 2010. január 09. Online: <http://mek.niif.hu/04800/04808/04808.pdf>, 57-65.
- Naess, A. (1989). A mélyökológiai mozgalom. In A. Lányi (szerk.), (2000), *Természet és szabadság.* Humánökológiai Olvasókönyv. (pp. 117-121). ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Humánökológiai Szakirány. Budapest: Osiris Kiadó.
- Oláh A. (1982). *A kérdőíves módszerek a külső-belső kontroll attitűd vizsgálatára.* Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban. Módszertani füzetek. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Oláh, A., Barkóczi, I., Zetényi, T. (szerk.) (1985). *A Kaliforniai Pszichológiai Kérdőív (Californian Psychological Inventory – CPI) tesztkönyve.* Munkalélektani Koordináló Tanács Módszertani sorozata 4, Budapest, Munkaügyi Kutatóintézet.
- Oscamp, S., Schultz, P. W. (1998). Environmental Issues – Energy and Resource Conservation, In *Applied Social Psychology, 2*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Rickinson, M. (2001). *Learners and learning in environmental education: A critical review of the evidence,* Paper presented at the 6th Developmental Seminar on Environmental and Health Education, 24-26 June 2002, Szentendre.

- Roos, P., Cohen, L. H. (1987). Sex Roles and Social Support as Moderators of life stress adjustment. In *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), pp. 576 -585.
- Rosenberg, M. J., Hovland, C. I. (1960). Cognitive affective and behavioral components of attitudes. In *Rosenberg, és Hovland*, pp. 63-71.
- Rosenberg, M. J., Hovland, C. I. (szerk.) (1960). *Theories of Cognitive Consistency, A sourcebook*. Chicago Rand McNelly, 1960, Idézi Hewstone, at al 1995., pp. 85.
- Rózsa S., Nagybányai N. O., Oláh A. (szerk.) (2006). *A pszichológiai mérés alapjai - Elmélet, módszer és gyakorlati alkalmazás*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, Letöltve: 2010. január 09. Online: <http://mek.oszk.hu/05500/05536/05536.pdf>
- Sattmann, W. (2005). *Sustainable Living for a Sustainable Earth: From an Education for Sustainable Development towards an Education for Sustainable Living*. Frese PhD. Letöltve: 2008. szeptember 17. Online: www.slse.edu.au/slse_thesis_V2.2.pdf
- Schwartz, S. H. (1992). Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában – Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In Sz. I. Váriné (szerk.), *Pszichológiai tanulmányok - Értékek az életben és a retorikában*, (pp. 105–154). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Schwartz, S. H. (1994). Vannak-e egyetemes aspektusai az emberi értékek tartalmának és szerkezetének? In L. L. A. Nguyen, M. Fülöp (szerk.), *Kultúra és pszichológia*, (pp. 97–119) Budapest: Osiris Kiadó.
- Schmuck, P., Schultz W. (szerk.) (2002). *Psychology of sustainable development*, Norwell, MA: Kluwer.
- Smith, E. R., Mackie, D. M. (2004). Attitűdök és attitűdváltozás. Attitűdök és viselkedés. In *Szociálpszichológia*, (pp. 377–480). Budapest: Osiris Kiadó.
- Stern, P. C., Dietz, T., és mtsai (1998). Social Structural and Social Psychological Bases of Environmental Concern, In *Environment and Behaviour*, 30.
- Stern, P. C. (1999). Information, incentives, and proenvironmental consumer behavior, In *Journal of Consumer Policy*, 22, (pp. 461–478).
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., Kalof, L. (1999). *A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism*. *Human Ecology Review*, 6, (pp. 81-97).
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56, (pp. 407–424).

- Stern, P. C., Gardner, T. G. (2002). *Environmental Problems and Human Behaviour*, 2, Boston, Pearson Custom Publishing.
- Stern, P. C. Review (2006). The economics of climate change. Letöltve: 2008. március 08.
Online: http://www.hm-treasury.gov.uk/media/4/3/Executive_Summary.pdf
- Széplaki N. (2002). *A fenntarthatóság pedagógiájának hazai kezdetei egy vizsgálat tükrében*. Szakdolgozat, ELTE BTK Szociológia Szak.
- Széplaki N. (2004). Jó munkához idő kell – az ökoiskolák munkájának eredményeiről. *Új Pedagógiai Szemle*, 6-7.
- Tóth M. (2008). *Fenntartható-e a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak fogyasztása?* SZTE Gazdaságtudományi Kar, OTDK dolgozat.
- Van Den Bergh, J.C.J. M., Verbruggen, H. (1999). Spatial sustainability, trade and indicators: an evaluation of the „ecological footprint”. *Ecological Economics*, 1, (pp. 61–72).
- Varga A. (1997). *Környezeti attitűdök és ismeretek vizsgálata 13-16 éves diákok körében*. Szakdolgozat, Budapest, ELTE BTK Pszichológia szak.
- Varga A. (1999). Az eredményes környezeti nevelés lehetséges útja. Összehasonlító vizsgálat a „Természettudományokkal Európán keresztül” program kapcsán. In *Új Pedagógiai Szemle*, 9.
- Varga A. (2004). *A környezeti nevelés pedagógiai, pszichológiai alapjai*. Ph.D.-disszertáció, ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest. Letöltve: 2009. október 07.
Online: <http://vargaattila.ofi.hu/dokumentumtar/varga-attila>
- Varga A. (2003). A környezeti nevelés a magyar közoktatásban – az ökoiskolák szemszögéből. In *Új Pedagógiai Szemle*, 53(5), 55-68.
- Varga A. (2006), Pszichológiai a fenntarthatóságért. In Dúll, A., Szokolszky, Á. (2006), *Környezet – pszichológia*. In *Magyar Pszichológiai Szemle tematikus szám*, Budapest, MPT, pp. 190.
- Volenszki I. (2000). *A szocializáció hatása a környezeti attitűdök alakulására*. Szakdolgozat, ELTE BTK Pszichológia Szak.
- Wackernagel, M., Rees, W. E. (2001). *Ökológiai lábnyomunk*, Budapest, Föld Napja Alapítvány.
- Zelezny, L. C., Chua, P. P., Aldrich, C. (2000). Elaborating on Gender Differences in Environmentalism, In *Journal of Social Issues*.
- Zimmermann, L. K. (1996). Knowledge, Affect and the Environment: 15 years of Research (1979-1993) In *The Journal of Environmental Education*, 27(3).